

ALAPY GYULA DR.

A csallóközi halászat története

KOMÁROM

1933

Nyomatott Spltzer Sándor könyvnyomdájában, Komárom. 1933.

In memoriam

ALEXANDRI TAKATS

† 1932.

Üdv az olvasónak!

»Az életet már megjártam, többnyire csak gyalog jártam.« Gyalogszerrel az ember többet lát, többet megfigyelhet és így több tapasztalatot is gyűjthet. A komáromi ember ott a nagy vizek mentén gyönyörködhetik a halászmesterek és legények szép munkájában. Szép mesterség is ez és mindig megvolt neki a böcsülete. Krisztus Urunk tanítványai is halászok voltak és apostolok lettek belőlük. A hal ábrázolása (ichthüs) a keresztényüldözések idejében magát Krisztust jelentette. Ha valahol, úgy Komárom az a hely, ahol eszébe juthat az embernek, hogy ezekben a lefolyó bőves nagy vizekben, amelyek soha vissza nem térnek, nem csak ma, hanem emberi emlékezet óta halásznak. Bizonyára több ezer esztendő óta, amióta csak ember élt ezen a földön, mert nyilvánvaló, hogy ezek az ősemberek ezért is telepedtek ide.

Legszebb élményeim egyike volt, amikor elolvastam Herman Ottónak, a nagy természetbúvárnak, *A magyar halászat könyve* című nagy munkáját, amelyben az oklevéltárak alapján a magyar halászat középkori történetéhez adalékokkal szolgál. A magyar halászelet mesteri leírásában *Rév-Komárom* külön fejezetet kapott. Herman Ottó idejött és itt élt köztük, elismerkedett az egész halászfelekezettel és értvén a halászok nyelvén, szokásaikat, mesterszavaikat, dalai-

kat, babonáikat és magát a mesterségük tudományát mind kivette belőlük. A komáromi halászat történetéről is közöl adatokat, ezek azonban az irodalomban már ismert és feldolgozott adalékok.

Könyvének elején Herman Ottó ezeket írja:¹
 »A mohácsi vész után vége van a halászatra vonatkozó okiratok szakadatlan sorának, melyet itt nem is kimerítően ismertünk meg.«

Később pedig ezt írja: »A török uralom elgázolt mindent s a későbbi korban meghanyatlott a halászat iránti érzék.«

Herman Ottónak halhatatlan érdemeiből semmit sem von le ez a tájékozatlanság, hiszen nem volt történetíró és kutató, mivel ő a halászatot, mint ösfoglalkozást írta le és ezzel örök emléket is állított magának.

Mert bizony nem így áll a dolog és igaz, hogy a szomszédba kellett átmenni utána, de a bécsi állami és a volt közös pénzügyi levéltárakban az adatoknak egész garmadája áll a kutató rendelkezésére a magyar halászat multjából. De nagyon sok adatot nyujtanak Komárom város, Komáromvármegye és Pozsonyvármegyék levéltárai is a csallóközi halászat történetéhez. A nehezen hozzáférhető uradalmi levéltárak, például a Pálffy-levéltár, amely nincsen eléggé átkutatva, a Zichy és Waldstein grófok (Wallenstein utódai) levéltára, a pozsonyi káptalan levéltára, szintén számos adalékot őriznek ezeknek a vizeknek életéből, amelyekről szó van.

Persze erre a munkára is ráillik a közmondás, hogy »aki nagyobb vízben halász, nagyobb halat is is fog«. Minél több helyen kutatunk, annál jobban ki-

¹A magyar halászat könyve. I. 108.

bővül maga a történeti anyag is. Mindenesetre hálás és szép feladat lenne, ha akadna író, aki a magyar művelődéstörténet számára megírná a magyar halászat összefüggő történetét. Ez a kis munka a Csallóköznek, az ősi magyar halászat valóban klasszikus földjének, halászati viszonyait tárgyalja a magyar királyság kezdő éveitől fogva.

Természetesen nekem is voltak akadályaim a monografia megírása közben, de mindig eszemben tartottam a régi halászpéldabeszédet: az okos halász, ha hálója elakad, nem egyszerre rántja ki azt, mert elszakadna, hanem enged, és lassacskán húzza ki. Itt-ott elakádtam, de segített rajtam a türelem. Annyi adatot sikerült összehalásznom, hogy azokból nagyon sokat el kellett hagynom, különösen a XVIII—XIX. századból, amelynek érdekessége inkább a céhek életéhez tartozik, de történeti szempontból csekélyebb.

Nagy hálával tartozom *Takáts* Sándornak, a magyar művelődéstörténet nagynevű tanítómesterének, aki főleg a XVI. század történetéhez sok levéltári adatot bocsátott rendelkezésemre. Mikor munkámat befejeztem, ő is befejezte áldásos és írói eredményekben oly gazdag életét. Az élőnek már nem tudtam megköszönni hozzám való jóságát és lekötelező segítségét, csak ravatalánál mondott búcsúbeszédemben róttam le ezt a kötelességemet. *Takáts*nál alaposabb ismerője nem volt a magyar halászat történetének, amint azt dolgozatai is tanúsítják.

Igy készült el ez a kis munka, amelyet a *Komáromi Lapok* közölt folytatásokban és így a könyv ezeknek a különnyomata. Ószinte köszönetet mondok a *Komáromi Lapok* kiadójának, *Spitzer* Béla könyvnyomdatulajdonos barátomnak, a magyar kisebbségi tudományos törekvéseket megbecsülő áldozatkészségért.

A kis monografiát fogadják jószívvel, akiknek szántam: Csallóköznek és Komáromnak történetkedvelői, hiszen a halászat történetében bennevan birtokviszonyaiknak története, régi vizeiknek, elenyészett tavaiknak, mocsaraiknak ősrégi neve is.

A helyi érdekek fölé kíván emelkedni ez a munka annyiban, hogy az két vármegyének halászat-történeti viszonyait tárgyalja. Kidomborodik a dolgozatból Komárom városának nagy szerepe, amely már a középkorban élénk kereskedést folytat hallal és attól kezdve évszázadokon át látja el nemcsak a helyi lakosságot, de messze eső városoknak, Pozsonynak, Nagyszombatnak és a távolabbi Bécsnek piacait is.

A halászat évről évre visszafejlődik. Ezt már ötven év előtt maga a nagy Herman Ottó is megállapította. Ez is indítékul szolgált munkám megírásához, amellyel emléket kívántam állítani ennek az egykor hatalmas ősfoglalkozásnak, amely letűnt évszázadoknak nagy hagyományait őrzi.

Komáromban, 1932. december utóján.

Alapy Gyula.

Ha végigfutunk ezen, az európai kontinensen is párját ritkító nagy szigetországon, Csallóközön, amely 188.519 hektárnyi, tehát 1885 négyzetkilométer kiterjedésével is magára vonja az utazó figyelmét, a vonat ablakaiból szépen megépült magyar falvakat, pompás földművelési kultúrát pillantanak meg szemünk és tekintetünk jóleső érzéssel pihen meg a végeláthatatlan síkságon, a Magyar Kisalföld szívéen. Keletre, nyugatra hiába keressük a szigetet alkotó nagy folyam-ágak hatalmas medreit, ezekből nem látunk semmit, csak itt-ott csillanik meg egy-egy mélyreásott, mesterséges csatorna vize, tehát az emberi kultúra hatalmába vette a hajdan korlátok nélkül folyó vizeket, összegyűjti a belvizeket is és a hajdani mocsarak helyére, a zombékos, nádas morotvák, vizállások süppedékes iszap-fenekére termőföldet varázsolt.

Hogy évszázadok előtt milyen volt ez a föld, melyet a Duna geológiai, talajképző ereje tett azzá, ami, erről akarunk emlékezetbe idézni egyet és mást. Aki ezt a földet csak félszázad előtt is láthatta, annak is feltűnik a nagy változás, amelyen keresztülment. Régi állapotáról, vizeinek sokaságáról és az emberi őskultúra nyomairól a helyi történetírás sok ízben beszámolt, megállapította, hogy milyen népek lakták és azok milyen életet éltek. De minden megállapításból kicsendül, hogy ezek a népek, éltek bár a történelmi korszakban, vagy az előtt, az ősfoglalkozások közül első sorban a halászatot űzték az itteni vizeken. Azután felsorakoznak előttünk hosszú évszázadok okleveles emlékei is, amelyekből már ennél sokkal többet is megtudunk.

A halászat már régen megszűnt ősfoglalkozás lenni, ez eltűnt az utolsó piszkás toldott-foldott sátrával és régi pákászok elenyészett mesterségével. A mai halászat már csak árnyéka a réginek, sőt elmondhatjuk, hogy a mai halak is csak csenevész epigonjai a

Duna hajdankori halóriásainak. Egy haldokló mesterségnek évezredek emlékoszlopára — szándékosan kerüljük az ipar meghatározását — szeretnénk babérleveleket fűzni szerény koszorúba és azokra felírni régi dicsőséges napjainak emlékeit.

*

A víz hatalmas romboló és építő erejét mindenki ismeri. A geológiai korszakokban édesvízi tenger volt Csallóköz helyén. Ez borította a Nagy Magyar Alföldet is. A pontuszi süllyedés korszakában ezek a tengerek lefolytak és folyományok keletkeztek, amelyek az Alpések vizeit felvették és keletnek, majd délnek és ismét kelet felé hömpölygették. A Duna utjából elsöpört minden akadályt, megfúrta a sziklákat és ledöntötte azokat és sebes rohanásában a fenékén meg lapuló kavicsréteg is mozgásba jutott, azok koptatásából finom homokot rakott le, áradása pedig iszapot vert fel hullámterének partjairól. Aki Pozsonyból hajón tette meg az utat, megszámlálhatlan sok szigetet látott a Duna medrében, melyek merész kanyarulatokra készítetik a folyamot. Az ősi időkben a mai Csallóköz területe is ilyen szigetség volt, a víz homokja zátonyokat épített és önmaga gondoskodott annak benépesítéséről is, magával sodorta a fűzek minden fajtájának, a nyárfa változatainak, az égernek és a fák királyi családjának: a mocsári tölgynek a szelek szárnyaira került magvait, melyek az iszapban megkapaszkodva rövid időn bezöldítették a zátonyt vagy a szigetet. Az áradások iszapot raknak le és kitöltik a zátonyok közt levő állóvizek sekélyes medreit és így mind nagyobb és nagyobb összefüggő szárazföld keletkezik.

A történelem előtti ember itt is él és megtelepszik. Életöszöne, mely a földre zuhant időjárási katasztrófa idején a barlangokba szorította, ennek birtokáért irtózatos és tragikus kimenetelű küzdelmekbe sodorja a szintén odamenekült vadállatokkal, de primitív eszközei és fegyverei, a kőszakóca és a nyíl párosulva az emberi értelemmel, a végső győzelem pálmáját az ősembernek biztosítja. A hideg és esős földkorszak után gyönyörű, tropikus idők következnek, az ember

is elhagyja barlangját és élelmét sokkal könnyebben keresi meg. Lakásokat épít a földbevájt üregekben magának, a napja pedig vadászatban és halászatban mulik. A mai Csallóköz magasabb, dunamelléki helyein napfényre hoz az ekevas szépen csiszolt kőeszközöket, baltákat, Harcsáson, a Vágduna és Duna összefolyása szögében, a kőeszközöknek, késeknek, tűzköveknek egész garmadája került már a figyelmes kutató kezébe. Bizonyos, hogy ezek az ősemberek már ismerték a halászat legrégebb módjait, kákából, állatok beleiből, fakérges erős rostjaiból talán hálót is készítettek és biztos zsákmányra mentek, mert ismerték a hal járását, de azért is, mivel akkor a halnak olyan bősége kínálhatta magát, amiről ma fogalmunk sincsen. Hiszen ezt a történelmi korból reánk maradt feljegyzések is írva hagyták reánk.

A későbbi idők folyamán, amikor az ember megismeri a fémeket és abból készíti fegyvereit, már sokkal tökéletesebb halászó eszközök állnak rendelkezésére. A bronz-horog már biztos eszköz a kezében a zsákmány megszerzésére. Szerszámaival a fát is megmunkálja és magának kunyhót épít az időjárás viszontagságai ellen. A bronzkorszak gazdag lelőhelyeit mindig a vizek partján kell keresnünk. A Csallóközben is Komárom, Nagylél, Nagymegyér, Megyeres, — hogy csak az ismertebbeket említsük — gazdag leleteket juttatott a komáromi muzeum számára. Koppánmonostor, a régi Őrs és Ujfaluval szemben, bronzkori, majd római kori leleteivel, de a Duna egész parti vonala arról tanuskodik, hogy a Duna az őskori népek életében is fontos és elhatározó szerepet töltött be. Felesleges lenne kitérni arra a rövid pár évszázadra, amelyet a civilizált római nép Csallóköz közvetlen közelében töltött, ez már a történelem korszakába tartozik. A Duna balpartján talált római limes-nyomok, a leányvári castellum, *Celamantia*, a Komárom helyén feküdt *Anavum*, lakott helyek voltak és a dunajobbparti vasi castellum átellenében a Csallóközben Lél mellett talált római épületnyomok is azt mutatják, hogy az emberi haladás pionírjai a nagy sziget közelébe is elértek.

Mig eddig csak gyér nyomok mutatják azt, hogy a mai Csallóköz a legrégebbi időkben is lakott hely volt, addig a népvándorlás évszázadai már sokkal több emléket hagynak az utókorra. A Komárom, Keszegfalva, Megyercs, Gúta határaitban feltárt lovas-nomád sírok leleteiből meg tudjuk állapítani, hogy a római korszak után ezt a szigetet is előnti a népvándorlásnak egy-egy hulláma. Az ennek a korszaknak végén lefolyt magyar honfoglalás időszakának pedig szintén igen sok emléke maradt ránk, hogy első sorban a Komáromban, 1900-ban feltárt lovas sír szép aranykincsére, a Nemesócsán, Ekelon, Alsógelléren, Nagymegyeren feltárt többi honfoglaláskori leletekre hivatkozzunk a biztosan elkallódott leletek sokaságából.

Most már csak egy lépés választ el bennünket a történelem írott emlékeitől.

I.

Komárom város legrégebbi történelmi emléke a bakonybéli bencés apátság számára az első magyar királytól kiadott oklevél, mely valószínűleg 1037-ben kelt,¹ a komáromi rév- és vásárjog jövedelmét adományozza az említett apátság szerzeteseinek. Hogy a komáromi rév egy messze nagy vidéknek szolgált átkelőül a Dunán, az bizonyításra nem szorul, a vásárjog pedig azt a kétségtelen tényt erősíti meg, hogy Komárom sokadalmát a környéken letelepült szabadok és rabszolga-népek egyaránt látogatták. Majd később fogjuk látni, hogy ez a vámszedési és vásárjog a halászattal is összefügg, mint abban a korban erősen üzött ősfoglalkozással.

Kik voltak ezek a halászok? Erre feleletet kapunk a királyi adománylevelekből. I. István király a *fizegi* halászokat adományozza² a szentmártoni apátságnak, akik a mai Füzítő környékén laktak és nem tartoztak a szabadok rendjéhez, mert rabszolgák voltak, tehát hadifoglyok, vagy egykori szabadok, kik bűncselekmények elkövetése miatt a szabadok sorából kita-

¹ Árpádkori Uj Okmánytár (AOU) VI. 37.

² Fejér György: Codex Diplomaticus (CD). I. 282.

szítvá, ennek jeléül hajukat lenyiratták és vásáron rabszolgákkul eladták.¹

Ez a Fizegh nevű halászhely a Duna jobbpartján hosszú évszázadokon keresztül szerepel és nagy szerephez jut a komáromi halászat történetében. Miért volt oly igen fontos a középkorban a halászhelyek birtoka: egyházi és vallási szempontokból, mivel a középkor egyházi fegyelme a kolostorokban rengeteg böjti napot rendelt, minden nagyobb ünnepét az úgynevezett vigilia böjt előzte meg, melyen húst enni nem volt szabad. Ez a tilalom a kereszténység fokozatos elterjedésével az új vallás követőire is kiterjedt és így a hal a legfontosabb táplálékkul szolgált. Fizegh, a későbbi Fizegtu, Füzektő a hal egy harmadát a szentmártoni (pannonhalmi) apátságnak szolgáltatta be, kétharmadát pedig a tatai Szent Péter tiszteletére emelt egyház és kolostor ellátására adta.

Épen ilyen az a királyi adomány, melyet I. Géza király ad a garamszentbenedeki bencés apátság részére 1075-ben, mikor e híres monostort alapítja. Nemcsak a Garam halászatát biztosítja részükre, hanem azt egyéb vizeken is bővesen ellátja halászhelyekkel, így nemcsak a Garam, Vág, hanem a Tisza folyón is. A Vág torkolatát adja a kolostor céljaira halászhelyül, mely *Gug* községnél (elpusztult falu Gúta fölött) ömölt a Kis Dunaágba (érsekújvári Duna, verekenyei Duna a XVII—XVIII. századok elnevezései szerint), ezenkívül a Duna balpartján levő és halban felette gazdag *Zsitvatön*² adományoz tizenegy halászt a szentbenedeki apátságnak. Dávid herceg a király, I. László jóváhagyásával Aranyos faluban három eke-alja földet és öt dunai halásztanyát adományozott a tihanyi bencés apátság részére.³ A XI. század gyér oklevelei közül már több adománylevél beszél a halá-

¹ Gyulai Rudolf: Komáromvármegye és város Róbert Károly koráig való történetéhez (A Komáromvármegyei és városi Tört. és Régészeti Egylet 1889. évi Jelentése) 11.

² Knauz. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I. 58 és Fejér: C. D. I. p. 428—438.

³ AOU. I. 17.

szatról, tehát kétségtelen, hogy ez a mesterség szél-tében elterjedt az akkor még kezdetleges arányokban és eszközökkel folytatott földművelés mellett.

Komárom és környékén már az Árpádok korszakában virágzó halászhelyek voltak, melyeket már nevük is megőrzött és emléküket századokon át fenn-tartotta. Így *Tany* a kerítő halászat nagy hálószer-száma, a tanya után veszi nevét. Se szeri, se száma a Tanya elnevezésnek okleveleinkben, de megmaradt Komárom környékén a Gadóc, Keszegfalva, valószí-nűleg a középkori Keszeg családnévről nevezve, to-vábbá Harcsás és a *Halas* községek elnevezéseiben. Ez utóbbi falu a mai komáromi Vágdunahid bal-parti hidfője közelében feküdt és a török hódoltság küzdelmei alatt pusztult el, de évszázadokig a komá-romi vártartomány birtoka volt. IV. Béla 1237-ben a dunamenti Ebedet (Párkány mellett) az esztergomi káptalannak adományozza halászhelyével együtt (quod vulgo tona dicitur). Ebed korábban a galgóci vár birtokaihoz tartozott.¹ IV. Béla 1254-ben a zó-lyomi hospeseknek (német vendégnépek) *Halaz* köz-séget, a garammenti királyi halászok lakóhelyét (in qua nostri piscatores habitabant). Ez a mai Rybar nevű község, Szliács fürdővel szemben, ahol abban az időben még magyar halásznépek laktak.²

Komárom második megalapítója, IV. Béla király, 1268. évben megerősíti Walter budai comest Komárom birtokában, aki a város és a vár, valamint a hozzá tartozó birtokokért nyolcszáz finom márka ezüstöt fizet a királynak. A Walter comesnek kiadott ezen oklevelet, melyben benne van a komáromi vár egész határjárása, Komárom *nagy* diplomájának mondjuk.³ Csakugyan az is, nemcsak terjedelmére nézve, ha-nem bőségére nézve is, mellyel főleg a nagy sziget viszonyait, községeit, vizeit tárgyalja. A Vág folyónak a vár alatt a Dunába ömlésétől indul ki és a Duna mentén fekvő Szent András és Kesző falvakat érintve

¹ Knauz. I. 323.

² C. D. IV. 2. 213.

³ C. D. IV. 3. 443—457.

a határ Őrs irányában halad. Itt a Duna közepéig ér a várbirtok határa, a Duna másik felét *Katapán* monostora halásztatja. Őrs faluban az esztergomi érsek népei laknak. Őrstől nagy mocsáron a Vág felé visz a határjárás, melynek fele szintén a vártartományé, másik fele a nándori (Lándor) érseki jobbágyok halászóhelye. *Kothouch* (Gadócs) a majki egyházé. Visszatérve a Dunához, Őrs fölött Szent Pál egyházához ér a határ, mely a győri püspökség tulajdona, ahonnét *Oxuntelke* (Asszonytelke) földet érinti, amely a *Buestre* víz mellett fekszik, azután rétek következnek, majd a *Verch* mocsáron (Vércs) át *Sasuth* adja az átkelőt. Itt kezdődik a *Dudvág*, melynek mentén már a szolgagyőri vár jobbágyai laknak. Ettől keletre fekszik a Katapán nembeli *Bályán* birtoka és a Katapán monostoré. Őrs fölött találjuk *Vrkey* (Örke) falut az *Erchen* (Erecs) vizénél és a határ itt kiér az országútra (magna via), ettől keletre a *Fyvesuth* (Füvesút) és *Curtuelus* (Körtvélyes) érintésével *Megyerics* fekszik a Dudvág mellett és a határ *Allosceghatya* (Allószeghátja) helyhez vezet. A két *Oronos* közül a felső a komáromi váré, itt van *Louth* nevű cégehely, az alsó Aranyos a szolgagyőri várbirtokhoz tartozott. Aranyos és Ekel között van a Szerafini Szent Megváltóról nevezett apátság földje, ezen túl az *Ekli* család birtoka, ezek a két *Outha* faluval határosak. Itt van a *Saar* vize és az *Eer*, melyek *Samud* földjét érintik. Napszállat felé a Szent Benedek apátságnak földje van, míg kelet felé *Oucha* és *Kuchud* (Ócsa és Kulcsod), *Guller* (Gellér) a szolgagyőri vár birtoka, nyugat felé *Babalatov* nevű halászóhelye van és másik vize a *Vegag* (Végág). *Bogha* (Bogya) határában felmenti a *Molunhel* (Malomhely) határhelyét, ettől nyugatra fekszik *Gyuller* (Gellér), melyet *Holm*-nak (Halom) is neveznek, itt kis átjárók vannak *Apruscyl* (Aprószél), mellette ismét a Katapán nemzetségbeli birtoka. Majd Bogya mellett van a *Semlekus* (Zsemlekes) és *Labuanthu* (Lábántó), ez nagy víz lehetett, mert Bogyától Gúta alá terjedt. Bogya fölött érjük a másik Szakállast (*Zakalus*), ez a komáromi várhoz tartozik, innen mocsarak közt *Ekech*-et érjük,

innen folyik a *Myler*. Ezután következik *Meger* melynek halászhelye a *Guren* (Görény). Megyer mellett fekvő falvak: *Bollar* vagy *Abraham*, azután *Staul*, *Beryn* és *Sigarth*, majd *Fyuz* (talán a mai Füzés), *Potouch* (Patas), a *Megeag* (Megyeág) mellett vezet a határ érintve Egyedföldjét, *Ylemer-t* és *Gyrew* (Gyürü) helyet, majd a *Chelch* (Csecs) folyón átkelve *Bodovan* falut érjük. Ezek a községek a mai Csilizköz területén feküdtek. A várispánnak Megyeren kétszáz hold földje volt és tizenhét halászhelye, melyeket *Veyzhel* (vejszehely)-nek neveznek, míg a megyeriek öt vejszehely birtokában vannak. Ezek után *Thon* (Tany) határleírása következik, mely szomszédos *Almus* faluval, dél felé a *Babana* mocsár terül el a *Foncholtahatya* határig és a vizen átkelve a *Bolotunta* (Balatontó) határhoz érünk, ezen alul a *Sypul* vize a határ. Innét Bertalan *Kezu* (Kesző) nevű falujához érkezünk, ahol a határ közös, majd a *Mylér* víz felé fordul, ahol a másik *Kezu*-höz érkezünk, e mellett *Holostou* (Halastó) nevű halászhely fekszik. Innét érjük *Nemamogula* helyet, mely határos a szentmártoni apát *Fyus* (Füss) nevű birtokával. Nyugat felé, az *Er* vizén túl fekszik *Agtu* (Agtó). Füss mellett átfolyik a *Corzan* víz, majd a *Horozt* (Haraszt) nevű út következik a *Mege* (Megye) vizével egészen *Gyuler* faluig. Ez a Haraszt minden tartozékával *Thon* falué. Egy másik *Horozth* falu, közel Tanyhoz, már a komáromi várbirtokhoz tartozik, köztük van a *Korzan* nevű már említett halastó. A szentmártoni apát *Fyus* nevű faluja mellett ferül el *Chychou* (Csicsó) a *Myller* folyóval, ezen átmenve *Vamus* falut érjük. Csicsó a várbirtokhoz tartozik, keletről a Myléren átkelve Füss a határ, innen északra érjük a *Request* (Rögvest) mocsarat, majd az *Erech* és a *Chelch* folyókat, melyeken áthaladva *Kulchud* községnél a *Megeag* (Megyeág) a határ. Majd visszatérve *Néma* határát írja le, melynek negyedrésze illeti a komáromi várat, a Mylértől Tanyig és Keszőig terjed a határa, majd visszatér *Gunu* (Gönyü) helységhez, a Duna mellé. *Megerech* (Megyerics) falu nádasok közt bujik meg, kelet felől az *Ikur* vize, majd Szakállashoz közel az

Ygiz vize határolja, délről pedig a *Laboan* mocsár, ezen áthatolva a *Katapán* nembeliek birtokait érjük, majd *Vrkey* (Örke) határánál az *Oklus* halászhely, nyugaton pedig az Aranyoshoz tartozó *Vydere* (Vid ere) a határ, amely szintén halászhely, *Paultou* (Páltava) a határnak vége. A harmadik *Zakalus*, melynek egyháza Szent György tiszteletére épült, a határai a következők: kelet felől a *Kormantu*, innen egy másik halászhelyhez, a *Balata*-hoz jutni, amely mocsaraival körülveszi ezt a Szakállast. Majd a Dudvág a határ egészen *Luazto*-ig (Lovásztó) és megy a *Fyul* (Fül) nevű halászhelyig. Vannak még cégehelyek, melyek a komáromi várhoz tartoznak, ezek a *Musvatu*, *Laboan*, *Igyz*, *Sateun*, *Jochud* (Jókut), két *Fuzes* (Füzes) és másik két *Vduornukuth* (Udvarnokkut) nevű, valamint *Tepech*, *Pecud*, *Clytcha*, ezek közt kettő halászhely. Ezekből látjuk, hogy a Duna, Vág, Dudvág egész seregét veszik fel a folyóvizeknek, de a mocsarak, nádasok is nagy területeket borítanak. Az álló és a folyóvizeken cégek és vejszehelyek vannak és mellettük lakik a halásznép.

A vejsze az ősi halászó-eszköz, melyet verésnek is mondanak a régi források, mivel a folyó közepén, ahol annak sodra van és így a nagyobb halak járása is, félköralakban párhuzamosan cölöpöket vertek le egymás mellé és azok között rózse vagy nádfonattal töltve ki, a párhuzamosan levert cölöpök közt kaput hagytak, melyen a hal bement, de később a nyílást már megtalálni nem tudta. A *Chelch* (Csecs) vize nevét arról vehette, mert a tavainak lefolyása volt és az más tavakat is táplált. Ugyanezt a nevet megtaláljuk a Tisza mellett is Gyula nádor egyik 1224-ben kelt oklevelében,¹ amelyben ennek halászati viszonyait rendezi.

A pannonhalmi bencés apátságnek II. Endre adományozza Gönyü (*Geney*) községhez tartozó *Ewen* (Örvény) nevű halászvizén a Dunában a halászat harmadát. Ezt a kiváltságot II. Endre megerősíti 1223. évben kiadott rendeletében Uros apát kérel-

¹C. D. III. 1. 470. AOU. VI. 426.

mére.¹ A halászhelyet az oklevél *Tanya* néven említi.

Ugyancsak Gönyü községben IV. Béla 1244-ben Mihály comesnek birtokot és ehhez halászóvizet is adományoz a Dunán, vizahalászattal, melyet az oklevél szerint közönségesen »tana« néven ismernek.²

Igen érdekes IV. Béla királynak birtokcseréje az esztergomi érsekséggel. A király az esztergomi érsekség birtokainak szomszédságában, Esztergom-megyében fekvő Őrs nevű faluját elcseréli az érsekségnek Komárommegyében, a Duna partján, Fizegtű mellett fekvő Szöny falujáért, ahol szántóföldjei és 17 kúriája volt, ezzel a cserével jár a birtokhoz tartozó vizafogó cége is jobbágyainak négy mansiójával együtt. A jobbágyok nevei Pouca »sanctifer« (szentélyhordozó), Chenka, Uduwornoky és *Mathias piscator in waisz*, vagyis ez a Mátyás jobbágy vejszével halászott. Az oklevél 1249-ben kelt.³

A halászati jog ebben a korban nagy értéket jelentett, főleg a Csallóközben, ahol akkor még a mezőgazdaságnak mai viszonyai szerint mivelt földek még nem voltak, hiszen a Duna árja, mely évről évre lerakta iszapját e nagy szigetség földjein, a földmivelés munkáját állandó veszedelemmel fenyegette volna. Így adják értenünk a régi oklevelek azokat a cseréket és vételeket, melyeknek tárgyai igen sokszor a halászóvizek, vagy maga a halászati jog.

Árpádházi királyaink a bencés rend nagy szolgálatai iránt, melyet a kereszténység elterjesztése, a kultúra és civilizáció terén tettek, mindig hálával viseltettek. A rend szentmártoni apátsága már Szent István király óta számos királyi adomány birtokába jut. 1222. évben Gönyü egyharmadát kapja az Örvény halászóvíz harmadával és a Tanya halászhelyel.⁴ 1224-ben ugyanott, a Duna mellett kapja adományul a hetven holdnyi »telek«-nek mondott földet, egy dunai

¹C. D. III. 1. p. 397.

²Cod. Patr. I. 23.

³C. D. IV. 2. p. 41—43.

⁴Hazai okmánytár. I. 7.

szigetet és a hozzá tartozó halászatot.¹ Ugyanott a hatalmas *Hédervári* és a Némái *Kolos* családnak is volt halászati joga, meg a *Gönyüi*-ek is ősi jogon halászták a Duna vizeit, ami nem is történt meg határvillongások nélkül. A XV. század első negyedében elkekeredett per folyik Széchenyi Frank országbíró előtt egy részről Némái Kolos Jakab özvegye és fiai, Ambrus és Jeromos, másrészt pedig néhai Gönyői János leánya, Apollónia asszony között, amelyben *Felsewzyget* (Felsősziget) *Nogtanya* (Nagy tanya), valamint a Gönyü és Néma közt fekvő hat sziget *Fevenes* (Fővényes), *Cheyn*, *Kystenud*, *Zathonzigeth*, a Mélyérben levő halászat, valamint a *Feltanya*, *Kwzeptanya*, *Farktanya*, *Gyurutanya* és *Nagy tanya* vízafogó cégek birtokáért pörlekedtek.² Alig negyedszázaddal utóbb a Hédervári testvérek és Kolos Jeromos fiai közt folyik a per a Gönyü (Genew) és Was közt levő határmesgye erőszakos áthelyezése miatt. Némái Kolos Jeromos emberei a határkövet Gönyü fölé helyezték át, hogy az *Ewrin* (Örvény) és *Kyszalonziget* mellett a jövedelmező halászatot úzhessék. A Hunyadi János ország-kormányzója vezette országos tanács meghagyta Komárom vármegyének, hogy ezt a határpert intézze el. A győri káptalan 1449. december 31-én értesíti az országos tanácsot, hogy Hédervári Imrét és Miklóst *Tamástelke* birtokukba, mely *Zelebeg* komárommegyei falu mellett fekszik, visszahelyezte. Ez a birtok régen Gönyühöz tartozott. A vizsgálatot *Radványi* László komáromi vicecomes vezette Felsőeörsi Kenyeres Bálint, Pathy László, Pornoki János és Dinnyei Vas Mártonnal, a nemesek bírásaival. Temérdek tanut hallgattak ki, köztük *György* koppánmonostori apátot is. A következő 1450. évben *Garái* nádor adja ki ez ügyben ítélet levelét.

Ilyen per éppen elég akadt abban az időben, amikor mindenki magának szerette kimérni az igazságot, sőt a mértéket egy kissé meg is szerezni. Így

¹Alapy Gyula dr. Komáromvármegye középkori oklevelei. 51—57.

²AOU. I. 196.

1324-ben mindjárt az év első napjaiban Mylértheői Domokost azzal a váddal illetik János és Miklós, hogy két jobbágyukat a komáromi vár castellanusa által fogságba vettette, hat vizafogó hálóját és hat hajóját Gönyűről erőszakosan elvitte és ezzel 60 márka ezüst kárt — abban az időben elég nagy pénz — kárt okozván neki.

A Csicsó alatt a Dunába ömlő Milér és Milértő halászata miatt is sok vita folyik. *Beke*, Komárom vármegye ispánja, a Milértő megbecslése iránt kitűzött tárgyalást elhalasztja. Majd *Dénes comes*, vicecastellanus *Beke* ispán képében ismét elhalasztja a tárgyalást. Hogy az ügy milyen nehéz volt, bizonyítja az, hogy *Beke comes* a milértői halászat megbecsülte-tése ügyében október 20-án új halasztást, 28-án ismét halasztást ad. November elsején pedig *Beke* távollétében *Dénes vicecastellanus* új határnapot tűz ki. Mindez 1290—1300 közt folyt le.

A mai nemzedék számára mindenesetre sok érdekeset mond az a számos hely és víznév, amely évszázadok alatt a vízával együtt végleg elenyészett és itt-amott talán dülönév alakjában éli tovább életét. A Szent Benedek Rend kérésére IV. Béla is megerősíti a rendet elődeinek adományaiiban. A Fizegtői birtok és halászóhely mellett a Vágközben *Erechtu* (Erecstő), *Asvantu* mellett övék a halászat a *Myleer* vizen, *Némán* egy ekényi föld és nádas és a halászat joga két szigettel. Határfalvai *Genu* (Gönyü), *Cepan*, *Simand*, *Fyus* (Füss) és *Csicsó*. A két Füssön tíz eke-alja földjük van, nádassal, halászzal együtt. Határfalvai a birtoknak *Csicsó*, *Haraszi*, *Keszi*, *Néma* és *Ronka*.

A szentmártoni apátság a Füss mellett fekvő *Ronka* birtok egyharmadát *Antalfia János* comestől 17 márka ezüstön vásárolja meg¹ és az ottani halászatért mélyértői birtokrészét cseréli el. 1254-ben az apátság *Ronka* többi részét is megszerzi és hozzá még *Ásvány* falut is csatolja egy erdővel, egy dunai szí-

¹Pannonhalmi Sz. Benedek-Rend levéltára. Capsa XXXVI. W.

gettel és a halászat jogával. Mindez 95 márka áldozatába kerül ugyan, de most már jó halászóhelyek birtokába jut.¹

Egy hatalmas főúri család birtokainak egy része terült el a régi Komárom vármegye területén; ez volt a Katapán vagy Koppán nemzetség, temetkezőhelyük a mai Monostor helyén állott Koppán-monostor és bencés apátság temploma.

Az 1260 május 14-én kelt okirat szerint a Katapán nemzetség tagjai: Csépánfia *Balianus* (Bályán) és Tamásfia György megosztóznak a Vág és a Dodvág mentén levő birtokaikon.² A zakalus-i földnek fele Baliané és fele Györgyé, ez a mai Bálványszakállas területe. Coa (Kava) területén szintén egyformán osztóznak. A halászóhelyek közül Balian birtoka lesz: *Fecze* piscina (Szakállas mellett), *Solumus* (Sujmos vagy Solymos), *Agtoa* (Agtava) és *Kyzentoa* (a Vág mellett), továbbá *Goyllu*, *Bagatoa* és két cége *Kengel* (Kengyel) a Dudvág mellett, azután *Matthyaweyze* (Mátyásvejszéje), *Luuth*, *Scellew* (Szöllő), *Chekzefelveyze* és *Cobol*. A Vág mellett *Wyseeg* (Vizszeg), *Hazcurth* (Házkürt), *Boroan*, a Dodvág mellett: *Turdus*, *Zoromeley*, *Azoan*, *Ertu* (Értő), *Colco*, *Buzma*, *Zubweyze*, *Urbanweyze*, *Ahzunweyze*, *Egres*, *Emerseun*, *Teurum*, *Urunwelg* (Uramvölgy) pedig György úrnak jutottak.

1261. évben *Ekli* Endre comes fiai osztóznak meg és a győri káptalan erről szóló bizonyságlevele is sok halászóhely nevét őrzi meg Ekel és Szakállas *Zalánk* vagy *Salánk*, később (Egyházas, ma Apáca Szakállas) határaiban. Ezek: *Labuan* (Lábánmocsár), *Wyzessew* (Vizesső, Vizesés), *Sublug*, *Adamvezy* (Ádámvize), *Borsatw* (Borsa-tó), *Ernemlyz*, *Tauznezy*, *Kukenus* (Kökényes), *Allözegh*, *Sebesnezy*, *Zygnedd*, *Toutw*, *Aruckh* (Arok), *Buruch* (Bürü), *Dudwag*, *Feltiz*, *Megeziz*, *Feldurusta*, *Durusta*, *Athyani*.

Béla király kedves hívének, Sixtus mesternek, az esztergomi káptalan kanonokjának, akit korábban *He-*

¹Ugyanott. XII. K.

²Codex Diplomaticus Patrius. III. 101.

tény helységben adományozott meg részbirtokkal,¹ Radovan (Radvány) falu határában adományoz birtokot, mert mint követ a szentszéknél hosszú éveken át védelmezte a király és a szentkorona jogait.² A radványi birtokhoz tartozott egy dunai sziget is és a dunai halászat joga. Ugyanekkor még egy birtokot is adományoz Sixtus kanonoknak Radványon.³

Felsőcsallóközben a Vata helységben lakó Salamon nemzetségbeliek pörbeszálltak a Lég és Patony helységekben lakó udvarnokokkal és IV. Béla ez utóbbiak javára hozza meg ítéletét. A rákövetkező határjárásban a következő halászóvizeket említi az ítélet: Eper (vena), Sard (aqua), Sardzeg, Lwkeurim (Lókörm), Homuhailok (Hamuhajlék), Fenék, Insula equorum (Lovak szigete), Oronos (hegy). Farkashalom. A per 1269-ben végződött.⁴

Sokkal többet mond az az 1274-ben kelt oklevél,⁵ mely Bős és Arpár, akkor még győrmegyei falukat és azoknak határait, vizeit írja le; e két falut kun Erzsébet királyasszony, IV. Béla özvegye adományozta az Amádé nem beli Lothárdnak. Ez az Arpár később elenyészett, mint azt Ípolyi megállapította.⁶ Az adományozást IV. László megerősíti és a két falu határjárását adja oklevelében. E szerint Bős határa keletről a Hozivögues (Hosszúvölgyes) folyó, mely néhai Henrik nádor birtoka, innét a Csakatorlua víz felé halad, majd a Suth-sara nevű víz felé, amely szintén a volt nádoré. A határ a Suth-sara vizétől a Baluan (Bálvány) vizéig terjed, mely az Opur nembeli Sike tulajdona. A Bálvány vizétől a határ a Peturgatue (Pétergátja) nevű vízhez ér, ahol csatlakozik a Buken (Bökény) földjéhez, majd Ábrahám, Sebős fia földjét érintve, napszállat felől Csik udvarnokainak birtokával határos. Innen visszafordul a határ keletnek és

¹C. D. IV. 3. p. 200.

²U. o. C. D. IV. 3. p. 430.

³U. o. C. D. IV. 3. p. 254.

⁴C. D. IV. 3. p. 488. C. D. P. I. 40.

⁵C. D. V. 2. 190—196.

⁶Új Magyar Múzeum. 1858. I. 546.

az említett Bökény és Ábrahám *Bacha-hida* néven nevezett hidjához érkezik. Ettől a hidtől az *Eleuag* (Élőág) vizéhez visz a határ, mely szintén az említett Bökény és Ábrahám tulajdona, majd a *Telketu* (Telektő) vízhez ér, onnét pedig egy malomhelyhez vezet és azután a *Poly* vizéhez, melynek fele Lothárd mesteré, fele pedig Bökény és Ábrahámé. A határ azután a *Megeag* (Megyeág) felé halad, amely ismét Bökény és Ábrahámé, innét pedig a *Csiles* (Csiliz) vizéhez vezet, amelyen átkelve ismét a Megyeág a határ, ahol a *Baka* falubeli udvarnokok földjével határos, e mellett elhaladva a *Luues* vizéhez jutunk, ahol már *Várkony* falu fekszik, amely az említett Ábrahámé. *Arpar* határjárása a következő: *Arkun* földjénél kezdődik és kelet felől eléri a *Curem* (Köröm) vizét, mely Ábrahám és Lothárd birtoka. Innét *Aroksaartho* (Aroksártó) felé vezet, melynek nyugati fele Arkuné, keleti fele pedig Lothárdé. Azután a határ délfelé tart, ahol a pozsonyi várjobbágyok földje kezdődik *Szász* falunál. Ennek az útnak a keleti részén van a várjobbágyok birtoka, délre pedig Lothárd mesteré. Innét *Kamári* vizéhez visz a határ, melynek keleti oldalán a pozsonyi várjobbágyok, dél felől pedig Lothárd birtoka terül el. Innét *Okoltho* vize a határ (Akoltó), mely szintén közös birtok. Ettől *Barcs* vizéhez ér, amely Lothárd mester birtoka és onnét az öreg *Hatarfiz* nevű fánál végződik *Arpar* határa. Itt azután ismét *Böös* határa kezdődik és halad a *Csyles* (Csiliz) vize felé, melynek keleti fele szintén a pozsonyi várjobbágyoké, déli fele pedig Lothárd mesteré. A Csiliz vizén átkelve a *Bitty* nevű vízhez vezet a határ, ahol csatlakozik *Bolon* (Balony) földjéhez, melyet a cséplők (pulsatores) laknak. Ettől a határ az említett Bökénynek *Tunig* nevű falujához (Tönye) vezet, innét pedig a *Földhid* vizéhez, melynek felső partja Lothárdé az alsó pedig *Tunig* faluhoz tartozik. A Földhidtől kezdve a határ a *Huri Vigues* vizéig halad, ahol érintkezik néhai Henrik nádor és Tunig falu népeinek földjével. A határleírásból megértjük, hogy a két falu hatalmas határában annyi a halászvíz, hogy az teljesen megfelel az Alsó-Csallóköz viszonyainak. *Arpar*

faluban a mai *Albár* községet sejtjük, amelyre a határjárásnak sok adata ráillik.

IV. László tíz évvel később 1284-ben¹ a győri vár birtokához tartozott *Bolon* (Balony) falu határában a győri püspök cséplőinek (pulsatores) negyven hold földet adományoz, halászhelyeivel, rétjeivel és kaszálóival együtt. A birtokba vezetésről szóló okirat a halászhelyek közül felemlíti *Barchtou* (Barcstó), melyet az előbbi oklevélben is láttunk és az *Ikkerveyz* nevű halásztanyát. Ezek közelében még egy kis szigetecske, *Ophida* (Apahida) is hozzátartozik a birtokrészhez.

IV. Béla az elpusztított Magyarország ujjaszervezője sorra építi a várakat, erősíti a városokat és szabadalmak adományozásával megnyitja előttük a fejlődés útját. E mellett nem feledkezik meg az egyházzól sem, mely a nehéz napokban melléje állott. 1252. évben a thuróci monostornak adományoz földeket Győr- és Komárommegyékben. Ebben megemlékezik a Holtvágrról, mely a nagy mocsáron keresztül a *Sampsá* nevű nagy állóvízbe ömlik és innen a víz *Zakalos* felé halad egészen a Dudvag vizéig, melybe beleömlik. A nagy mocsáron a legnagyobb valószínűség szerint a Gúta alatt elterülő *Stagnóza* lapost kell értenünk. A kolostor szerzeteseinek adja *Kulcrud* (Kulcsod) és *Negeven* (Negyven) nevű falukat, melyekben királyi szolganépek laktak, akik korábban Galgóc vár birtokához tartoztak. Ez a két község Nagymegyér és Bogyá környékén állott. Az oklevél felsorolja a következő vizeket: *Pyrsgathu* (Birságtó), *Labantu*, *Epryestu* (Eperjestő), Csicsó mellett *Chykuragathu* (Csikórágtó) *Gekenesthu* (Gyékenyestő), ezeken kívül a *Chelk*, *Swen* folyóvizeket, a *Sebesag* (Sebeság), *Sukag* (Sokág) vizeket a mai Medve közelében, az *Erech* és *Tormas* mocsarakat és állóvizeket.²

Istennek tett fogadalmából leányát, Margitot a Boldogságos Szűzről nevezett, a pesti Nyulak szigetén levő apácák zárdájába adta. A királylány sokszor kérte, hogy kolostorukat segítse és az apa nem tagadta

¹C. D. V. 3. p. 231—233.

²C. D. IV. 2. p. 136.

meg soha leánya kérését. Így 1261-ben *Thená* helység egy birtokrészét, mely korábban a győri vár birtokhoz tartozott, a nyulszigeti apácáknak adja.¹ Ez a helység a mai Tőnye. 1267-ben az oklevél szerint² Margit leánya kérelmére a vágközi *Zalonta Zakalus*-t (a mai Apácaszakállas) adományozza IV. Béla a nyulakszigeti apácáknak, amely község az oklevél szerint a *Challó* és a *Vág* folyók közt fekszik. Amint láthatjuk, ez a körülírás nem volt elég szabatos, mivel a Csalló folyó a nagy sziget felső részén, Pozsony mellett folyt. Az oklevél kiemeli, hogy a falu és a birtok a halászatra igen alkalmas. IV. László királynak, a keltezés nélkül felterjesztett jelentés szerint az esztergomi káptalan embere, György mester, összehíván a szomszédokat és a határ birtokosokat Szakállas községben, a földeket az apáca-kolostornak ítéli. Az ítéletnek Miklós *Pynkusd* (Pünkösöd) fia, a komáromi vár jobbjágra ellenmond, mivel ő és László nevű testvére Zakálosban ősi földcskét bírnak. Az adományozott jószág résznek határai *Beryn* (Berény), mely a váci püspökséghez tartozott a Dudvág mellett, azután *Staul* (Istál, a mai Felistál alatt), ahol királyi tárnokok laktak, kelet felől pedig a győri püspökség birtokával határos a Dudvág mellett, melyet *Chyugthu*-nak hívnak (Gug falu, ma puszta) fölött fekszik *Chyugthu* (Gugtő), tovább fekszik *Thon Dudvág* és *Kueskuth* (Köveskut), a birtok déli részén két halászhely van, melyet *Weyzhel*-nek (vejszehely) hívnak a Myler vizén, de ezenkívül a szakállasi Szent Mihály egyházáig vezető úton még tizenkét halászhelye is van az apácáknak, melyeket vejszehelyeknek neveznek.

IV. László király Ladomér esztergomi érseknek megkoronáztatása körül kifejtett fáradozásai jutalmául 1285-ben a Vág és a Dudvág közt levő Szakállas falut és az ott virágzó cégehalászatot adományozza. Ez a Szakállas község a *Balyan-Báján* Szakállas, mely nevét a Katapán nemzetség egyik tagjától vette, s amelyet eltorzítva »Bálvány« Szakállas néven használnak ma

¹C. D. IV. 3. p. 56.

²C. D.

is, pedig a bálványhoz soha nem volt semmi köze. Ez az oklevél¹ tisztázza a Dodvágnak sokat vitatott helyét és irányát is. Szakállast korábban a komáromi vár udvarnokai és a királyi lovászok lakták.

Hogy különösen a főpapok és szerzetesrendek mennyire ragaszkodnak halászati jogaikhoz, annak tanulságos példája a garamszentbenedeki bencés apátság, amely 1075-ben jutott a zsitvatői halászat birtokához. Az adományt többször is megerősített, így 1209-ben is.² Két évtizeddel utóbb a király már ismét a zsitvatői halászat rendezésével foglalkozik, amely egyike volt a legjövödelmezőbb vizeknek.

Nagyon érdekes a halászat érdekében a bencés rendnek Jeruzsálemi II. András király elé terjesztett kérelme. A szentmártoni apátság — mint írtuk — már 1222-ben nyert Gönyүн adományt és ehhez megkapta az Örvény nevű halászhely egyharmadát is, a Duna harmadrészevel és a Tanyával együtt. Két év múlva újabb adomány birtokába jut Gönyүн, megkapja a Telek nevű hetven hold földet, két dunai szigetet és a halászatot. Uros pannonthalmi apát, a nagy birtok szerző és rendjének e kimagasló alakja 1225-ben ujjáépítetvén a leégett monostort Pannonia szent hegyén, a felszentelés ünnepén megjelent királytól, aki az apátságot, mint kegyúr, meg akarta ajándékozni, alázattal azt kérte konventjével együtt, hogy adományozza az apátságnak Gönyүн falut, melyet a király udvarnokai laktak, mivel legjobban rászorulnak a halra.³

A papság ragaszkodása a halászhízek jogához kiderül Ladomér érseknek egyik okleveléből.⁴ Léli János, ki a dunamenti *Lél* faluban lakott, adós maradt a papi tizeddel, ennek fejében az érsek lefoglaltatta *Zeg* (Szeg) nevű dunai szigetének felét. Mivel a foglalás aligha állott arányban a követelés értékével, az érsek visszaadja a *Zeg* sziget felét Léli János

¹C. D. IV. 3. 290.

²Knauz. Monumenta. I. 190.

³A pannonthalmi Szent Benedek-Rend története. I. 232

⁴C. D. V. 3. p. 268.

Lőrinc fiának és kiskorú testvéreinek. A határjárásban megemlíti az oklevél *Géza* király ítélőszékét (locus fori Geyse regis) s így egy történelmi emléket is megőrzött számunkra. Ugyancsak Lodomér érsek, a nagy pörlekedő, az *Ebed* falu vizein az esztergomi káptalan és Szent Tamás egyháza által közösen bírt viza- és kecsége-halászat ügyében ezuttal, mint békéltető jelenik meg, mert a felmerült viszály ügyében egyezséget hoz létre.¹

Az esztergomi ősi halászatra vonatkozólag az Árpádkor okleveleiben bőves adatokat találunk. A káptalan kijelölte a halászás helyét a városban és a Kisduna vizével is foglalkozik. Ebben tartották a vivariumokat (haltartó bárkák), hogy a halak élő állapotban és frissen maradjanak. Ezekkel bizonyára rendelkeztek a komáromi halászok is, akik a Duna fontos átkelő helyén, a rév mellett laktak.

Zenthmaria nevű népesnek említett falut, mely néven a mai *Somorja* rejtőzik, IV. László 1287. évben adományozza Károly comesnek, Sándor pozsonyi comes fiának.² Bár a terjedelmes határleírásban halászóhelyeket említve nem találunk, a közel fekvő dunamelléki községek halban bőves vizei egész bizonyosan korán megteremtették a később nagy hírnévre vergődött somorjai halászat létalapjait.

III. Endre király Pozsony vendégnépeinek és polgárainak 1291. évben kiadott kiváltságlevelében, melyben megemlékezik a Csalló folyónak révéről (in portu Challow), részletesen foglalkozik a halászsokkal is, akiknek ugyanolyan szabadságokat biztosít, amilyenekkel korábban is éltek. A kifogott vizákból és a *jég alatt fogott halakból*, valamint a hálókkal fogottakból is, harmadrésszel tartoznak a pozsonyi grófnak. Mindennemű adókkal és szabadságokkal úgy élnek, mint a többi pozsonyi polgárok.³

A pozsonyi vártartomány, melyhez igen sok csalóközi falu tartozott, bizonyára ezektől is megköve-

¹C. D. V. 3. p. 313.

²C. D. V. 342.

³C. D. VI. 1. p. 110—111.

telte a hálnak egy részét, amely mindig a földesúri szolgálmányok közé tartozott.

A pozsonyi káptalan számos csallóközi birtokán szintén foglalkoztak halászattal a Duna melléki és az abba folyó belvizekben. Erről szól egy 1300. évben kelt oklevél is.¹ Megemlékeztünk az esztergomi érsek, a nyulakszigeti apácák kolostora, a Szent Benedek-Rend alsócsallóközi halászhelyeiről és a turóci premontrai rend birtokairól is, melyek mind halászati joggal kapcsolatosak.

A turóci monostor földjeit a király később is szaporítja. Így Udvard faluban, ahol a királyi hálózók laktak, ezek földjét is a konventnek adományozza 1267-ben. A királyi szolgánépek a Zsitvát halászták. Az oklevél magyar nevüket is megmondja (qui vulgo *halous* nuncupantur); tehát *hálós*-ok voltak.² De ugyanebben az oklevélben még *Turmoch* (Tormás) falu földjét is átengedi a konvent részére, ahol szintén a királyi hálósok laktak. 1299. évben — valószínűleg királyi felhívásra — a győri káptalan előtt megjelentek Győr város polgárai képében Makó Balázs bíró és más esküdt polgárok, kik kijelentik, hogy Nagymegyér helységben gyakorolt birtok- és más jogaikról a turóci konvent javára lemondanak. Ezek között a jogok közt szerepelt bizonyára a vásári helypénzszedési jog, amelyet eddig Győr város szedett.³ IV. László király a királyi *hálózók* birtokát a Zsitva-melléki *Harsány* falut János gömöri főesperesnek adományozza népeivel együtt.⁴

IV. Béla korában éli ki magát a királyi adományozási jog. Béla király sem tanult sokat elődétől, II. Jeruzsálemi András királytól, aki a királyi adományozást annyira vitte, hogy egy és ugyanazon birtokot a nála megjelentt kérelmezőktől nem tudván megtagadni, néha kettőnek-háromnak is eladományozta. *Wért* falunál, a Zsitva tövénél, amelyet korábban a

¹C. D. VII. 2. p. 256.

²Hazai Oklevéltár. 1879. p. 51.

³U. o.

⁴C. D. P. VIII. 162.

kunok birtak királyi adományul, 1260-ban *Machariás* testvérének, István comesnak adományoz birtokot, a halászat jogával együtt. A Zsitva fele Istvánt illette az adomány szerint, míg a másik fele *Path* falué. Utóbb ez a halászat a komáromi vártartományhoz kerül.¹ Ez a Zsitvató ebben az időben tarka népességet láthatott. A halászat joga, a dunai vizahalászattal együtt a garamszentbeneki bencés apátságot illette. A vámszedés joga a dunai réven a nyitrai püspök javadalmai közé tartozott. Később a kunok kaptak letelepedési engedélyt, de ott laknak az esztergomi érsek népei is, akik közt ismét megtaláljuk a *sanctifer*-eket, a szentélyhordozókat.

Hogy IV. Béla adományozó kedvénél maradjunk, felemlítésre méltó az az adománya, melyet az Ausztriában alapított *Szent Kereszt* apátság frátereknek tett 1256-ban,² akiknek nagylelkűségében évente 200 vizát (az oklevél latin szövege szerint: qui vocantur *vizahal*) ajándékoz bizonyára a közeli mosoni vizafogó cégékből. De megjutalmazza azokat a turóci vendégnépekhez tartozókat³ (Uzda és Mechk fiait), akik őt a halászat és vadászat multságában hűségesen kísérték és neki szolgáltak, mikor az országlás gondjait a turóci konvent falai közt és a környező őserdőkben felelte el.

Még meg kell emlékeznünk néhány birtokadományozásról, mely a halászat kérdésével összefügg. A Felsőcsallóközben *Baar* (ma Albár és Felbár) földjéből, amely a pozsonyi vártartomány birtokához tartozott, a hat várjobbágyhely kielégítése után fennmaradó részt *Budon* comesnek adományozza.⁴ *Baar* határait a következőkben írja le: keletről a nagy út, amely *Nadost* (Nádasd) felé vezet, ezen átmegy a *Falukuzer* (Faluközere), innen nyugat felé a *Hamustou* (Hamustó) felé halad, innen meg a *Kengelher* (Kengyelér) mocsarat érinti, majd nyugat felé fordul és azután a

¹Codex Diplomaticus Patrius. VIII. 80.

²C. D. IV. 2. p. 383—4.

³C. D. P. VIII. 92.

⁴C. D. P. VII. 117.

Futa Kúta nevű — bizonyára folyóvízhez —, ahonnan *Kendur* nevű helyhez jut. A határ a két falu közt levő mocsárhoz, majd a *Chelch* folyóhoz ér és csatlakozik a *Zoróa* (Szarva) földdel, ahol végződik.

Egy 1298-ban kelt oklevélből megismerjük *Felabony* határát, melyből *Ougai* (Olgyai) Péter 336 hold királyi adományhoz jut. *Felabony* falut szintén a pozsonyi vár népei lakták és így a pozsonyi káptalan ezekkel egyetértve hasítja ki az adományozott földet a falu határából. A birtok kelet felől a *Humurus* folyónál kezdődik, déli irányban haladva eléri a *Lapsar* (Lapsár) vizét és jó távolságra halad, ahol a *Canaer* folyó beleszakad a Lapsár vizébe. Majd a határ Pozsony irányában *Karchai* Illés és István földjei felé halad és elérkezik a *Kenduraga* (Kenderága) vízhez, mely völgyben folyik és összekapcsolja *Karchai* Buzád fiának, *Beludnak* földjével és a felé az út felé tart, mely *Felabonyból* jön. Ez az út itt kelet felé fordul a *kőhid* felé, amely a Lapsár közelében van, a hídtól jó darabon lefelé vezet a határ és átkel a Lapsár vizén és egyenesen kelet felé *Hodus* nemesesinek földjét érintve a *Humurus* folyónál ér véget.¹

Említettük már e tanulmány elején, hogy a *Katapán* vagy *Koppán* nemzetség az Alsócsallóközben jelentékeny jószágokkal rendelkezett. Megosztottak a *Dudvág* és *Vág* közt levő szakállosi jószágukon és a *Vágon* túl levő *Kava* és többi birtokaikon. 1290. évben az esztergomi káptalan előtt a *Katapán* nembeli *Miklós* fiának, *Jánosnak* özvegye, *Anglinch* (Anglét, Ágnes) asszony és fia, *Miklós* a dunamenti *Lél* mellett fekvő *Vas* nevű birtokukat eladják 20 márka ezüstön *Banai* *Imre* fiainak a birtokhoz tartozó halászat jogával együtt.²

Ugyancsak a *Koppán* nemzetséghez tartozó, de a dunántúli részen birtokos, *Jakab comes* 1297-ben osztja meg *Luoul* (Lovad) és *Halaz* (Halász) birtokokról és tartozékain unokaöccseivel, *Tamásfia* *Jánossal* és *Ārnabásfia* *Lászlóval*. Ez a terület nem tartozott

¹Hazai Oklevéltár. 164—165.

²C. D. P. VIII. 284.

ugyan a Csallóköz területéhez, azonban a dunai halászat közös volt a csallóközi birtokosokkal. A győri káptalan oklevele számos régi helynevet őriz meg ebben is számunkra.¹ Ez a *Luoul* közvetlen szomszéd *Léli* János fiainak földjével és innét egy kis halmocska, mely a *Beyrch* (Bérc) büszke nevét viselte, kelet felé mutatja a határt egy gyümölcsös, melyet *Nyarras*-nak neveznek. Majd a *Zwrduc* (Szurdok) nevű völgyön visz a határ. Innét a *Babuna* (Bábolna) falu felé vezető útra ér ki és dél felé haladva kilyukad a *Chattagat* (Katagát) nevű földre, ezen az úton kelet felé *Alch* (Ács) falut érinti, itt a *Nyarras* és a *Mydies* (Meggyes) nevű gyümölcsösökön osztoznak s a *Noygkert* (Nagykert) nevű, miként neve is állítja, értékes ingatlanságon. A *Léli* János-féle földektől a fűzek: *Zylfyz*-nek nevezett (Szilfűz) fák határolják el a *Meydaruk* (Mélyárok) nevű földig, amely már közel van a dunai szigethez. A parton erdő van, ezen is osztoznak, határ a *Nyarut*, mely átmegy a vizen és *Lapus Nyar* nevű erdőrészbe vezet a *Kisdunad* (Kisduna) mellé. *Halaz* nevű birtok határjárása a következő: kezdődik a *Zimzorma* nevű birtoknál és halad a *Fysyg* (Füzügy) folyóig, közben van a *Kisdunad* nevű halászhely.

A többi birtok *Isop* (Izsap, Józsep, József) halászóvizeivel három részre osztódik el. Egyik részt a *via* nevű víz választja el, mely kiterjed *Fyur* falutól *Isop* faluig és a *Chyuz* (Csiliz) vizéig, melyben halászhelyek és ezenfelül a *Fulweyz* (Fülvejsze) nevű vejszehely nyugatról. Aztán következik a *Talug* (Tályog) nevű halászhely négy vejszehellyel jobb oldalról. A harmadik rész ugyanennek a falunak, t. i. Izsapnak Szent Kelemen tiszteletére emelt egyháza fölött a *Honalweyz* és *Kysered* halászhelyekkel alkotja az osztály tárgyát. Közös birtok marad a *luoul*-i Szent Jakab egyháza dombocskájával, Szent Kelemen egyháza a *Chyuz* folyó és a *Isop* falu erdeje.

A Dunának Pozsony—Komárom közt terjedő szakasza tehát, amint látjuk, felső folyásának egész mentében körülbelül Bősig a pozsonyi vár birtoka. Amint

¹C. D. P. VI. 423.

ebből a vártartományból részeket hasítanak ki a királyi adományok, ennek megfelelően jut magánkézbe a halászat joga. A Duna alsócsallóközi folyásánál részint a komáromi vár tartozéka a dunai halászat, tehát királyi haszonvétel, részint egyházi intézmények, szerzetesrendek, az esztergomi érsekség tulajdona és csak a nagyobb birtokok urai a Katapán nemzetség, vagy a Némai Kolosok, a Kavai- és a Marcelházai Posárok és a *Leéli* család tesz kivételt, akik szintén gyakorolják jogaikat a tulajdonukban levő halászóvizeken.

A nagy szigeten, vagy Vágközön eddig a mai Csalólóközt értették, amelynek ez a neve a tizenharmadik század második felében válik elterjedté, amikor már családi név gyanánt is szolgál. Egy 1283-ban kelt levél a szigetnek egy ritkán használt nevét örizte meg, amely *Insula Beate Marie* vagyis *Boldogasszony szigetének* említi. *Kozma curialis comes* és Komárom várnagya (*castellanus de Kamarun*) a királyur nőttestvérének, Erzsébetnek birtoka ügyében tartott határjárást, mert azt az ekecsi népek bitorolták és emiatt Erzsébet asszony jobbágysai és az ekecsi népek közt izetlenségek fordultak elő. A határjárásban résztvettek János, Sebestyén és Mikó várjobbágyok és jelentették, hogy a két viza fogó vejsze a *Sceleuweyze* és *Benedukweyze* a Dudvág vizével főlebb a *Mihal* vizéig, mely szintén az Erzsébet hercegasszonyé, meghagyassanak az ő jobbágysai használatára. Maga a Dudvág vize a Mihál vizén felül Erzsébet szakállasi jobbágysainak maradjon és az ekecsi népeknek.

Ha végig tekintünk három évszázad halászati viszonyain, arra a megállapításra jutunk, hogy már első királyaink korszakában is külön királyi adományozás tárgyát alkotta a halászati jog, amely nem volt egyszerű tartozéka a partnak, hanem azt a birtokadományozó oklevelek mindig külön emelik ki. Ez azután fenmarad a jószágadományozások későbbi folyamata alatt is, amikor az oklevél formulájába belekerülnek a halászóvizek és halászóhelyek (*piscinae, piscaturae*), melyekhez később a malomépítési jog is járul.

A halászatot a rabszolgák úzik a középkor nemzeti

királyságának első századaiban, majd utóbb a jobbágyokra hárul ez a feladat, amint azzal később részletesen is megismerkedünk. A jobbágy magának halászik, de abból földesurának köteles részt szolgáltatni. Az Árpádok korszakában különösen nagy szerepe jutott a halászatnak egyházi vonatkozásokban, amikor a számos böjti napon, melyet az egyház előírt, csak hallal lehetett táplálkozni. Vizek közelében ennek nem volt semmi akadálya. A vizek halban bővesek voltak és a halászat, ha azt mestere űzhette, eredménnyel is kecsegtetett. Magának a halászatnak csak ősi formái voltak még divatban: a rekesztő halászat, de már a vejsze és a cége mellett, melyek a rekesztő halászat mesterszerszámai voltak, a hálónak is nagy szerep jut, amelyet islégből kötöttek, ha az vizahalászatra szolgált. A közönséges tanyahálót, mellyel a kerítő-halászatot űzték, kenderfonálból kötötték. Arra is van adatunk, hogy a királyi népek egyes falvakban a hálókötők voltak.

Amint a halászmesterségnek ősi mesterszavait megtaláljuk a tulajdonnevekben, épen így már ősi idők óta vannak családok is, akiknek az egyes halfélések adnak neveket. Így a hatalmas *Posár* család a ponty (posardus) után, a *Harcha*, *Keszegh* családok ezek után a halak után nevezik magukat, mikor még várjobbágyok és e tisztükből folyólag később megnemesítettnek, azután birtokot is szereznek. Érdekes per az, amelyben ennek a három családnak a leszármazói szerepelnek peres ügyfelek gyanánt. Komárom környékén élt a *Csuka*, *Czompó*, *Csik* család, Komáromban évszázadok óta tartózkodik a *Csukás* család, azután a *Halász* és *Halászy*, *Gadóczy* családok egész sora. Ezek mind annak a bizonyítékai, hogy a halászat mint ösfoglalkozás, ezen a környéken széltségben elterjedt. A nagy sziget rengeteg halászóvizén a szolgáló népek egész serege halászott és vitte a fogott halat földesurainak és magának a komáromi várnak, melynek számos halászóhelye a király tulajdona volt.

Mielőtt a csallóközi halászzattal és annak további fejlődésével foglalkoznánk, egy kis kitérést engedünk meg magunknak, hogy a *Csallóköz* elnevezésének ke-

letkezését megvilágítsuk. A Csallóköz kérdésével történeti irodalmunkban sokan foglalkoztak. Az analógia sokszorosan adva van a magyar nyelvünkben. A *köz* nem mindig jelent szigetet, mint az adott esetben és más elnevezésnél is (Bodrogköz), hanem csupán két folyótól határolt területet, pl. *Duna Tisza köze*, *Szigetköz*, *Rábaköz*, *Muraköz*, *Szamosköz* stb. A Csallóköz elnevezés azért keltett egyes íróknál fogalomzavart, mert nem találták meg ennek a szigetnek nevet adó *Csalló* folyót.

Pedig a Csalló nevét megörököltette nemcsak a sziget nevében, hanem családnevekben is. Fel kell tehát kutatni azokat az okleveles adatokat, amelyekben megjelenik a Csalló víz neve, mert csak így tudjuk megérteni, hogyan szerepelhet később egy nagy és hatalmas kiterjedésű sziget megjelölésére. A Csallóköz elnevezéssel együtt jelenik meg a *Vágköz* név a XIII. század elején és vegyesen használják a XIV. századnak a végéig, amikor a Csallóköz elnevezés közhasználatba jön. Királyi oklevelek írják e néven és közigazgatási kerületet is jelent. A csallóközi jobbágyság, akiket a várszerkezet felbomlása idején oly sűrűen nemesítenek királyaink, már egészen külön szervezetet alkotnak.

Majd a Csallóköz megjelenik, mint személynév is, családok írják magukat *Challukuz* névről. Épen így az Alsócsallóközben a *Vagkuz* is ad nevet egy családnak, melynek nyomait feltaláljuk az oklevelekben.

A *Wagkuz*, *Vagkuz* azokban az oklevelekben fordul elő, melyek az alsócsallóközi vonatkozásúak, míg a *Cholloukuz*, *Challokuz* nevek a felsőcsallóközi helyekről szóló oklevelekben fordul elő.

Igy a *Wagkuz* 1243-ben,¹ Chepan de Kezu in *Wagkuz* 1276-ban,² (Vágközi Keszői Csépán), Wochk nobilis de Kezu in *Wagkuz* 1294-ben³ (Vágközi nemes Keszői Vocsk), Joannes Ekly in *Wagkuz* 1327-ben, *Chichou* in *Wagkuz*⁴ (a vágközi Csicsó) 1378-ban még

¹C. D. IV. 1. p. 274.

²Alapy: Komáromvármegye középkori oklevelei. 1.

³U. o. 4.

⁴Pannonthalmi orsz. levéltár. Capsa XLI. S.

használatban van.

A *Cholloukuz* elnevezést elsőnek 1222-ben találjuk, mely provincia Cholloukuz-t említi,¹ ugyanaz fordul elő egy oklevélben jóval később is.² Mint districtus Chollokuz a várispánság intézményének letűnte után, a vármegye kialakulásának első éveiben jelenik meg Anjou-házi királyaink alatt³ és előfordul községek helyének tüzetesebb meghatározására, mint pl. *Ouga* (Olgya) de *Chollokuz*⁴ 1256-ban, *Leg de Cholloukuz* 1344-ben⁵ és *Nyek* in Chollokuz 1334-ben⁶ IV. Béla egyik oklevele udvornici nostri de Challokuz-t említi.⁷ Megjelenik nevekben Michael de *Cholloucuz* 1301. (Lászlófia)⁸ és Michael de Chollokuz (Péterfia) 1339. évben.⁹ Megtaláljuk gyűjtőfogalom alakjában nobiles de Chollokuz, a csallóközi nemesség 1401. évben.¹⁰ Ettől az időtől kezdve már közönségessé válik használata.

A későbbi évszázadokból ered a Csallóköz meghatározásában a *Feltáj* és az *Altáj* megkülönböztetés, amelyen Felsőcsallóközt és Alsócsallóközt kellett érteni. Korát illetően a geológusok vízfenéknek tartották sokáig, mely mindenütt homok és kavics altalajt alkotott. Ezzel szemben a kőkorszaki leletek — különösen az Alsócsallóközben — azt látszanak bizonyítani, hogy ez a nagy sziget évezredek óta lakott hely volt, ahol az ember, — ha gyéren is, — de jól megélt a halban, vadban egyaránt bővelkedő területen.

A Csalló név jóval korábban, mint a XII. század okleveleiben megjelenik, *személynév* alakjában fordul elő egy 1165. évben kiadott oklevélben, a nyéki

¹C. D. III. 1. p. 364.

²C. D. VIII. 1. p. 83.

³C. D. P. III. 299.

⁴C. D. IV. 2. p. 368.

⁵U. o. 120.

⁶U. o. 121.

⁷C. D. IV. 1. p. 533.

⁸Alapy i. m. 5.

⁹C. D. P. II. 162.

¹⁰C. D. P. III. 167.

híres nemesítő diplomában, amelyben az egyik várjobbágynak a neve *Challow*-nak van írva.¹ Nyék a Csallóközben fekszik, a pozsonyi vár tartománya volt a XII. században csaknem az egész Felsőcsallóköz és ezek a várjobbágyok nevet is adhattak annak a vízfolyásnak, amelyen akkor több száz folydogált a nagy szigeten az egyik Dunától a másikig. Természetesen ez feltevés és éppen olyan lehetséges az is, hogy a várjobbágy neve kapta a Csalló vizétől eredetét. Az Alsócsallóközben a régi folyóvizek birtokosokról kapnak neveket.

Most beszéljünk a Csalló földjéről, amely a Dunántul feküdt. Megint a régi oklevelek segítenek ebben a feladatunkban is. 1209-ben *Both* nádor és mosoni várispán a *Challow* nevű földet Mochorias-tól, a mosoni vár egyik várjobbágyától megveszi. Az oklevél leírja a határokat is. Ez a *Sár* mocsárnál kezdődik, délről több határjelen tul *Janus* (János) földje határolja, innen a határ nyugat felé fordul, a hegy felé, ahol három határjel van földből. Itt jut ki a határ a »magna via«-ra, vagyis a Bécs felé vezető országutra és azon haladva egy darabig *Kata* nevű faluhoz ér; északon a kőoszlop a határjel, innen a *Fulzaran* nevű falu felé vezet, ahonnan leszáll egy halmocskára, amelyen két határjel van és a mezőn, réten keresztül ahhoz a vízhez ér, amely *Sár* nevet viseli.²

Pár évvel utóbb, 1222. évben, amely emlékezetes év, *Domonkos* pozsonyi ispán és négy szolgabirája, akik mind csallóközi férfiak voltak: név szerint nevezve *Verechnei Márton*, *Gutti Péter*, *Pakai Lipót* és *Szerafinfia István*, úgy a nemesektől, mint a nem nemesektől egész Csallóköz tartományra nézve megbizottak (per nobiles et ignobiles totius provinciae *Cholloukuz* constituti) *Kyusfeuld* (Kincsfölde) határait állapítják meg. Ebből tudjuk meg, hogy az említett föld *Luche* fölött fekszik, két oldalról pedig mocsarak határolták, ezt a mocsaras vizet *Fynisar*-nak (Fenesár)

¹Fejér: Codex Diplomaticus. II. 171.

²U. o. III. 2. p. 470.

hívták.¹

1244-ben Béla király megint megnemesít néhány pozsonyi várjobbágyot, névszerint *Bogan*, *Kyssid*, *Nolc*, *Zaphir* és *Écsi Pál* nevűeket (udvornici nostri de *Challokuz*). A király kijelenti, hogy olyan szabadságnak örvendjenek, mint a hű katonák és a királyság nemesei. Kötelességükké csak azt teszi, hogy a királyi zászló alatt tartoznak szolgálni.²

Ime, tehát négy oklevelet is találunk 1250 előtt, ahol a Csalló és a Csallóköz név előfordul. Tehát *Wertner Mór dr.*, a régi magyar oklevelek hivatott ismerője tévedett abban, hogy a Csallóköz név 1250-ben fordult elő először, mert, amint láttuk, az aranybulla évében már megjelenik. Igaz, hogy a XIII. évszázad végéig ingadozik ez az elnevezés és talán azt állapíthatjuk meg a helyi vonatkozású oklevelek alapján, hogy az Alsócsallóközben *Vagkuz* (Vágköz), a Felsőcsallóközben pedig *Cholloucuz* (Csallóköz) a neve ennek a nagy szigetnek.

Egy 1256. évi oklevélben IV. Béla király a Csallóközben fekvő Olgya falu földjei felől intézkedik és egy perben mond ítéletet (Ouga in Chollokuz). Endres Farkasfia, Péter és Farkas, Modurc és Mixsa, Buchtus, Farkasfia Endre az egyik részről azt vitatták, hogy Olgya földje rég idők óta, amióta csak várjobbágyok, az övék volt, a másik felek: Miklós, Buda, Benke *Zouar-i* lakosok, a Réthei Péter mester, az Ilkai Berény, a Saápi Botho, a Suri Bolch, a Borsai Márton várjobbágyok pedig részt követeltek a vitás földből. A király Farkasfia Endres és társai javára döntött.³ A következő 1257. évben Vince nyitrai püspök és Lóránt nádor és pozsonyi ispán Trencsénben keltezett oklevele szerint az ítéletet ennek értelmében is hajtották végre.⁴

Az 1276-ben kelt oklevelet, amely szerint *Zalonta-Zakalus* birtokot, amely a Challow és Wag vize közt

¹U. o. III. 1. p. 364.

²U. o. IV. 1. p. 333.

³U. o. IV. 2. p. 368.

⁴U. o. IV. 2. p. 268.

fekszik, olyan ember irhatta, aki nem volt járatos Csallóköz topografiájában, de még kevésbé hidrografiájában. Hiszen ez a szintén vizek közé ékelt Szakállas ugyancsak messze esett a Csalló vizétől. Hát ez csak azt mutatja, hogy könnyen lehet tévedni annak, aki a viszonyokat nem ismeri. Így tévedett a nagy történettudós, Ipolyi Arnold is, aki *Zalont-Szakállast* később hiába kereste az oklevelek között, mivel az később ezen a néven nem fordul elő. Az Alsócsallóközben ma is három Szakállas nevű falu van. Szalonta-Szakállas később *Apáca-szakállas* lett, mivel Béla király szentéletű leányának, Margitnak kérelmére a nyulakszigeti Boldogságos Szűzről nevezett apácamonostornak adományozta. A XVI—XVII. században *Egyházas* Szakállasnak is írják. A második Szakállas a Dudvág és Vág közt fekszik, ez az esztergomi érsek faluja volt. Határában a hatalmas Katapán nemzetségnek is volt birtoka és ennek egyik tagja, *Balian* után, *Báján-Szakállasnak*, később a népi etimológia segítségével *Bálvány-Szakállasnak* nevezték el. (A hivatalos elnevezés megtakarította a Szakállas nevet és ma egyszerűen *Balvani* néven ismeri.) A harmadik Szakállas a Szilással egybeépült *Turi-Szakállas*, melyet egykori birtokosáról, a híres *Tury Mártonról* neveztek így, aki a török vitézeknek retteggett ellenfele volt.

A Csalló vize tehát valószínűleg évszázadok óta folydogált csendesen, míg neve belekerül az oklevelekbe. 1290-ben III. András kérdésünk nézőpontjából fontos oklevelet ad ki, amelyből értenünk hagyta, hogy Hercelfi Mátyás, Márton és Szórád csallóközi nemesek (*nobiles de Chollokuz*) a pozsonyi várhoz tartozó *Myr* és *Foch* (Fok) nevű földeket kérték, melyek Lőrinc várjobbágy magvaszakadtával gazdálalókká lettek. Az oklevél szerint a birtokhoz hozzátartozott a Csalló folyón keresztülvezető rév is Vereknye közelében. A folyamodók megkapták a földet, melyekről a pozsonyi káptalan hiteles kiküldötté ad jelentést, azoknak minden hasznával és tartozékával együtt, kiemelve a révet is a Csalló nevű folyón, mely házuk közelében volt. Myr földje *Bezen* falu és

Myr közt terült el, míg Fok földé *Verekne*, *Parachan* földjével, harmadik oldalról pedig *Popnepe* (Papnépe) faluval volt határos.¹

A következő esztendőben, 1291-ben adja ki III. András király Pozsony vendégnépeinek ismeretes privilégiális levelét, amelyből azután mindent megtudhatunk eme rejtélyes folyóvíz felől, amely köztudomás szerint Pozsony alatt folyt a Dunába. A diploma szerint a pozsonyi hospesek nagy károkat vallottak házaik felégetésével és más vagyonuk elvesztésével, mert a németek dühének és haragjának voltak kitéve (a cseh-magyar háboruban, ahol az osztrák herceg a cseh királyt segítette), aminek következtében (per saeviam seu furiam Teutonicorum) elszéledtek Pozsony lakosai. De a királynak gondja volt, hogy összegyülekezzenek ismét és az egybegyültek kapják a leírt szabadalmakat. Ebben többek közt megengedi a király, hogy a Csalló folyó révjén, *Pozsony városán alul* (infra civitatem Posoniensium), ahol a rév a Csalló fejénél, vagyis torkolatánál fekszik, s ahol a folyónak mindkét partja a város tulajdonát alkotja, szabadon közlekedhessenek. Megengedi továbbá a szabadalomlevél, hogy a Csalló folyóban a saját kényelmükre hajókat és hajósokat tartsanak, amelyek fenntartása és karbantartásával teljesen szabadosak. Ugy a Dunán Hainburg felé menők, mint a Morván átkelők, de a Csalló révén átkelők is fizetni tartoznak.²

Ebből az következik, hogy a Csalló folyó nem volt éppenséggel kis folyó, hanem akkora lehetett, sőt nagyobb is volt, mint a Kis- vagy Verecknyi Dunaág, amely száraz esztendőben egész nyaratszakán az üres medrét mutogatja. Trencsényi Csák Mátyusnak egy 1298-ban Pozsonyban kelt okleveléből tudjuk meg, hogy ebben az esztendőben — az oklevél Mindszentek ünnepe előtti kedden kelt — csatolta *Széplak* falut Pozsony városához. Mint pozsonyi főispán (comes Posoniensis et Magister ensiferorum Domini regis) megnyugtatja a várost, hogy szabadalmait megörzi

¹U. o. VI. 1. p. 50.

²U. o. VI. 1. p. 107.

és itt tesz említést Pernaldus (Bernát) révjéről (portus Pernaldi). Közelebbi körülírás hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy a város több réve közül ez melyik lehetett.¹

Dunahidas csallóközi falunak egy régi, 1338-ból való határjárása sok kételyt oszlat el a Csalló folyó útját illetőleg. A községet akkor még német néven *Pruk*-nak hívták. Károly Róbert *Kondoros* Benedek részére állítja ki az okiratot, amely Brucknál egy elhagyott régi folyóról szól (ipsum antiquum meatum aque), majd felemlíti a Csalló folyót, melyen rév is van. Itt van egy határjel. Azután a Csalló egy sziget felé fordul, melynek *Wlgan* (Ulgan) a neve és németül *Seutel*-nak hívják. A határ a Csalló közepén húzódik egészen addig a szigetig, mely *Seutel* szigetével szemben *Kurthueles* (Körtvélyes) szigetnek hívnak. Ennek egyik részét *Pruck*, másikat *Faristar* lakói birtokolják. Faristártól *Felhid* felé vezet a határ, majd *Thoronis* nevű falu következik, onnan átmegy a *Szilfa völgyén* *Thoman* földjéig, melyet magyarul *Felhydoveolgie*-nek neveznek. A határ utóbb *Hideghét* felé halad, melyet a Csalló folyó oszt ketté. Az egyik határrész *Pruk* falué, a másik *Pispeki*, az esztergomi érseké. A régi határ a magyarul *Symelchen* fánál (Szömölcsfa) végződik. A határjárásból megállapíthatjuk a *Csalló* irányát.

Ezt az irányt nem zavarta semmiféle folyóvíz, sem Kisduna, sem más víz, mert a Csalló Vereknye és Püspöki közt folyt Pozsony alá. Ha a Csalló idejében Kisduna vízfolyás lett volna, akkor a szigetet nem nevezik el Csallóköznek, hanem Dunaköznek (ad analogiam Bodrogeköz), amit Alsócsallóközben is Vágköznek neveztek. A Csalló folyó, mint Csallóköznek más száz vagy több folyóvize elsekélyesedett, medre kiszáradt, azután a pozsonyiak terjeszkedni is akartak és nem volt kedvükre a város falai alatt folyó Csalló vize. Ebben azután segítőkezet kaptak a természettől is. Egyetlen árvíz elegendő erőt jelentett folyóvizek irányának megváltoztatására, amire ismét száz esetet lehet felhozni Csallóköz topográfiájából. A

¹U. o. VI. 2. p. 166.

Csalló medre kiszáradt, ma már alig ismerhető fel. A Duna másutt keresett magának utat és azt megtalálta nem messze a Csalló régi torkolatától, ahonnan kiszakad a Kisduna.

Még ez is változtatja a medrét ma is, hát még akkor, amikor a Dunának védőgátai nem voltak. Ezek a gátak csak a XVII. században kezdenek épülni. Addig a Csallóköz területét a folyó- és vadvizek százai szövögetik át, melyek mocsarakat alkotnak és ezek nagyszerű halászóhelyekül kínálóznak a nagy sziget lakóinak. Hogy ez így volt és ez nem mese, annak bizonyítására megint az oklevelekhez fordulunk. És a régi oklevelekből értvén értjük, hogy ezek a folyóvizek minden árvíz után megváltoztatják a helyeiket. Ilyen folyómedrek ma is számosan hirdetik, hogy évszázadokkal, vagy egy évszázaddal előbb is, szeszélyes vizek kanyarogtak a Duna felé. Hogy pedig a Duna sem tartotta medrét állandóan, azt tanusítják a felső folyásán a szigetek és a zátonyok százai.

A Csalló pedig, amely elenyészett a többi vízfolyásokkal, a mai Kisduna előtt körülzárta a Felsőcsallóközt.

II.

A Csallóköznek mindenkor igen jó híre volt az országban. Ezt a jó hírnevet a fantázia is segítette növelni. A *Komáromi Tudós Társaság* folyóirata, a *Péczely József* szerkesztésében megjelent *Mindenes Gyűjtemény* 1790-ben ezt írja felőle: »Magyar Országban tekervényesen folyván a Duna és ágakra oszolván sok szigetet tsinál. Nevezetes ezek közt a Tsalló-Köz, mely Posonnál kezdődik s Komáromig tart; hossza tiz-, legnagyobb szélessége pedig három mért-föld. Neveztetett *Arany Kert*-nek, mind a benne termő szép gyümölcsökért, mind pedig talán a Dunában található arany fővenyekért. Különösen szerette Mátyás király ezt a szigetet és örömet mulatott benne. Az öreg emberek most is beszélnek, melly áldott föld volt ez tsak ez előtt 60 esztendőekkel is; de a Dunának tsak nem minden esztendőben való ki-áradásai a mi időnkben ezt a Szigetet nagyon meg-vesztegették.«¹ Szóval

¹Mindenes Gyűjtemény. 1790. III. Negyed. 10. levél.

az író azt állítja, hogy a XVIII. század elején még jó világ volt a Csallóközben. Az Alsócsallóközről nem mernők állítani, hogy a régi jó világban ott gyümölcsösök lettek volna, ellenben az tény, hogy különösen a Vág szigetein sok gyümölcs terem már emberemlékezet óta. Az »Aranykert« természetesen nem képzelhető el Mátyás király nélkül, akinek nevéhez több csallóközi népmonda is fűződik. Komáromi palotájáról sokat beszélt a hír, ugy örsi (Komárom szomszédjában) vadaskertjéről is. Csak azt nem tudjuk elképzelni, hogy milyen vadak lehettek ennek a kertnek a foglyai, bizonyára őz, szarvas, jávorszarvas. A nádkban megbujhatott a ragadozó toportyán és a róka, meg a sok nyestféle, amelyek a viziszárnyasokra vadásztak. Ilyen vad pedig bővesen akadt.

Míg ezek a feltevések a mondák világának ködébe vesznek el, maradjunk a tényeknél és folytassuk Csallóköz halászatának krónikáját a további századokban.

A nagy adományozásoknak kora lejár. A birtokviszonyok elég sűrűen változnak. Ha valahol megtelepedik egy nagyobb nemzetség, ott azután szabad tere nyílik a perlekedésnek, amely sokszor évekig is eltart. Azonban a nemesi rendbe emelkedett várjobbágyok is értik a módját annak, hogy új területeket foglaljanak. A pozsonymegyei nemes falvak közt első helyen *Nyéki* nemesi említendő, mint akik a legjobb perlekedők voltak és nem ijedtek meg az árnyékuktól. Pedig ez az árnyék alaposan rájuk feküdt a *Bős* és *Arpár* (vagy *Albár*) körüli birtoktesten megtelepült, hatalmas *Omodé* nemzetség alakjában. Volt ilyen határperük már IV. Béla idejében is, ahol a pozsonyi káptalan folytatta le a vizsgálatot és a kiszedett tanuvallomásból megállapítja, hogy a nyékiektől igényelt és vitatott birtokrész *Madi Duha* birtoka.¹ 1329-ben János fiai *Omodé* és *Lothárd* kérelmére *Péter* pozsonyi alispán és birótársai felhívják a nyéki nemeseket adományleveleik bemutatására.² Még ebben az évben és

¹C. D. P. III. 19.

²C. D. P. IV. 144.

ügyben a király idézi maga elé a peresfeleket.¹ 1334-ben Miklós mester pozsonyi alispán elhalasztja a bósi és várkonyi *Omodé* nembelieknek a nyéki nemesek ellen indított perét.² Az ügy azonban nem volt valami nagyon egyszerű, mivel két év múlva, vagyis 1336. évben a király elhalasztja az ügyben hozandó ítéletet, mely további két év múlva ölt testet.³ Hasztalan igyekszik az új adományba beiktatni a pozsonyi káptalan kiküldött embere az *Omodé*kat, a nyékiek ünnepélyesen ellenmondanak és így a beiktatás ténye hatálytalanná vált.⁴ Csak négy év múlva, mikor a per véget ért, történik meg a beiktatás és a határjárás, amely több halászóvíz nevét őrizte meg.⁵

A határ a *Kuesd* (Kövesd) nevű föld szélén, két *kőhid* között kezdődik és ez Jánosia *Omodé* és *Lothárd* testvéreké. Észak felől a *Syrsara* (Sirsár) nevű tóhoz közel halad egy sziget felé, ahol határjeleket állítanak, innen nyugat felé az *Omodé* nemzetségé, keletről pedig a *nyéki nemeseké* a birtok. Délfelé haladva a *Kuesd* tó élén (in acie) van a határ és délfelé menet a tó körül két határjel vezet a *Kuhid*-ig (Kőhid), a hidon túl képzelt földszöglettől délre a *Barchz* víz következik, maga a tó a nyéki nemeseké, *Barch* tavától nyugatra ismét három határjelet állítanak és így érkeznek vissza a kiinduló ponthoz, *Kuesd*-hez.

1327-ben az *Omodék Népakarcha* és *Paka* birtokok tulajdon jogán az ugyanott birtokos *Bazini* comes-ekkel egyezésre lépnek I. Károly király előtt,⁶ de a pozsonyi káptalan embere nem tudja a birtokba való bevezetést elvégezni, mivel ellenmondás történt.⁷

Pör útján tudta csak biztosítani ősi jogát a komáromi piaci vámszedéshez a bakonybéli apát is, akinek ezt még I. Szent István király biztosította 1037. évi

¹U. o. 145.

²C. D. P. III. 120

³U. o. 156.

⁴U. o. 121.

⁵U. o. 130.

⁶U. o. 89.

⁷U. o. 92.

adománylevelében. IV. László király alatt az ország közállapotai aggasztó mértékben felbomlottak és a királyi tekintély nagyon alászállott. A Széch nemből való *Komáromi* Pál mester és Miklós testvére a vám-szedés jogát hatalmasul lefoglalta. Ez ellen a bakonybéli apát 1286-ban hasztalanul tiltakozott. Ez a Komáromi Pál mester, aki rövid ideig (1298—1301) várnagy és főispán egy személyben, Komáromban letelepíti a predikáló szerzetesek (dominikánusok) rendjét 1305-ben és azoknak adja a jogtalanul lefoglalt vámjövédelmet.

A vár időközben Trencsényi Csák Mátyus birtokába kerül, akitől csak 1317-ben foglalja vissza I. Károly király, tehát a béli apátnak hosszú ideig kellett várnia, míg jogait érvényesíteni tudja. A bakonybéli bencések és a domonkosrendiek komáromi új kolostora közt megindul a per.¹ Miklós bakonybéli apát Komárom és Győr vármegyéknek együttes gyűlése elé viszi az ügyet 1341 nov. 5.-én és panaszolta, hogy Zólyomi *Donch* (Dancs) mester, komáromi főispán elfoglalta a bencés rendnek ezt a jövédelmező jogát. Bubek István országbíró dönt a vitás ügyben, elég későn, 1367-ben ítélkezik.

A per folyamán felmutatott bizonyítékok közt volt Komáromi Pál mesternek 1305-ben kelt oklevele, amelyben a domonkosrendi szerzetesek részére Mária, Isten anyja tiszteletére épített templom javára adományozza az *összes halak vámját*, amelyeket a Vág torkolata fölött és a Dunának Esztergom vagy Buda felé vivő részében akár hajókban, akár haltartókban (quod proprie *barcas* vocarunt) úgy a hetivásár, mint más napokon eladnak. Ez a vám egyesek számára 12 dénárt tett ki, mások részére két halban volt megállapítva, a *vizákon* és azokon a halakon kívül, melyeket szekerekre raktak és szállítottak, de a *német halkereskedőkön* kívül is, akiket »*temletesek*«-nek neveznek és akik a halakat összevásárolják és besózzák.

A komáromi halkereskedésnek tehát ez az első

¹Anjoukori Okmánytár I. 399.

írott bizonyítéka,¹ melyből megtudjuk, hogy a komáromi halpiacon, melyet valószínűleg a *Vágduna* mellett tartottak, a dominikánusok javára szedték a piaci vámot, amely alól a német halasok (pisciferes Teutonici) mentesek voltak. Megőrizte az oklevél ezeknek a magyar nevét is a Temletesek elnevezésben. Ezek a német halasok, vagy halkereskedők szállították Pozsonyba, Nagyszombatba, esetleg Bécsbe is a vizákat, amelyeket rendszerint besóztak, hogy a könnyen romlandó árucikket ettől megóvják. Háromszáz év múlva ugyanezt találjuk Komáromban, azonban már sokkal fejlettebb viszonyok között.

Ugyanennek a Széch nembeli Komáromi Pál mester főispánnak ezt a privilégiális levelét 1332. és 1347. években átírta szórul szóra Zólyomi *Dáncs* mester, aki 1330—1347. évig viselte a komáromi főispánságot és a várnagyi tisztet. Ez által természetesen *Dáncs* mester utódai kerültek a perbe, mivel Komáromi Pál mester régen elhalt. Az országbíró, Bubek István úgy ítélkezett, hogy a piac és a rév jövedelem a bakonybéli apátságé maradjon, míg a domonkosrendieknek az Esztergom és Buda felé szállított halak után szabad vámot szedniök.

1368-ban *Dáncs* mester unokájával köt kiegyezést ez ügyben a béli apát, öt évvel utóbb pedig már a domonkosrendieknek a vámszedőhelyében is megegyeztek és a több évtizedig húzódó per látszólag nyugvópontra tért.²

1373 február 28-án *Pál* bakonybéli apát panaszt tett Czudar Péter országbíró előtt, hogy a *Vágduna* mellett lévő halpiacon *Mihály*, a komáromi domonkosrendi konvent perjele a halkereskedőktől részint halban, rész szerint pedig dénárookban magának szedte be a vámot, a béli apátot pedig egyszerűen kizárta jogos jövedelméből. Hasztalan volt a meghozott bírói ítélet, a domonkosrendiek nem engedtek, sőt mikor a bakonybéli konvent tisztartója, Őrsi János, *Elek* perjellel együtt megjelent, hogy a domonkosrendiek bitor-

¹C. D. P. I. 296.

²A Pannonhalmi Sz. B. R. története. VIII. 353—355.

lása ellen tiltakozzanak, azok kijelentették, hogy ezzel nem törődnek. A perben *Szepesi* Jakab országbíró csaknem azonos ítéletet hoz, mint 1367-ben hozott hivatalában előde, Bubek István, vagyis a domonkosrendieknek csak a Vágduának a Dunába ömlése helyén van joguk vámot szedni, de nincs joguk a Vágon átkelőktől, vagy azoktól, akik a piacot elhagyva a Vágról a Dunára hajózva távoznak, vámot szedni.¹

Ettől kezdve a domonkosrendiek konventjével helyreáll a béke egy évszázadra. De a bakonybéli apátnak már a következő évben ismét meggyült a baja *Miklós*, komáromi várnagy fiával, *Trepk* várnaggyal, aki a sószállító hajóktól, melyek rakományait a komáromi piacon adták el, nemcsak a vár vámjárandságát szedte be, hanem a béli apát részét is. Az apát *Trepk* mestert erről letiltotta ugyan, de az katoná ember lévén, kijelentette, hogy a letiltásra nem sokat ad. Pör azonban még sem lett belőle, mert a bakonybéli apát okulva a multak tapasztalatain, az őt illető vámjövédelmet bérbeadta.

István szlavón bán 1394-ben meghagyja *István* nevű tisztjének és *komáromi* várnagynak, hogy János béli apátnak a rév-komáromi vám bérösszegét (portus Danubii *Rew-Komaron*) megadni el ne mulassza. *István* bán ugyanis János bakonybéli apáttól életének egész tartamára bérbevette évi nyolc márkáért ezt a vámrészt.²

A vámról, mely főleg a halat terhelte meg, mint a komáromi piac híres árucikkét, ezentul keveset tudunk. *Garai* Miklós nádor költségén a révhez új hajót szereztek be, ennek felét a bakonybéli apát kifizette. Ebből következik, hogy a vámjövédlem birtokában van, 1414-ben *Nagy Gergely komáromi bíró* és esküdtársai arról tantuskodnak, hogy László vámos előadása szerint a komáromi várnagy által beszerzett két nagy hajó árának az apátra eső részét megkapták. Ezeket a nagy hajókat, amelyekkel a komáromi révén közlekedtek *kerep*-nek (carina sive navis magna) nevezték.

¹Pannonhalmi orsz. levéltár. C. 55. Ww.

²Pannonhalmi orsz. levéltár. C. 60. W.

Ma kompnak, vagy dereglyének mondják.

A komáromi vámot *I. Mátyás* király, aki a komáromi várat átépíttette, 1460 körül lefoglalta, valószínűleg a várbírtok javára, amely a jövedelmekre nagyon is reászorult.¹

Ebben az időben a perek lavinája borítja el az országot. *Detre* pozsonyi kuriális comes és négy bírótársa 1301-ben Jakab és fia Péter ellen hoznak ítéleteket, akiket mint ítélethamisítókat pellengéreznek ki. A pernyertesek István és Péter András fiai, Chugud, továbbá Balán, Bekud fia és Miklós, Etye fia az udvarnokok nemzetségéből valók, tehát már a nemesi rendhez tartozó várjobbágyokat kell ezen a meghatározáson értenünk. Ezek *Kynsfölde* (Kincsfölde) nevű birtoknak husz holdjáért perlekedtek az okirathamisító Jakabbal és Péter fiával.

Ez a föld *Lucse* határai közt, annak alsó részén volt és két mocsár közt terült el, melyet közönségesen *Fenesár*-nak neveznek (vulgariter Fenesar nuncupata).² Ezeknek a mocsaraknak lefolyásuk is volt és ha vizük felfrissült, jó halászóhelyeknek tartották.

1323-ban Bogyiszló esztergomi érsek egyházi nemese, *Oltman*, akit *Kurchman*-nak is (Kurzman) hívnak és fia István, akik egyébként pozsonyi polgárok, az érseknek a Pozsonymegyében levő *Marchmeger* birtokát kapják, amely bizonyára a Morva mentén terült el.³

I. Károly király szintén 1323-ban *Henrik* pozsonyi érseki jobbágy (egyházi nemes) okleveleit átírja és ebben határ leírást is nyújt, amely később már egyre ritkább lesz. Henriknek birtoka szomszédos a *Tímithus* fiai jószágával, mely a *Tóstowa* közelében van, ezután következik *Toyp* fiainak birtoka, majd a határ *Villa Sancta Maria* (Szentmária, Samarja) felé halad, négy hold szélességben a Zentmaria felé vivő ut mentén, azután éri az *Arcus* nevű kis hegyet, majd

¹Csánki. Magyarország. földrajza a Hunyadiak korában. III. 490.

²C. D. VIII. 1. p. 83.

³C. D. P. IV. 121.

átkelve az uton, vizs *Csylesteu* (Csölösztő) felé és Kemlin házána! ér véget. Itt van a dunai rév, a Dunában levő sziget minden haszna is az övé, sőt a sertések legelőjének helyét is kijelöli a Kisduna és Tóstowa között. ¹

A pannonhalmi konvent kiküldötte Károly király parancsára 1338-ban megjárja *Balony* (Bolon) község határát. *Bolon* faluban a győri püspök cséplői laktak, a szomszédos *Szap* és *Tunig* (Tönye) nemesei közt határvillongások voltak némely kis patakocskák vagy folyóvizek és a határjelek felállítása miatt. A határ a következő: délről a medvei réttől a *Chumbouaga* (Csombóága) nevezetű patakocska választja el és ezen át, északfelé haladva a *Yaingmagalaaga* nevű vize! érinti, átkelve a réten a *Kenduraga* (Kendőrága) patakocskába hatol. Majd ettől a réttől elhajolva átme!gy a *Gekenusaga* (Gyékényesága) folyócskán és innen *Yobbagaga* (Jobbágyága) nevű réthez, ezen átkelve az *Ophyda* (Apahida) nevű folyót érinti és nyugat felé fordulva a *Welde welge* (Weldevölgye) nevű völgyben három határjel áll. Kis távolságra átme!gy a határ a *Chumburd* (Csombord) vizén és ezen átkelve egy völgybe ér, a *Lasseuag* (Lassuág) nevű folyócskához. Azután jókora távolság következik és erdőkön, ligeteken, réteken és kaszálókön átkelve elérkezik a határ a *Zubur dereka* nevű folyóhoz (Zobordereka). Ezen átkelvé!n igen nagy rét a határ iránya és jókora távolságra éri el a *Ffelhon* (Felhon) nevű folyóvizet, innen elég nagy távolságra a keleti részhez ér a határ a *Mylaksar* (Mélylaksár) folyóig, amelyen átkelve átme!gy a *Chelz* (Csiliz) vizén és ott végződik. ² A felsorolt sok víz nemcsak a pompás réteket öntözte, de jó halászóhelyül is szolgált.

Egy régebbi hatalmaskodási perben, amelyet fentebb felemlítettünk, Milértői Domokost azzal vádolták a gönyői Zomorfia János és Miklós testvérek, hogy két jobbágyukat a komáromi várnaggyal befogatott, hat vizahálójukat és hat hajót Gönyűről elvitetett. A per-

¹C. D. P. IV. 135.

²C. D. P. I. 172.

ben eljáró győri káptalan 1325 január 14-én tanusítja, hogy Milértói Domokos huszonötödmagával ártatlan-ságára az országbírótól megítélt tisztító esküt letette. Az eskü letétele után a felperesek követelésüket vele szemben megszüntették.¹

Dancs mester, zólyomi és komáromi főispán fiai pert indítanak a nyulakszigeti apácák ellen, azok (apáca) szakállasi birtokán több vitás vejszehely és vám iránt. 1347-ben a perben halasztás történik.²

A halakkal való kereskedésre nézve érdekes adalék az a tanusítvány, melyet a győri káptalan 1378. évben adott ki arról, hogy Miklós, győri királyi polgár, egykor Győr bírójá, Szakállasi Péter mestert, Korth fiát vizák és más halakért való tartozásai fejében kielégítette, 1378 november 6-án. Szakállasi Péter mester bizonyára egyik alsócsallóközi Szakállasi faluról írta magát, ahol birtoka volt, bár a Katpán nemhez tartozott.³

A halászat mesterszavai változatlanul ugyanazok, mint a régebbi évszázadokban. A pozsonyi káptalan 1300. évben kelt oklevele ezeket írja: *et in aquis ad clausuras piscium, quae vulgo Veiz vocantur*, tehát a folyóvizekben a halak rekeszlőinek nevezi, melyeket közönségesen vejszének mondanak. Ebből világos, hogy a rekeszlő halászatot értették a vejszén, amit az oklevelekben mindig a halásznéptől használt nevén vejszének neveznek az oklevelek.⁴ *Olgyai* Péter a pozsonyi káptalan előtt 1303-ban egyezséget köt az udvarnoki lakosokkal, amikor Szolgygyőr várát és tartományát megkapta adományul a királytól. Ebben az egyezésben kiköti a földesur, hogy az udvarnokiak halastavat nem csinálhatnak, hanem csak vejszét vagy cégét állíthatnak (*qui vulgo zege vel veyzhet vocantur*).⁵ A *vágközi* (in Wagkuz) *Ekly* család egyik tagja, Jánosfia András *Werthew*-i birtokából 34 holdat és egy *tanyát*

¹U. o. 136.

²AUO. V. 148.

³C. D. P. I. 274.

⁴C. D. VII. 2. p. 256.

⁵Magyar Tört. Tár. II. 8. p. 245.

(cuusdam Tanae) örökösen átengedményez *Zylasi Dama* leányának, Klárának és fiának, Dénesnek 1327-ben. Az esztergomi káptalan 1356-ban kelt kiadványában *Weyk* (Vék) helységnél, amely mellett a Zsitva folyik, *Weyz* néven nyilván vejszét értett és írt.¹

Az alsócsallóközi halászatra nézve remek megfigyelést tartalmaz a győri káptalannak 1380-ban kelt azon oklevele, mely a halak felvonulására szolgáltat adatot. Szántó faluval kapcsolatosan említi az oklevél a *Myler* (Mélyér) folyót és ehhez azt a megjegyzést fűzi, hogy a halak ezen a vizen szoktak felvonulni a vejszékhez és a tavak egyéb helyeire. Az Alsócsallóköz legjelentékenyebb folyója volt ez a Mylér, mely a pozsonymegyei várkonyi, alistáli és bögelői nádasokból eredt, a nagymegyeri, gelléri és csicsói határokon át folyt a Dunába.² Figyelmet érdemel ez a megjegyzés azért is, mivel igazi halászérzékre vall, hogy a hal legtöbbször víz ellenében szokott úszni.³ A győri káptalan írja *Szolgygyőr* pozsonymegyei várról és a birtokában levő *Saar* vizéről, hogy abban clausura piscium, vagyis közönségesen *Wyz* (vejszehely van).⁴ A pozsonyi káptalan 1423-ban keltezett oklevelében a Felsőcsallóközben levő *Belder* vízről írván (Béldér), amely víz a Dunából szakad ki, felsorolja, hogy azon clausura piscium vulgo Seyge vocata, — tehát a halrekesztő, vagyis köznyelven *szegye* van.⁵

A *Belder* vízre vonatkozólag más adat is áll rendelkezésünkre. Zsigmond király a *Vatai* család több tagjának, nevezetesen *Vatai* András, Lukács, Bertalan, Domokos, Antal, Salamon, Kelemen és Istvánnak közös tulajdonát képező és a vatai határban levő bizonyos Szegye nevű vizafogóit (lacunas seu capturas usonum wlgo Zegye dictas), amelyek a *Belderdunában*, más néven *Nagherduna* (Nagyérduna) nevezetű vízben,

¹C. D. IX. 6. p. 77.

²Gyulai Rudolf. A Komáromi Tört. és Rég. Egylet jelentése. 1890. 24.

³C. D. IX. 5. p. 415.

⁴C. D. X. 2. p. 501.

⁵C. D. X. 6. p. 566.

magában a Duna folyamban van, az egész Dunával, mely tulajdonuk, mindennemű halászattal, ilyen rekesztőkkel és halászatokkal 1430-ban átadják Zsigmond királynak, örökös joggal, melyért cserébe a Vatai testvéreknek a szintén Pozsonymegyében levő *Loocz* nevű falut adományozza, mely Berekszegi Németh János magban szakadtával a királyra szállott.¹

A Salamon és Vata faluk birtokosai, a *Salamon* nemzetség tagjai közül *Salamoni* György és Zsigmond 1402. évben a győri káptalan előtt *Póka* Miklóssal egyezsége lépnek, ami bizonyára hosszú pereknek fináléját jelenti² Ezekhez a birtokokhoz, mint azt fennebb láttuk, sok halászhely tartozott.

A Katapánok, Omodék, a Salamoniak, a Héderváryak, a Némái Kolosok hatalmas nemzetségei mellett a Katapánokból sarjadt, Csallóközben és a Vágon túli részekben is szétágazott *Posár* család foglalkoztatja túlsokat ennek a korszaknak a bírói hatóságait. A *Posár* családnak két ágát ismerjük. Az egyik a családközi ág, mely magát Szakállasról írta, a másik pedig a marcellházi ág. A halászat szempontjából mindkét ága a családnak elég adalékot szolgáltat, mivel birtokaik vizek mentén (Szakállas, Kava, Keszegfalva, Vízvár, Vék, Path) feküdtek.

Komáromvármegye nemeseinek 1394 szeptember 21-én Koppánmonostor mellett Ilsvai Leustách nádor előlülése mellett tartott közgyűlésén Kavai (Posár) Péter, Korch fia perét tárgyalták Szakállasi Posár Mihály, Zemere György és Véki Harcha Miklós ellen. E gyűlésből a nádor bizonyítványt ad *Kavai* Péter mester számára, hogy a megítélt esküt Koppánmonostor egyházában letette.³ Ugyanez a *Kavai* Posár Péter, Korch fia 1403-ban pert indít *Posár* Mihály és László, *Keszeg* Benedek, *Harcha* László és János, *Senyefia* Tamás és György, *Konkoly Thege* Balázs és *Bélai* Imre ellen.⁴ Az alperesek vágontúli nemesek. Igen ér-

¹C. D. P. I. 324.

²C. D. P. III. 259.

³C. D. P. III. 250.

⁴C. D. P. I. 296.

dekes neveik találkozása: Posár (posardus, ponty), Keszeg és Harcsa szerepelnek a peres felek között, jelülül annak, hogy a hallal való foglalkozás, a halászat évszázadok óta családnevek megjelölésére szolgál. Ugyanebben az esztendőben Zsigmond király Posár Domonkost, akit hatalmaskodással vádoltak, felmenti (1403 október 14). Ugyanez a Domonkos a megyei bírák előtt édesanyjával családi birtokaik iránt egyezséget kötött Komáromban 1406 aug. 24-én. A következő esztendőben Komáromvármegye alispánja és szolgabírái azt bizonyítják, hogy Kavai Posár Domonkos Szakállasi Posár Lászlót *vágközi* (tehát alsócsallóközi) birtokainak elfoglalásától eltiltotta (1407 július 25).²

Kavai Posár Domonkos azonban nem igen érte be a magáéval és rákacsintott a máséra is. A győri káptalan 1420 szeptemberében vizsgálatot tartott András koppánmonostori apát panaszára, hogy Posár Domonkos több örsi érseki nemessel a koppánmonostori apátság gadóci jobbágyaitól száz kepe gabonát elfoglalt. Az eset a Gadóc mellett elterülő *Gestrei* (Gestere) szántóföldeken történt.³ Az ilyen kisebb hatalmaskodások akkoriban sűrűen fordulnak elő.

Komárom- és Győrvármegyéknek Tatához közel 1429-ben megtartott közgyűlésén, melyen résztvett maga Zsigmond király is, tatai kastélyában való kedves tartózkodását megszakítva, Marcellházi Posár Miklós-nak megítéli a halászati jogot a Zsitva mindkét partján a vérti határjelektől kezdve az izsai határjelekig azzal a megokolással, hogy az mindig őseinek háborítatlan birtokában volt.⁴ Ugyanez a Miklós bírja egy 1429. évben kelt oklevél szerint a tatai halászatot is.⁵

A Némai *Kolos* család, mely később a Dunántúlon ágazott szét, a XV. században folytat nagy pereket. 1427-ben Losonczy Bánfia István és *Kolos* Jeromos

¹C. D. P. III. 263.

²U. o. 267.

³U. o. 325.

⁴Fejér: *Authentia et vis probandi diplomatum.* 119.

⁵Nedeczky: *A Nedeczky család.* 184.

közt folyik egy per, amelyben a győri káptalan halasztást engedélyez.¹ Fentebbi sorainkban megemlékeztünk arról a hatalmas perről, melyet Némai *Kolos* Jakab özvegye és fiai, Ambrus és Jeromos folytattak néhai Gönyői János leánya, Apollónia asszonnyal szemben. Az ügyben Szécheni Frank országbíró mondott ítéletet. Ebben a perben a gönyői Dunaszakasznak egész szigetsorozata szerepel, mint vitás halászhely. Negyedszázad múlva már *Kolos* Jeromos és fiai László és Imre, vannak perbevonva *Hédervári Imre* és Miklós részéről a dunai határjelül szolgáló malomkőnek áthelyezése és egyéb foglalások okáért. *Kolosék* elfoglalták az *Örvény* (Ewryn) és Kiszátonyszigete nevű jó halászhelyet, amelyről az országos tanács Komáromvármegyéhez intézett utasításában azt írja, hogy gyümölcsöző halászhely (piscatura fructuosa Ewryn). A Duna közepén levő nagy kő neve *Salamonakadya* (Salamonakadálya?).² Radványi László komárommegyei alispán és bírótársai kimerítő jelentést tesznek az országos tanácsnak illetve elnökének, Hunyadi Jánosnak,³ mire a következő esztendőben adja ki Garai Miklós nádor (Buda, 1450 Szent György ünnepének nyolcadán) Hédervári Imre pozsegai főispán javára szóló ítéletlevelét,⁴ melyben elfogadja Komáromvármegye nemesi bírától megállapított tényállást.

A Kolosok rokonságba jutván a Várkonyi és Bósi Omodékkal, 1462-ben a győri káptalan előtt *Kolos* László elismerte, hogy őket Várkonyi (*Omodé*) Mihály özvegye, Ágota asszony, Várkonyi Lénárd, Pál és Ákos, Némethősi Ördög János felesége, *Kolos* Ilona után: Várkony, Némethős, Magyarbős, Ujhíd, Amadékarcsa, Felistál, Marczaltó, Malomsok, Szente, és Gut jószágukból hitbéri és hozományi követelésükre nézve kielégítették.⁵ Ezeknek a birtokoknak legnagyobb részén

¹C. D. P. III. 352.

²C. D. P. II. 302.

³C. D. P. V. 241—248.

⁴C. D. P. III. 384—398.

⁵C. D. P. IV. 405.

az Omodék jó hasznothajtó halászhelye volt.

Az Omodék sem szerették a nyugalmas téllenséget. Bős, Várkony és a Karcaszél mentén húzódó birtokaik egyre gyarapodnak. De ez még mindig nem elég. 1355-ben Pozsonyvármegye közgyűlésén *Omodé* mester tiltakozik az ellen, hogy *Csitváni* (Csikvándi) Dénes *balongi* részbirtokát eladja. Ez az Omodé mester János fia és Karchai Lothárdnak unokája.¹ 1370. körül a *Marczaltói*-ek pereskednek a Várkonyi *Omodé*-kkel és Szécsi Miklós országbíró Marczaltói Péternek Omodé István és Lothárd elleni perét 1372-ben elhalasztja.² Az Omodé nemzetség 1380-ban nagy osztozkodást végez Bős, Karcsa, Várkony, Stál, Marchatou (Marczaltó) faluk határaitban elterülő birtokaikról, amelyben természetesen a halászhívek felől is megegyeztek

A *Karcsa*-szélen elterülő birtokok is sok dolgot adnak a bíróságoknak, különösen amióta az Omodék ott birtokokat szereznek. Az egykoru oklevelekben sűrűen olvassuk *Karchai Mese* Miklósnak nevét. 1313-ban a pozsonyi káptalan *Karcsei* Iván részére *Selyum Paton*-t illetőleg ad bizonyítványt.³ A győri káptalan pedig *Karcsa* határjárására vonatkozólag megejtett vizsgálat eredményéről tesz jelentést, melyet a »csallóközi kerületben« (in districtu Challokuz) teljesített 1358-ban.⁴

A birtokváltásoknak, melyek vétel, adományozás, örökösödés, zálog és *hatalmaskodás* útján következtek be, se szeri, se száma. Mindez természetesen a halászatot is érinti. Így az Árpádok kihaltával a trón elnyerése körül támadt zavarokban az egész ország, de főleg annak nyugati része szenved sokat a háborús állapotoktól. A Trencsényi Csák nembeliek elfoglalják a jelentékeny várakat, Pozsonyt, Komáromot már a század első éveiben. A Csákok az Anjou-trónkövetelő ellen szövetkeznek. Trencsényi Csák Mátyus

¹C. D. P. III. 167.

²C. D. P. I. 281.

³C. D. P. IV. 126.

⁴C. D. P. V. 131.

hatalmát kiterjeszti a Vág mentén le a Dunáig elterülő nagy földszávrá. Az esztergomi érsek, akinek a Vág alsó folyása mentén feküdtek nagy birtokai, panaszt tett a veszprémi káptalan előtt, hogy maga Mátyus úr 1312-ben megdúlta *Perbete* és *Gug* (Szímő mellett) falvait; a székesfehérvári káptalan előtt pedig azt panaszolja, hogy Csák Mátyus alvezére *Chellus* (Hellös, Ehellös) Naszvad, Gúta, Bajcs, *Hemeu* (Imő, Imely) és *Petud* falvait rabolta meg.¹ Tudnivaló, hogy Gug, Naszvad, Gúta az érsekségnek legjobb halászhívei voltak, mert a Kisdunának egy ága Naszvad felé kanyarodott és ott szigeteket alkotva a legjobb vizafogója volt az érsekségnek.

Az *Ekli*-ek közül Lőrinc ekeli birtokából a *Zegkuz* (Szegköz) és a *Zegfeu* (Szegfő) közt elterülő negyvenholdas kis birtokrészt veti zálogba *Guleri* (Gelléri) Pálnak 1326-ban.² Szegköz és Szegfő vízmellékét jelentenek, ahol a halászat sikerrel kecsegtet. Az *Ekli* család később, 1481-ben is osztozik és az elaprózott vagyonból lassan kikopva elmerülnek és szétszóródnak a nemzettest egyéb rétegeiben.

A Komárom és Gadóc közt fekvő *Várkesző* (Wariobaghkezew), melynek nevét a komáromi határnak *Keszihelyi* dűlője őrzi, 1335-ben részben *Faber* Péter birtoka, aki panaszt tesz Komáromvármegye nemesi bírósága, *Sideu* Mihályfia *Vasi* János alispán és bírótársai Halapy Gergely, Batthány Pethő, Vöstői Márton és Kurtakeszői István szolgabírák előtt, hogy a két *Nagymartoni* Nikkul (Miklós) az ő várkeszői kuriáját, házát és épületeit felgyújtották.³ Várkeszőt másfél évszázad múlva, 1489-ben Mátyás király Komárom városának adományozza. A törökvilág zavaros éveiben azonban ez a község is, mint annyi más, elpusztul és eltűnik a föld színéről.

Donch mester zólyomi és komáromi főispán, aki királyi adományul kapta Komárom várát és tartomá-

¹Knauz: Monumenta. II. 660, 657.

²C. D. VIII. 187, 196.

³Fejér: C. D. IX. 2. p. 461.

nyát cserébe *Strigó* és *Csáktornya* várakért, egyikő volt azoknak, akiknek hősiessége folytán 1317-ben sikerült Komárom várából Csák Mátyus csapatait kiostromolni. Fiainak nevét a sok peres ügy őrizte meg az utókor számára, melyet folytattak. Már fentebb említettük a bakonybéli apáttal a komáromi piaci vámért folytatott perüket. *Donch* fiai a nyulakszigeti apácák ellen is pert visznek a *szakállasi* birtok, több halfogó vejsze és a vám ügyében. Ezt a pert az országbíró 1347-ben elhalasztja.¹ A szakállasi vám később csakugyan a komáromi vár birtoka lesz (1387.). *Donch* fiai azonban nagyobb hatalmasságokkal is tengelyt akasztottak, így az esztergomi érsekkel is, akivel elkeseredett perük folyik az *Ekecs* és *Gúta* között levő földek miatt. Ezt a pert azonban elvesztik az érsekkel szemben 1349-ben.²

A *ronkai* nemeseknek a pannonhalmi apáttal való viszályában 1360-ban a *Mélestó* (a Mélyér, Millér egyik része) és *Mezőlak*-ra (mai Nagymező) vonatkozó igényük tárgyában Bubek András országbíró felhívására kinyilatkoztatta a pannonhalmi apát, hogy azok nem *Ronka* faluhoz, hanem *Füss*-höz tartoznak, mire a meghozott ítélet a ronkai nemeseket örökös hallgatásra, vagyis a per folytatásától való eltiltásra ítéli.³ Nagy Lajos király megerősíti a pannonhalmi apátságot *Ásványtő* (*Assuantheu*) birtokában, melynek határa a *vágközi Chichou*. 1378-ban még itt a bencés rend szedi a vámot, mert övéké volt a rév is öt dunai malommal együtt.⁴ Csicsót 1387-ben *Alsou Chychow*-nak említik, 1422-ben pedig mint *Chycho et alia Chycho* fordul elő.⁵ Egyébként a két: Kis- és Nagy-Csicsó a komáromi vártartományhoz tartozott és 1460-ban Mátyás király foglalásai korában az ásványtői vámot is a vár számára biztosította. A csicsói rakottyás és nádas

¹AOU. V. 148.

²C. D. IX. 1. p. 709.

³Gyulai i. m. IV. 30. Pannonhalmi házi lt. Capsa XLVIII. C.

⁴Gyulai i. m. IV. 16, 24. Pann. házi lt. Capsa XLI. 8.

⁵Teleky: Hunyadiak kora VI. 166.

földek közt valamikor megvolt a *Rekezh* tó is,¹ amelynek neve azt látszik bizonyítani, hogy abban a halászat ősi főmáját, a rekesztést üzték.

A bencés rendnek Csicsó mellett volt ősi birtoka *Füss* falu, mely a közeli *Ronka* faluval együtt jó halászóhelyeket nyújtott a szentmártoni anyakolostor számára. A rend Kis és Nagy *Füss* faluk népeit 1383-ban felszabadítja azzal a kötelezettséggel, hogy a pannonhalmi apátur bandériumában akkor, amikor arra szükség lesz, katonai szolgálatot teljesítenek. A szabadítókos levelet száz év múlva átiratják, 1478-ban.²

Hiába volt azonban katonanép Füssön, mégis hatalmaskodásokat kell elszenvedniök. Korláthkeőy Péter komáromi főispán és várnagy csicsai tisztje a nagyfüssi *Erenköz* nevű erdőt hatalmasul kivágatta. A falánknak azonban a sok sem elég. Korláthkeőy Péter uram azonban megkivánta a füssi nemesek halát is. Egy kistüssi tóban és a *Milér* patakban három jó halászóhelyüket foglalja el, ami ellen a füssiek természetesen tiltakoznak. Mindez 1519-ben történik.

A pannonhalmi bencések birtoka *Ásványtő*, amelyhez több jó halász-sziget tartozott: *Fövényes*, Alsó-sziget, Feltanya, Alsótanya, *Körtvélyes*: ezek miatt 1400-ban per folyik *Gönyői* János leánya, Apollonia és *Némai* Jakab özvegye ellen.³ Erre a családra emlékeztünk a *Gönyü* faluhoz tartozó Dunaszakaszon levő jó halászóhelyek birtoka iránt folytatott ádáz perekből, amelyben — mint fennebb láttuk — Szécheni Frank nádor ítélkezett.

A gönyüi halászattal, amelyre a pannonhalmi bencés rend annyira áhitozott, nem volt szerencséje. Említettük, hogy II. Endre király még 1221-ben halászatot adományoz Gönyön.⁴ Uros apát, a nagy birtokszerző kérte azt és a király megajándékozta a rendet a Tanya halászóhely harmadával, mely a királyi palota tulajdona volt és az *Örvény* (*Ewrin*) halászshely

¹Ortvay: Magyarország vízrajza a XIII. sz. végeig.

²Pannonhalmi Rendtörténet. III. 271.

³U. o. II. 608.

⁴U. o. I. 126.

harmadával. Az adományt 1223 és 1224-ben is megerősíti.¹ A következő 1225. évben Gönyő falu felét és az Örvény meg a Tanya halászó-szigeteket egészen a bencéseknek adományozza.² Gönyő falu másik fele Mihály királyi lovászmester birtokában volt, aki a bencéseket nem is engedi beiktatni Gönyő birtokába és 1237-ben egész Gönyüt elfoglalja. A közbeesett tatárjárás korszaka alatt a perekre nem került a sor. Azonban, amikor az országban a rend kialakult, a bencések pápai közbenjárásért folyamodnak és IV. Ince pápa 1244-ben megintí IV. Bélát, hogy adja vissza a szentmártoni apátságnak Gönyöt. Ennek azonban semmi eredménye sem lesz. A rend azonban szívesen ragaszkodik jogos birtokához és nem engedi azt ebek harmincadjára jutni. Száz évvel később, 1349 január 1-én, *Gugi* Tamás *Vilmos* szentmártoni apát képében okát kéri *Gönyő* és a hozzátartozó *Tanya*, *Szegye* halászhelyek elfoglalásának Péterfia *Tamás* részéről. A megtartott határjárás azt igazolta, hogy a *Tanya* és *Ewrin* (Örvény) harmada az apátságot illeti. A per sokáig folyik és 1355-ben hoznak benne ítéletet.³ Az apátság azonban csak rövid időre kerül bele a birtokba.

1425-ben Némái Kolos *Jeromos*, Kolos Jakab fia indít pert a szentmártoni apátság ellen a gönyői *Tanya* sziget és bizonyos szántóföldek birtokáért.⁴ Négy év múlva csakugyan Némái Kolos Jakab kezén van az apátság halászhelye és birtokrésze, 1429-ben. Alig pár év múlva Zsigmond király a hatalmas *Héderváry* családnak adományozza és a pannonhalmi rend 1434-ben, de húsz év múlva, 1454-ben *Debrenthey* Tamás gubernátor útján eredménytelenül tiltakozik Gönyü bitorlása miatt, Héderváry Imre macsói bán ellen nem tud jogainak érvényt szerezni.⁵ A györmegyei és mo-

¹Hazai. Okmánytár I. 7. Wenzel: AOU. VI. 410. C. D. III. 1. p. 396. AOU. VI. 360.

²AOU. I. 209.

³Pannonhalmi Rendtörténet. II. 123—4.

⁴U. o. III. 502.

⁵U. o. III. 243.

soni nagyur Gönyő birtokában marad. Csak 1504-ben¹ van változás, amikor Héderváry Ferencről elfoglalják. Mikor *Tolnai Máté*, az első főapát kerül a rend élére, nagy eréllyel lép fel a veszendőnek indult birtokok visszaszerzése miatt. Így 1519-ben magától a királytól kér bevezetést a gönyői birtokrészbe és a halászat birtokába. ² A király el is rendeli a főapátnak Gönyő és Ság birtokába való bevezetését, de megint eredménytelenül, mivel a falu birái földesuruk, *Török Imre* nevében tiltakoznak a bevezetés ellen.³

A gönyői halászatból így tehát sohasem lett haszna a bencés rendnek. Csak ilyenformán járt a győri királyi vizahalászat harmadrészével is, melyet még Szent István királytól kapott adományul. Már Kálmán király visszaveszi tőlük⁴ és csak II. Géza adja nekik vissza. ⁵ Később ezt a jogot lefoglalja az élelmes győri káptalan.

Volt azonban mégis a panonhalmi bencésrendnek egy kiváló halászhelye, egész halászfalu, ez volt *Vének*. A falu a Szigetköz legkeletibb csúcsában fekszik, a komárommegyei *Kolosnéma* faluval szemben. Ezt a falut még Szent István adományozza a bencéseknek halászaival együtt. Szent László az *Erectu* (Erecstó) tavat adományozza nekik. A halászok szolgálják is az uraságot, de *Uros* apát, ez a kemény akaratú ember hajószolgálatra is kényszeríti őket. Panaszt is emelnek ez ellen, mert *Csepel* déli csúcsáig, *Szigetfő*-ig kényszeríti lehajózni.⁶ Uros apát ellen különben a *salai* (vág-selyei) halászok is erősen panaszkodtak.

Vének faluban 70 mansioban körülbelül 500 halász lakhatott, akik kötelesek vizákra halászni a szentmártoni monostor számára a monostor fonalából font hálókkal és *negyven* szerzetes számára mindennap elegendő hallal szolgálni, egy tányérra két jó darabot

¹U. o. III. 591.

²U. o. III. 243.

³U. o. III. 722.

⁴U. o. I. 597.

⁵U. o. I. 660.

⁶Pannonhalmi Rendtörténet. I. 717.

számítva.¹ Nem is történik később semmi izetlenség és békés az egyetértés a földesuraság és halászjobbágysai között.

Már a XVI. század elején azonban harcok és perek indulnak meg Vének és a vele szomszédos *Szöggye* birtokáért, ugyanis Tolnai Máté főapát — nem fontolva meg kellőképen a dolgot — 1505-ben Vének dunai szigetét és ezzel járó halászhelyét eladja *Gergely* csornai prépostnak. Miklós a szentmártoni monostor öröszerezése a konvent nevében tiltakozik is az elidegenítés ellen.² Ettől kezdve napirenden van a határvillongás. Hiába rendelik el a határjárást, a szomszédok nem akarnak azon jelen lenni. A király 1520-ban büntetés terhe mellett kötelezi a szomszédokat a határjáráson való megjelenésre.³

Meg is tartják a határjárást 1520 augusztus havában. A peres felek arra kötelezik magukat, hogy tartózkodnak minden erőszakosságtól. Csakhogy nem így történt. *Gergely* csornai prépost fegyveres kíséret nélkül jelent meg. *Némai* György győri alispán sem hozta ki fegyvereseit, azonban *Nagyszombati* Márton (Martinus de Tirnavia) a fegyveres véneki jobbágyság élén szétverte az egész bizottságot, amiben segítségére volt *Alföldi* Péter szentmártoni várnagy is. A megtartott vizsgálat szerint a vitéz várnagy ezeket a súlyos szavakat mondotta volna:

— Keresztény hitemre, ezért a halászhelyért embernek kell meghalnia!

Tényvaló azonban, hogy az eljáró győri alispánt karján lándzsával dőfik át. Persze a határjárásból semmi sem lett. *Gergely* csornai prépost futton-futvást menekült a szomszédos *Szöggye* faluba, miközben a lóhátról *Nagyszombati* Márton szentmártoni szerzetes csufondáros szavakkal illette a prépost urat.⁴ Szörnyű haragnéven is vette tőle és hatalmaskodásért indít ellene pert. Sokat nem ártott vele neki, mert Márton

¹U. o. I. 236—7.

²U. o. III. 595.

³U. o. III. 724.

⁴Pannonhalmi Rendtörténet. III. 244—247.

pap utóbb a koppánmonostori konvent apátja lett.

A per még 1524-ben is folyik és fogott bírák szeretnének benne igazságot tenni. Erre azonban már nem igen volt szükség, mert Mohács árnyéka a kis *Vének* falura is ráfeküdt és a törökjárásban pusztulásnak indult, halászhajói elhagyják és 1531-ben *Vének* már pusztta helyé válik.

Ilyen hatalmaskodások abban az időben már napirenden vannak. A pernek sokszor nehezen lehetett a végére járni, különösen ha oligarcha család ellen folyt. A *nagypadányi* nemesek, akik legkorábban lesznek várjobbágyokból nemesekké, a hatalmas szomszédokkal, a Várkonyi *Omodé*-val is pörre mennek.

A nemesek és szolgálók a padányi határban levő Bendőszigeten kaszáltak (*Insula Bendew*) Mária mennybemenetele előtti hétfőn, amikor Várkonyi Istvánfia *Omodé* személyesen, udvarnépeivel és jobbágyaival hatalmasul rájuktámadt, elverte és megsebesített közülök sokakat, ruháikat és négy kaszányi szénájukat elvitette más egyéb jószágokkal együtt. Zsigmond király párviadalt ítél meg a nagypadányi nemeseknek, de *Omodé* ez elől kitér. Erre a király kötelezi, hogy tizenkét nemessel esküdjék meg a pozsonyi káptalan előtt arra, hogy — amint állítja — a nagypadányi Bendősziget kaszálói megdulásában ártatlan. Ez az esemény 1434-ben történt.¹

Mária királyné 1386-ban *Szántó* falu határában (a mai Ekel és Nagykeszi községek közt feküdt) Némái *Kolos* Jakabot egy dunai sziget, a hozzátartozó halászat és révjövedelem hasznában új adomány címen erősíti meg.² *Lögör* (*Lugur*) falunak vámja is 1387-ben a komáromi vár birtoka.³ Ez a *Lugur* száz évvel korábban *Gergely* esztergomi kanonok tulajdona volt és Miklós győri ispán III. Endre ítélete alapján kénytelen volt visszaadni jogos tulajdonosának, *Gergelynek* és testvérének *Györgynek*,⁴ mint a *Dodvágon*

¹C. D. P. II. 253.

²C. D. P. III. 240.

³Teleky: Hunyadyak kora. VI. 169.

⁴ÁOU. V. 168.

való jó halászhelyet. Lögör elpusztult falu a nemes-
ócsai határban állott az azon átfolyó *Dodvág* vize mel-
lett. Ma pusztá ebben a határban.

A Komárom mellett fekvő Örs falu 1387-ben a komáromi vár birtoka.¹ A mellette épült Ujfalú 1460 óta a komáromi vártartományé. Ujfalut hajdan Duna-ujfalúnak nevezték, ma Örsujfalú nevet viseli. Örs a Duna partján feküdt.² Ezeket a falukat is Mátyás korában csatolták a komáromi vár birtokához. Az Örs faluval szemben fekvő Koppánmonostor apátja 1407-ben panaszt tett az örsi *Czudar* családhoz tartozók hatalmaskodása ellen, akik e monostornak tulajdonát képező halastavak zsilipjeit szétrombolták és ezzel az apátságnak nem csekély kárt okoztak. Ezen kívül még a monostor földjeinek egy részét is elfoglalták. Ezek a Czudarok érseki nemesek voltak. Az elfoglalt földeket elég későn, 1480-ban adják vissza az apátságnak.³ Mivel Koppánmonostor a Duna jobbpartján feküdt, itt tehát az apátságnak csak gadóci birtokáról és az ott levő halászó-vizeiről lehet szó. *Gadóci* falu, mely az esztergomi érsek tulajdona volt, határából juttatott egy részt ugy a koppánmonostori apátságnak, mint a premontrei rend majki kolostorának is. 1438-ban *Gadóci*-t, mint az esztergomi érsek egyházi nemeseinek földjét említi egy oklevél.⁴

Ebben az időben alakulnak ki az alsócsallóközi egyházi nemesek székei, a *füssi* praedialista nemesek jogviszonyait elsőnek 1383-ban *István* pannonhalmi apát szabályozta.⁵ 1478-ban *István* apát újabb szabályokat statuál számukra.⁶ Az esztergomi érsek pedig a már említett *gadóci* és *örsi* nemeseit a *léli* érseki székekben egyesíti. Az *érsekléli* egyházi nemesek széke 1848. évig állott fenn. A Felsőcsallóközben szintén a Duna mentén, *Vajka* községben alakul meg az eszter-

¹Teleky i. m. VI. 170.

²Gyulai i. m. IV. 67.

³Gyulai i. m. IV. 53.

⁴C. D. XI. 141.

⁵Czinár: Monasteriologia. I. 93.

⁶Gyulai i. m. IV. 30.

gomi érseki nemesek széke. Ezek a nemesi székek sajátos belső autonómiát élveztek, kis vármegyét alkottak a nagy mintájára, nádort, alispánt, főszolgabíró, esküdteket stb. választottak.

Megyeres vágmenti község hatalmas nádasok közé rejtve élt ezekben a századokban, mint a komáromi vártartomány faluja 1422-ben,¹ az árvizek annyira járták, hogy csak minden második, harmadik évben lehetett aratni, sőt az is előfordult, hogy hat évig nem arattak lakosai.² 1460-ban, midőn Dénes esztergomi bíboros-érsek a komáromi vár és tartományának ura, már ehhez tartozik. Határában a nádasok közt található a *Tögyes* tó és a *Sebes vejész*, amelyek nevei halász mesterszavak;

A *milértői* birtok és halászat sokat foglalkoztatta a XIII. században a hatóságokat. Ez a birtok időközben a bencéseké lett. 1450-ben *Mylertew* birtok és halászat ügye új rendezés tárgya.³ *Máté* pannonhalmi apát Korláthkeőy Pétert, Komáromvármegye főispánját és a komáromi várnagyot a király elé idézteti meg, mert Kis-Füßsön a Milértót hatalmasul elfoglalta. Ez az esemény már a XVI. század elején, 1519-ben történt.⁴

A nagyurak hatalma egyformán ránehezedett a zavaros időkben, sőt a jogrend korszakában is a jobbágyra és a kisebb nemesre. Zsigmond király szigorú rendeletet bocsát *Kristóf* és *Marsalf* komáromi várnagyokra, hogy a bogyai, örkei (Aranyos mellett, azzal összenőtt falu), gelléri, kulcsodi és szakállasi nemeseket ótalmazzák meg a hatalmaskodások ellen.⁵

A Kolosok és a Héderváriak nagy birtokpereiről fennebb emlékeztünk meg. Ennek a tárgya volt a csilizközi (Bós és Patas közt fekvő) *Zelebeg* falu és a hozzátartozó *Tamástelke* is, mely mindenkor a gönyüi birtokhoz tartozott. Az országbíró 1450-ben ezt

¹Teleky i. m. VI. 169.

²Gyulai i. m. IV. 61.

³C. D. P. III. 384.

⁴Gyulai i. m. IV. 30. Pann. házi lt. Capsa LVII. C.

⁵C. D. P. I. 197.

is visszaitéli Hédervári Imre pozsegai főispánnak.¹

Felsőcsallóköz birtokviszonyai ezekben a századokban semmi eltérést sem mutatnak az általános viszonyokhoz képest. Ott is folynak a perek a birtokokért, a hatalmaskodások sem szereznek meglepetést az érdekelteken kívül senkinek. Az adományok egyre ritkébbak lesznek. 1336-ban *Tamás* mester, gesztesi és csókakői várnagy a pozsonymegyei *Pókateleke* falut kapja királyi adományul.² 1416-ban a győri káptalan előtt Pókateleki *Fekethe* János, Ferenc és Miklós osztályos egyezséget kötnek *Pókateleke*, *Ujfalu*, *Udvarnok*, *Tőkés* (villa) és *Tőkés* sziget birtoka felől.³

Nyáras (ma Alsó- és Felsőnyárasd) komárommegyei falu, mely 1395-ben Komárom és Pozsonymegye határán feküdt, a nyitrai püspök birtoka volt. Ezt rendezte az 1395-ben megtartott határjárás.⁴ A *Nyáras* falu határában levő *Aszód* (*Azollth*) később nagy nevezetességre jut, mint a komáromi vár birtoka. Ugyanis itt volt a vártartomány legkitünőbb vízfogó cégéje, amelyet mindig az ekecsi jobbágyok vertek le az itt folyó Kisdunába és az aszódiak halászták.

Az adományok sorából felemlítjük Mátyás királyunknak 1486-ban kelt adománylevelét, melyben Nagypadányi *Kereki* Tamás magban szakadása következtében annak javait — Beatrix királyasszony óhajára — *Gelyei* Péterenk adományozta. A birtokhoz tartozott a *Karap* nevű sziget is a hozzátartozó halászzattal együtt.⁵ A régi magyar nyelvben Kerep-Karap nagy hajót jelentett, innen ered a Kerepes név is.

A pozsonyi káptalan előtt *Zomor* Mihály és Balázs 1493. évben tilalmazzák Pókateleki *Kondé* Györgyöt és Mihályt *tőkési* földjeikre és halastavaikra nézve (terrarum et piscine percepcione seu percipi fac-

¹C. D. P. V. 241.

²C. D. P. II. 68.

³C. D. P. III. 299.

⁴C. D. X. 330. 2. p.

⁵C. D. P. II. 367.

cione). Ezek a halastavak Themmel János tava, Ewren (Örvény) alias *Thewkes* nevet viselték.¹

A középkori magyar történet utolsó századaiban az adomány oklevelek már nem tartják meg a régieknek sokszor bőbeszédű körülírásait, mert a királyi kancellária egyszerűbb formulákat hoz divatba. A halászhelyeket többé nem említik fel nevük és fekvésük szerint, hanem nagy általánosságban mondják az oklevelek az adománynak tárgyait: folyók, vizek, halastavak, halászhelyek, malmok, vizek lefolyásai (dedimus v. contulimus... cum fluviis, aquis, piscinis, piscaturis, molendinis, aquarum decursibus etc.). Így tehát a határjárások vagy a birtokba vezetések adnak nyomot, ahol a hiteles helyi kiküldött a megnevezett királyi iktató férfiival összehíván az érdekelteket szomszédokat és hivatalos személyeket, a határt megjárják, a határjeleket kitzúzik és erről az illető hiteles hely kiadványt ad.

Ilyen határjárásokat nem csak a birtok adományozások alkalmával, hanem egyes vitás esetekben is tarthatnak. Avagy fordulhattak elő olyan események is, amelyek parancsolóan szükségessé tették a határ pontos megállapítását.

A csallóközi halászat szempontjából érdekes ilyen határjárást végzett Mária királyasszony parancsára a budai káptalan 1383-ban *Demeter* esztergomi bíboros érsek kérelme folytán Komárom környékén, aki előadta a királyasszony előtt, hogy a komáromi várhoz tartozó királyi jobbágyság és az érsek *Nándor* nevű falujának jobbágyságai közt több birtokon, főképen pedig a *Nándor* nevűben földek, vizek és *halászat* miatt viszálykodások ütöttek ki, melyek emberölésekkel is végződtek, amiért a határok pontos megállapítását és határjelek felállítását kéri.

A budai káptalan képében maga János prépost, a király nevében pedig Kazai és Valkói Kakasfia László mester, Garai Miklós nádor ítélőmestere vett részt, Miklóssal, a káptalan olvasó-kanonokjával együtt, akik a Letare vasárnapján kelt parancsnak még ezen hét

¹C. D. P. V. 378.

csülörlökén eleget tettek, Komárom várában összehívták a szomszédokat és mesgyés birtokosokat, a királyi és érseki népeket, azután ezeknek és Lehman István mester (Locsmándi István) és István, Komárom vára vicevárnagyának, Zámbó Miklós királyi tárnokmester és Komáromvármegye főispánja szolgájának részvételeivel, akit erre Miklós úr különösen felhatalmazott, IV. Béla király 1268. évi adománylevele nyomán elkezdték a határjárást, mely annak idején a komáromi vártartomány határait állapította meg. Az oklevélben a következőket olvashatjuk:

A határ kezdődik a Vág folyamnak a Dunába ömlésénél, a vár alatt és halad Szent András apostol egyháza fölött (Szent András falva) állandóan a Duna mellett *Vrs* (Örs) faluig, amelyet az érseki népek laknak, *Kapptan* (így) monostor fölött. Itt a Duna fele Komárom várához tartozik, a másik fele pedig a monostoré. Koppán monostora számára a *nagy út* mentén két határjelet állítanak, melyek közül az egyik a váré, a másik az érsek népeié. A vár- és az érseki jobbágyok utmutatása után a nagy út mentén egy régi határjelhez érkeztek, ahol két új határjelet készítették földből. Ezek egyike a vár birtokának, másika Örs falunak határjele. Innen észak és kelet irányában egy kis mocsaras tóhoz érkeztek, melyet *Er*-nek neveztek (a mai Öregér), e mellett van néhai *Chene* és *Nogud* földje. Innen a határ egyenesen keletnek fordul és keveset menvén, újabb határjelet állítottak. Ezen a mezőn keveset haladván, elértek *Kezw* (Várkeszi, Várjobbágykesző, ma Keszihelyi dülő) faluhoz, amelyben királyi népek laknak. Itt ismét újabb földből való határjelet állítottak. Ettől keveset kocsizva egy régi határdombhoz értek, amely az említett *Kappan* (így) (Katpan, Katapan) monostor apátura és Kesző királyi népeinek határa volt és azt az érsek *Kadouth* (Gadócz) falujának népei állították, ahol most újabb két határjelet emeltek, melyből kettő az apaté, vele szemben pedig az érseki népeké. Ezek után a Keszőre vezető úton elértek magának *Kadouth* falunak határához, mely az esztergomi érseké. Itt ismét határjeleket állítanak Kesző és Gadócz számára. A határ

innét *Kesző* falun megy át és annak közelében egy régi határjelhez érkezik, itt két új határjelet emeltek Gadócz és *Kesző* számára. Majd északra halad és két régi határjelet érint, melyek szintén Gadóczot és *Kesző*t választják el. Egy út mentén haladva ismét határjeleket állítanak, de ezenkívül más helyeken is megjelölik Gadócz és *Várkesző* határait. Majd a réten át elérkeznek a *Vág* folyóhoz, ahol vizafogó cége van (quedam clausura, seu captura piscium, vulgo *Zegye* vocata), melynek fele a *király úré*, másik fele most a *szakállasi* nemeseké (Bályánszakállas), itt a folyó közelében két új határjelet állítottak földből, egy bizonyos szigettel szemben, a folyamon túl egy vízmeder és a *Vág* folyó között, amelyben a halászhely van (a *keszegfalusi Kissziget*). Ezt a helyet hallották régen *Kubulduforem* néven említeni. Az új határjelek *Várkesző* és *Gadócz* határait jelzik. Innen éri a határ a *majki prépostság* földjét, vagyis a *Gadócz*nak nevezett helyet, az itt levő víznek fele a *váré*, másik fele *Nándor* faluhoz tartozik. Itt a *Vágon* átkelve visszatérnek az első határhoz, a *Vágduna* torkolatához. Majd *Toldvár* határát járják meg, amelynek lakói a várhoz tartozó királyi népek. *Toldvárnak* nincsenek határjelei, hanem hogy békésen megférjenek úgy a *toldvári*, mint a *nándori* népek a földeken, kaszálón és a halászhelyeken, a következő határmegjelölést végezték.¹

A *Vág* folyó révénél — tehát *Komárom* faluval szemben — állították az első földből való határjelet, innen a határ egy kis halászhelyhez szökellik és ennek a partjától észak felé halad és egy másik halászhelyen levő halrekesztőhöz érkezik, melyet *Wegh*nek neveznek, ezt ez idő szerint a *nándori plébános* gondozza, itt határjelet állítanak. Majd kelet felé ismét egy halászhelyhez érnek, egy fűzfa alatt határdombot emelnek, innét ismét északnak megy a határ egy tó mellett, ahol a kaszálón egy határjelet, azután pedig a *Kude* (*Kuldu*) földje felől föld-határjeleket

¹Toldvár elpusztult falu a *Vágduna* mellett, a mai *Lándorpuszta* és az állami út közt feküdt. *Nándor* falu a mai *Lándor* p.

állítanak. Ettől rövid távolságra másik tóhoz érkezik a határ, mely szintén *Nándor* faluhoz tartozik. Innét észak felé haladva, a réten határjelek emelése után megint egy tóhoz érnek, ezen átkelve elérkeznek a nándori és a toldvári népek szántóföldjeihez, ahol két határjelet állítanak, dél és kelet felé választván el a toldváriak és észak felé a nándori népek földjeit. Itt több határjelet kellett állítani, mert a toldvári népek vonakodtak hozzájárulni a határok kitűzéséhez. A határlátók azokat a halászhelyeket, amelyek *Nándor* falu határában vannak és melyeket a Nyitra folyó kiöntései táplálnak, királyi birtoknak ítelték, de egy halászhelyet egyik királyi halászhely mellett, amely a nándori népek kezén van, ezeknek hagyták meg. A Nyitra és folyása mentén levő halászhelyek felől pedig imigyen intézkedtek: mivel az egész folyónak mindkét partja a király úr tulajdona, tehát a folyó teljes egészében a király úré maradjon; ahol azonban a két parton az érsek úrnak földjei vannak, ott a folyó egészében az érsekségé, illetve a nándori népek használatára maradjon, ahol pedig az egyik parton királyi földek, a másik oldalon érseki földek vannak, ott a folyómeder fele illesse a birtokosokat, tehát a királyi és az érseki népeket. A többi használt föld, mely a határjeleken kívül esik, a nándori és a toldvári népektől úgy használtassék, mint eddig. A Vág folyó fele az érsekség határjelig az érseket illesse, de az érseki határjeltől *Nándor* és *Toldvár* közt állított jeltől lefelé az egész Vág folyó a király úré legyen.

Végül *Zakalus* királyi falunak és az esztergomi érsekség *Zylas* nevezetű faluja nemes jobbágyainak határát a következőképpen választották el: Elkezdették az említett királyi faluval határos *Chene* földjének északi részén és innen a szántóföldek végéig egy kis tóig mentek észak felé, a tavon átkelve ott határjelet állítottak, innét az említett kis tótól a mezőn haladva egy másik tóhoz értek, majd négy határjelet állítva, ahhoz a tóhoz érkeztek, ahol az említett két tó egyesül. Ezen átkelve a földek felső határán a *Felső Zakalus* falu határa kezdődik, mely a Nyulak-

szigeti apácáké (a mai Apácaszakállas) és itt keletre elhagyva a tavat, a határ megfelelő jelekkel van el látva a keleti részen fekvő, náddal bőves *Igys* nevű tóig, ahol szintén határjeleket emeltek a nádasig és a tó partjáig terjedő föld az érseki nemeseket illeti. Ezek a nemesek négy hold földet a *Guren* nevű tóval együtt a magukénak mondtak és ezt bizonyították. Végezetül a határjárás *Eketh* (Ekecs) falut az érseki *Zylas* falutól határjelekkel választotta el. *Felső Zakalus* határát is megjárták, ahol a régi határjeltől nyugat felé fordulva és átkelve egy nádas tavon, majd mezőn és egy újabb nádas tavon, azután nyugat felé kocsikázva egy harmadik kis tó mellett haladva a szántóföldeken elérkezik a határ a király folyójáig, a *Myller*-ig, ahol a hetedik határjelet emelték. Ezzel a határjárás végetért.¹

Az 1268. évi *nagy diploma* újabb kiadása ez a határjárás, mely az abban határozatlan részekre vetít világosságot. A *nándori* halászat, mint azt látni fogjuk, a legfontosabbak egyike volt. Ennek bizonyítéka az is, hogy 1438-ban Mária királyné az esztergomi érsek kérelmére megparancsolja a komáromi királyi várnagyoknak, hogy a nándori, gadóczyi, naszvadi érseki nemesek vízfogó cégéit hatalmasul elfoglalni ne merjék.²

1452-ben *Radványi* László, Komáromvármegye alispánja bizonyítja, hogy a nándori érseki népeket bizonyos birtokokra nézve *Kavai Posár* János özvegye javára tilalmazta.³ Tehát nemcsak a toldvári, hanem a nándori népek is szívesen nyultak a más szénájához.

Mint láttuk a nándori érseki birtokok határjárásában, a Vág és a Nyitra folyókban elég *tanya* volt, ahol cégét és vejszéket állítottak nemcsak az érsek úrnak, de magának a királynak is, hiszen a komáromi vár a király birtokában volt, aki időről időre egyik-hívének adományozta, azonban nem ritkán zálog alak-

¹Esztergom, Primási lt. Hevenessy Gyűjt. Tom. R. No. 6.

²C. D. XI. 141.

³C. D. P. V. 250.

jában, amelyre az adományozott főispán és várnagy jelentékeny összeget fizet a király kincstárába.

Az is elég érdekes tény, hogy a mai Lándor puszta — a régi két Nándor falu —, melyet még III. Endre adományozott az esztergomi érseknek¹ 1291-ben, több, mint hat évszázadon át megtartotta régi gazdáját.

Mielőtt áttérnénk a csallóközi halászat legfontosabb részére, a komáromi vártartomány területének viszonyaira, szükséges még a Szent Benedek-Rend felsőcsallóközi birtokaival röviden foglalkozni. Ezek közé tartozott első sorban *Dénesd*, a mai Dénesdi, melynek birtokát még *Favus* apát szerzi meg Miklósfia *Elek* comestól 1258-ban a birtokhoz tartozó dunai szigetekkel és így a halászati jogokkal is.²

A határleírás megemlíti a *dunai szigetet* Dénesd mögött, *Dénesfalwa* további határai a *Posonwth* — vagyis a pozsonyi országút —, majd *Zemmaryawth*, a szentmáriai vagyis somorjai út, ezeken kívül *Tarch* (ma Torcs), *Bechke*, *Kozmafelde*, *Kisgutor*, *Zenthmaria* (Somorja), *Nagygutor*, *Udvarnok*, *Semeth* és *Sylaza* határai.³ IV. Béla kedvezni akarván a Rendnek, kiveszi Pozsonymegye joghatósága alól és a földesuri hatalom alá helyezi Dénesd falut, mint az oklevél is írja: *Dyemes in Chylloukuz* községet.⁴

A bencés rendnek először a pozsonyi káptalannal gyülik meg a baja, 1302-ben, amely *Ármin* panonhalmi apáttal vitába bocsátkozott a dénesdi kápolna építése miatt,⁵ mert ebben egyházi hatóságának megsértését látta. Azonban Allegrad, a pápai követ titkára előtt az apát kiegyezik Szerafin pozsonyi préposttal és biztosítja, hogy a misérdi Szent Márton tiszteletére emelt anyatemplom jogai a dénesdi új templom miatt semmi néven nevezendő csorbulást sem szenvednek. 1366-ban *Jakab*, volt pozsonyi bíró

¹C. D. VI. 1. p. 113.

²AUO. (Wenzel) VII. 433.

³U. o. 441—443.

⁴AUO. II. 307—308.

⁵Anjoukori Okm. I. 21—22.

fiai, István és Pál e templom és a hozzá tartozó 8 mansio (kb. 160 hold föld) birtokáért pereskednek, de ítéletre, mely a pannonhalmi rend javára szól, csak 1392. évben kerül a sor.¹

A dénesdi jobbágyok 1306-ban a szomszédos *gutor*i nemeseket támadták meg hatalmasul és a rajtaütésnek — sajnos — *Jenslin* apród személyében halottja is lett.² Ötven év múlva Szigfrid apát kérelmére új határjárásban állapítják meg a dénesdi birtok határait. Ezek a határok azonban nem voltak valami nagy biztonságban. 1406-ban a Szerdahelyi-ek törnek a birtokra, pár év múlva pedig a hatalmas György és Miklós bazini grófok uszítják rájuk szemeti jobbágyaikat. 1420-ban *Garai* Miklós nádor újabb határt járattni kénytelen.

Különösen *Péter* szentgyörgyi és bazini gróf, országbíró és erdélyi vajda jár elől rossz példával, aki a dénesdi jobbágyokat elfogatja, 1519-ben a dénesdi aratókat visszavereti az ő jobbágyaival a dénesdi szántóföldekről. A nagyurak úgy cselekedtek, mint a senki jószágával. Pedig megy ellenük a panasz sereggestül. Sárkány Ambrus (Ákosházi), akinek híres csallóközi kastélyában nem egyszer vendége volt maga a király is, jobbágyaival a szénát rabolattatja el a dénesdi földekről 1525-ben, hogysisne, mikor maga *Chelley* Márton pozsonyi alispán sem átallja a dénesdi uraság állatait megdézsmálni és erővel elhajtatni a füvelő gulyából!

A nagyurak így élük önző életüket, amikor mármár lehull a sötét kárpit, hogy eltakarja a mohácsi véres áldozatot, melyben életük áldozásával vezekeltek valamennyien az elkövetett bűnökért.

Másik dunamelléki birtoka a pannonhalmi bencés rendnek a Dénesdivel határos *Misérd*, melyet 1394-ben szerez meg. Azonban itt sem volt sokáig békeség, mert a bazini és szentgyörgyi grófok, *Themmel* és *Péter* csakhamar perekkel támadják meg az új birtokost. De 1406-ban mégis birtokba vezetést mond ki

¹Pannonhalmi Rendtört. II. 144—146.

²Pannonhalmi Rendtört. II. (89. okl.) Anj. Okm. I. 116.

a pannonhalmi apátság javára az ítélet. A hatalmas és rosszmájú szomszédok azonban tovább húzzák a pert. 1410-ben új birtokbavezetést kísérelnek meg, melyen a Bazini és Szentgyörgyieknek fő- és jószágvesztés terhe alatt kellett megjelenniök.¹ A grófok birtokából zálogbirtok lett az ítélet szerint.²

Misérd birtoka ellen maga az esztergomi érsek is, akinek *Püspöki*-ben volt birtoka, foglalást kísérel meg. E miatt János herceg, Pannonhalma kormányzója, tiltakozását jelenti be.

Száz évvel később az említett Akosházi *Sárkány* Ambrus eberhardi várnagya, Nagy János követ el hatalmaskodást a bencések misérdi birtoka ellen.

A bencésrendnek *Püspöki* határában is volt birtoka, még pedig jó halászóhely. Ezt szintén a gondos és előrelátó *Favus* apát szerzi meg Dénesdivel egy időben, 1262-ben.³ Ez volt a *Starduna* sziget, mely *Pispuwky* határában feküdt, a falutól északra. *Starduna* szigethez, melyet a hozzátartozó halászzattal együtt 43 márkáért, tehát elég nagy árért váltott magához *Favus* apát, nem tartoztak a közelben levő *Evrem* (Örvény) és *Polonatu* szigetek. 1412-ben János herceg, pannonhalmi gubernátor tiltakozik az esztergomi érsek ellen, akinek püspöki népei a sztardunai halászatot bitorolták.⁴ Érdekes a nagy Duna e szakaszának korábbi szláv nyomokra mutató elnevezése (Sztar Duna, Sztara Duna, Öregduna).

Ha birtokait nem is tudta megtartani a pannonhalmi rend, melyeknek kezelése kezük ügyétől kissé távol esett, mindazonáltal templomai megmaradtak és úgy a dénesdi, mint a misérdi plébánia a múlt században is még a bencések kezén van, elkülönített, az esztergomi főegyházmegyétől is független egyházmegyéjünkben.

Ugy a dénesdi, mint a misérdi halászat, valamint a püspöki szigethez tartozó jog jövedelmező volt a

¹Pannonhalmi Rendtört. III. 275—276.

²U. o. 443—449.

³ÁOU. III. 28—29.

⁴U. o. 275.

rendre nézve. Ezek szakítják meg a pozsonyi vártartomány és a pozsonyi káptalan dunamelléki birtokaihoz tartozó halászóhelyek sorozatát, amelyekben azonban később az egész faluk jobbágyainak meg-nemesítésével ezeknek a faluknak nemesi közbirtokos-ságai osztoznak.

Pozsonymegyével azonban nemcsak a birtoklás-sal kapcsolatban kerül a Szent Benedek-Rend közeli összeköttetésbe, hanem azon a címen is, hogy a pannonhalmi apátság bíra — még IV. Béla adományából — királyi adományul Pozsonymegye minden révje és vámja jövedelmének harmadát. Sok bajjal és gonddal járt ennek a jövedelemnek a biztosítása, mert hatalmaskodók minden korban voltak és lesznek. 1405-ben a pozsonyi polgárokkal szemben per indult meg, akik a *Challorew* (portus Danubii) és az *Also rew* (alio nomine *Werekene*) birtokát hatalmasul elfoglalták és nem voltak hajlandók harmadolni a vámokat.

1410-ben is fennáll ez a panasz Challorew és Berekenye⁽¹⁾ vámharmadának bitorlása miatt,¹ de Zsigmond király intézkedik a károk jóvátétele és a lefoglalt rév-vámok visszaadása felől. Közös lónak túrós a háta, tartja a régi közmondás, ami ebben az esetben is igaz lett. A vámháboruknak úgy vetettek véget, hogy azt a bencések bérbeadták a vármegye legtöbb helyén, így Csallórévet Pozsony alatt és Alsórévet Verekenyén pozsonyi polgárok vették bérbe.

A felsőcsallóközi halászatra vonatkozólag még egy érdekesnek látszó körülményre kell rámutatnunk: ez a pozsonyi polgárok csallóközi birtoklása, akik előszeretettel szereznek meg bizonyos dunai szigeteket, amelyekkel természetesen a halászat joga is összefüggött. Így *Hertlin* pozsonyi bíró, aki a nevezetes *Jakab* városbíróvá váltotta fel hivatalában, Szentgyörgyi *Ábrahám* comestől és fiaitól 1304-ben megszerzi *Moruch Zygete* nevű földet (Móroc-szigete). Ez a hely *Dénes* falu szigete és *Hét* falu szigete közt feküdt és megközelíti *Jakab* városbírónak misérdi (*Myser*)

¹Pannonhalmi Rendtört. III. 44 és 437.

szigetét, másik felől pedig a *churlai* (Csölle) nemesek szigetét. A sziget nem lehetett nagy, mert ára mindössze kilenc márkára rugott,¹ de határjárása az ellenkezőt mutatja.

Ezeket a szigeteket nyilván úgy kell értenünk, hogy úgy az öreg Duna kiöntéseivel ágakat hagyott a folyam mentén és ezek hosszabb időre megmaradtak és lassan iszaposodtak el, amikor a szigetekből jó szántóföldek lettek, de »sziget« nevük megmaradt. Ugyanazt látjuk a nagy *Csalló* folyónál is, amelynek kisebb ágai szintén szigeteket alkottak, mint arra alább rámutatunk.

Hertlin pozsonyi városbíró azonban, aki Mórocz-szigete vásárlásánál kellő óvatosságot tanusított a bazini és szentgyörgyi urakkal szemben, két év múlva *Rynekerius* pozsonyi udvarbíróval (alispán), 1306-ban megjárhatja a sziget határait, mert Ábrahám comeszel veszedelmes dolog lett volna közös tálból cse-resznyézni. Így hagyta értenünk az írás, hogy *Gutor* nemesei és *Chun* falu népei jelenlétében a határt így látták a hivatalos emberek: kezdődik *Zemet*-nél a szentgyörgyi Ábrahám gróf birtoka mellett kelet felől és délnek tart egy kis szigetig, majd *Rennek* nevű sziget érintésével nyugat felé a Nagy Dunát érintve itt az oroszvári határhoz csatlakozik, innen *Hét* falu népeinek földjének közelében a *churle*-i (csöllei) nemesek birtokainál ér véget a nem kis terület.²

De Hertlin városbíró nem elégedett meg Mórocz-szigetével, hanem az oroszvári határban, amely a Duna balpartján közvetlenül Püspöki határát érintette, másik szigetet is vásárolt a *mosoni* várjobbágyoktól, akik a szigeteknek nagy bőségében voltak. Ezt a szigetet nyolc márkáért vallották fel örökül számára. Ez a sziget egészen Mórocz-szigete közelében lehetett, mert az oklevél azt írja, hogy *Kálmán szigete*, *Reyning szigete*, *Kamar sziget* között és *Hét* falu rétje mellett, melyet *Stellengrunt*-nak is neveznek, terült el. Hertlin városbíró azzal a kikötéssel veszi meg ezt a

¹Anj. Okm. I. 84.

²A. O. I. 119.

szigetet, hogy ha azt a Duna áradása vagy apadása növelné vagy megszaggatná, a két fél a szokás szerint békésen egyezik meg.¹

Jakab volt pozsonyi városbíró 1306-ban² *weydriz*, *plumaui* és a Csallóközben fekvő *héti* (Hideghét) birtokrészeit Miklós, János, Márton, György és Pál testvéreinek adja át ötven márka finom ezüstért. Ugy látszik, hogy az eladott *Weydriz* pozsonyi birtok más lehetett, mint az, amelyet Jakab bíró nagy érdekre való tekintettel a két *Vödriz* patak közt örökös használatára meghagy részére 1314-ben a városi tanács, mert annak idején a saját költségén a bástyákon kívül két tornyot épített s mivel a területet hűséges szolgálatai elismeréséül még *László* király adományozta neki. Ez a terület a pozsonyi vár mögött (*retro castrum posoniense*) feküdt.³

Az említett »szigetek« már csak voltak szigetek és nagy vízálláskor váltak el a magasabb szárazföldről, egyébként azokat rendes gazdasági művelésre használták. A szigetek hasznáiban azonban mindig benne volt a halászat is.

Csak a teljesség kedvéért említjük fel, hogy *Homoroi* Jakab *myseri* (Misérd) birtokát *Herllin* pozsonyi polgárnak 1302-ben örökül bevallja a pozsonyi káptalan előtt. *Homoroi* mester óvatosságból az oklevélbe foglaltatja, hogy *Ábrahám* szentgyörgyi comes engedélyével teszi ezt, aki — úgy látszik — birtokos szomszédja volt.⁴

Más *Homorói*-ak, *Károly* comes és *László* comes a vitás *faristari* birtok miatt 1303-ban kiegyeznek. (Nagy Imre az Anjoukori Okmánytár szerkesztője azt a megjegyzést fűzi a *Faristar* névhez, hogy az a csalólóközi *Felistál* faluval azonos. Ez nyilvánvaló tévedés, mert *Felistál* és *Alistál* faluk az Alsócsallóközben, régiesen az *Altájon* fekszenek, jóval *Dunaszerdahely* alatt. *Faristar* falu Pozsony közvetlen közelében, a

¹Anj. Okm. I. 94.

²U. o. I. 93.

³U. o. I. 366.

⁴U. o. I. 31.

Csalló folyó mellett feküdt, amit a határleírás is bizonyított). E szerint *Faristar* két halmocska, a *Rugcha-holm* és a *Nevetlenholm* közt feküdt. A határjárásnál megjelent *Hambato* tekintélyes pozsonyi polgár, akinek nevével sűrűen találkozunk ebből a korból való okleveleinkben, *Olgvai Péter* (de *Oga*) és *Toyp* fia *István*. A határ *Rugcha-halma* (*Rugcha*, *Rugacs*) felé vezet és onnét északra fordul, innen a *Challoaga* nevű vízhez ér, amely folyó megosztatik a két peres fél között, majd a Csalló vizétől alkotott *három* Körtvélyes (*Keurtheul*), amely *László* comesé lett a kis szigettel egyetemben, itt egy kis vizet ér a határ és felmegy egészen a nagy *Challo* vizéhez, mely elválasztja *Zoyuirard* (Szórád) és *Mátyás* fiát és *Homorói Lászlót*, a határ ezentúl a Csalló folyó (*Chulluch*) mentén vezet, mely elválasztja a papnépeit (*popneypi*) és *Ábrahám* szentgyörgyi comest, majd egy homokos terület következik, amely *Homorói László* comest elválasztja *Szentgyörgyi Ábrahám* úr birtokától. A papnépei a mai Püspöki faluban és határán éltek, így *Nagy Imre* megjegyzése kétségtelen tévedés.¹

Még egy Pozsony közelében levő, ma már teljesen ismeretlen helyről tesz említést egy 1312-ben kelt oklevél, mely *Paliaso-kuz* (Paliasoköz) nevű birtok nevét őrizte meg. *Péntek Miklós* özvegye, *Weniz*, *Waro* leánya kielégítést nyer az említett közben levő alyai birtokából 10 márka erejéig az öt megillető leánynegyedre nézve. Az oklevélben *Hambatho* és *Hertlin* előkelő pozsonyi polgárok, *Abram* (Ábrahám szentgyörgyi gróf) és *Rufus* comes neveit olvassuk, akik a *Paliaso*-közben fekvő birtoknak — úgy látszik — szomszédai lehettek.²Ez a birtok is bizonyára vizek közt feküdt, mint azt neve is mutatja.

Időzhetnénk még a *Feltáj* vizei körül, mert épen elég van belőle és folytathatnók még soká a felsőcsallóközi birtokviszonyok ismertetését, melyek a Duna mentén a halászat viszonyaitól el nem választhatók, de erre szűk az a keret, amelyet tanulmányunknak

¹Anj. Okm. I. 50.

²U. o. I. 272.

megszabtunk. Most vessünk egy pillantást a komáromi vártartományra és annak halászó népeire. Történünk igazi sodra csak a középkor végén kezdődik, amikor a várbirtok többnyire zálogos birtokká változik át és a tiszttartóknak, várgrófoknak épen elég gondot okoz a halászat jövedelmének számontartása. A komáromi vizák, amelyeknek izletes és finom húsa később fejedelmek gazdag asztalainak lesz keresett csemegéjévé, már korábban is nagy kereslet tárgyai a komáromi halászok és halasok élénken látogatott piacán.

A komáromi várat és tartományát 1267-ben *Henrik* zsidó kamara-comestől veszi át *Walter* comes, budai rector, ennek halála után egy ideig korona-birtok, majd 1277-ben *Tamás* bán, pozsonyi comes birtokában találjuk, a XIII. század végén a *Széch* nembeli *Komáromi* Pál comes kezén látjuk; majd a trónkövetelési zavarokban *Csák Mátyus* kapja adományul, aki 1317-ig ura a várnak és messze vidéknek Komárom fölött. A nehéz harcokkal visszavett vár tizenhét évig *Károly* Róbert király birtokában van és 1334-ben cseréli el *Donch* mester, zólyomi főispánnal *Strigó* és *Csáktornya* várakért. *Donch* mestertől fiai öröklik, de I. Lajos imperialista ország-lása alatt a várat ismét kezébe veszi. Halála után, 1387-ben *Laczkji* István nádor kapja Komárom várát és birtokát új adományozás címén. *Zsigmond* alatt az elhatalmasodott *Garai* család kezébe kerül, mint *Garai* Miklós nádor birtoka 1432-ben, de hat évvel később már az özvegy királyasszony, *Mária* rendelkezik vele, mint tulajdonával, aki itt ad életet utószülött gyermekének, a későbbi V. László magyar és cseh királynak, ez 1456-ban *Széchi* Dénes esztergomi érseknek adja. A vaskezű Hunyadi *Mátyás* király megépítteti és idejében királyi vár, melyet természetes fiára, *Corvin* Jánosra hagy. A *Jagello* ház alatt *Korláthkeőy* *Osvald* és *Péter* kezén találjuk és őrsége várnagyával együtt a mohácsi síkon vérzett el az Európát fenyegető ozmán világhatalommal szemben.

Hogy *Donch* és előde *Csák Mátyus* a vár bir-

tokát milyen alaposan kihasználták, arra nézve elég utalnunk azokra a panaszokra, amelyek velük szemben felmerültek. Donch mester fiai még foglalgattak is hozzá, többek közt a nyulakszigeti apácák egyházas-szakállasi birtokát és halászóhelyeit is. A gazdagnak sohasem elég, amiye van, mindig többet kíván.

Laczkfi István nádor a vártartományban a következő falukat vette át: Komáron, Tholdvár, Halas, Kezin, Wrswyfalw, Buk, Alsóchichou, Harazth, Eketh, Eghazaszakalus, Bogia, Eurke, Wyrurke, Megierch, Revkomaron, Zyun, Merche, ezen kívül a vámokat Assuantheu, Felsewzakalus, Boghia és Bana községekben. A tributum-et magyarul *lugur*-nak (lögör), nevezték. Ma is van egy község, mely e nevet fentartotta Csallóközben: Lögörpatony. *Laczkfi* István nádor adománylevelében ki van emelve az ős idők óta a várhoz tartozó halászat joga ugy a Duna, mint a Vág folyamokban és más vizekben és vizek lefolyásaiban. A halászóvizeket és helyeket *Tonya*, *Weiz* és *Zegye* néven nevezi az adománylevél, mely 1387-ben kelt.¹

Laczkfi István nádor és unokaöccse 8000 arany forintot adtak Zsigmond királynak, aki ezért a várat és tartományát adományozta. Mikor *Garai* Miklós nádor kapja meg, 1432-ben, 6840 arany forintot fizet Zsigmondnak. *Széchi* Dénes esztergomi érsek pedig 8040 arany forintot térít a vár és tartománya átírásáért V. László királynak.

A bíboros érsek Komáron, Zewn, Nezmel, Thayn (Tany) *mezővárosokat* (oppidum) és Rew-Komaron, Fyzehtew, Almas, Halas, Tholdvar, Warkezew, Megyercz, Bogdija, Eghazaszakalus, Ekecz, Megjer, Izap, Felsewchicho, Alsochicho, Bewk, Wyfalu és Wrkyn falukat, az Asswanthew, Dudwag és Azolth (ma Aszód puszta) falukban szedett vámot kapta a vártartományban, melyek közül Komárom, Szóny és Neszmély mezővárosok, Rév-Komárom, Füzitő, Almás, Halas, Toldvár, Várkesző, Megyercs, Bogya, Ekecs, Megyer, Izsap, a két Csicsó, Bök, Ujfalú és Örke népei közül sokan halászzal foglalkoztak, Aszód

¹Budapest. Orsz. lt. Dipl. 7259.

pedig a leghíresebb vizafogója lett a komáromi várnak.

Mikor a komáromi vár ismét visszakerült a király tulajdonába, a fogott halak színejavát a királyi udvar kapja. Ezt erősíti meg Erzsébet királyasszonynak 1438 dec. 18. a komáromi várnagyhoz írott levele: ...Comaron városunkban az elmúlt őszön halastavakat és vizafogókat, melyeket közönségesen *Zegge (Cége)* néven neveznek, állítottunk a várhoz tartozó Dunán a királyi és királynői halászat céljaira...¹ Világos bizonyítéka ez annak, hogy a jövedelmező vizafogás céljaira szolgáló beruházásoktól sem zárkózott el a vártartomány birtokosa. Nincsen semmi kétség sem az iránt, hogy a várbirtok minden vizmenti faluja halászattal foglalkozik.

Ha már ilyen elterjedt ez a foglalkozás, amely után olyan sokan éltek, erre szemet vetett az amugy is állandó pénzzavarokkal küzködő királyi kincstár. Már Zsigmond uralkodása alatt behozzák a *hal-adót*, amely a halak nemei szerint változott, általában azonban a fogott hal negyedét tette ki. Ez az adó V. László alatt már tekintélyes összeget tett ki, 2000 forintra rugott. A halász tehát már nemcsak a földesúrának adózik a halfogásnak bizonyos részével, hanem a királyi kincstárnak is. Az apró hálnak, a nagy hálnak adója változó. Talán épen ez a hal-adó volt az a lökés, amely a városokban lakó és így a földesúri hatalom alá nem tartozó halászok egyesülését megindította.

A pozsonyi halászok két céhet alkottak, az egyikbe tartoztak azok, akik hálóval halászták a vizet, a másikba pedig a rekesztő halászok felekezete, akik a vizek elrekesztésével fogták a halat.² Ezeknek első rendszabályait még Zsigmond király adja ki, később pedig Sárkány Ambrus országbíró erősíti meg a pozsonyi halászok szabadalmait.³ A két halászcéh főemberei az oklevél szavai szerint a pozsonyi gróf

¹C. D. X. I. p. 141.

²Takáts Sándor. Emlékezzünk eleinkről. (A gyalmos és réti halászokról.) 206.

³De modo et ordine piscacionis. Takáts i. m.

— az idő szerint *Bornemisza* János-házánál jöttek össze, hogy megegyezzenek egymás között. A két céh szabályait később Miksa király is megerősítette 1569 okt. 27-én.¹ Pozsony halászáinak is rendelkezésére álltak a Dunán kívül Csallóköz vizei, hiszen említettük, hogy gazdag pozsonyi polgárok dunai szigeteket vásároltak a hozzájuk tartozó halászzattal együtt, amit bizonyára nem maguk, hanem céhbeli és hozzáértő emberek üztek.

Ugyanez sokkal szerencsésebb viszonyok közt Komárom városában a halászat mesterségét sokkalta jobban felvirágoztatta. A komáromi halászok céhben nem egyesültek érdekeik védelmére, még a közép-korban, mivel földesúri hatalom alatt álltak. De mivel Komáromban, ahova a környéken fogott halakat is eladás végett szállították, amely már — mint azt tárgyaltuk — a XIV. század elején virágzó halpiacot teremtett, itt szükségképen ki kellett fejlődnie a halkereskedésnek is, amelynek első nyomait szintén megtaláltuk a bakonybéli apátnak a domonkosrendiek komáromi új kolostora ellen folytatott perében. A szentmártoni konvent jelenti Károly királynak 1316-ban, hogy a peres vám ügyében a vizsgálatot *Komáromi* Pál mesterrel, a vár és megyéje főispánjával teljesítette.² A vártartománynak nemcsak Komárom városában, az itteni királyi vizeken volt halászati joga, hanem összes dunamenti falvaiban, melyek hozzá tartoztak. Ezeken kívül az esztergomi érseknek volt Nándor, Gúta és Naszvad faluiban virágzó halászata, amelyről röviden bár, de megemlékezik a *Hippolit codex* is, amely Mátyás király sógorának, a szinte gyermeki korban esztergomi érsekké és egri püspökké tett és Mátyás halála után hazájába visszaköltözött főpap tisztjeinek gazdasági feljegyzéseit foglalja magában. Az érsekség jövedelmei között felemlíti a halászatot is.

Az érseki gazdaság számtartója, az olasz *Pincharello* Péter azokat a bevételeket jegyezte fel, amelye-

¹Takáts i. m.

²Anj., Okm. I. 399—400.

ket vagy a maga szemeivel látott, vagy amelyekről vele az érseki javak főkormányzója, *Bacchiano* beszélt.¹ Az érseki halászat állomásai a kodex szerint Gútán, Nándoron és Naszvadon voltak. A halak közül csupán a besózott vizák adattak el. Beatrix királyasszony egy ízben huszonegy darabot vett meg 105 aranydukáton. 1488. évben az eladott halakból 186 dukát folyt be, míg az előző, 1487. évben az eladott húsz darab vizáért 107 dukát.² 1489-ben ellenben a halászati jövedelemnek már semmi nyoma sincsen a feljegyzésekben, ami azt bizonyítja, hogy ezek hiányosak.

Nagyon természetes, hogy ezekben a halban oly dús vizekben nemcsak víza tanyázott, hanem sok másféle hal is, hogy csak a nemcs sereg, tok halakat nevezzük néven és a nem kevésbé értékes, de akkor kevesebbre értékelt kecsegéről, harcsáról, posárról (ponty), süllőről, csukáról, a keszeg-félékről se feledkezzünk el, amely jó pénzen elkelt a komáromi piacon, de jó eledelül is szolgált nemcsak a halásznépeknek, akik egész falukat alkottak, mint Gúta és Naszvad is, meg szomszédságuknak is. Ezek a halászok ugyanis nemcsak a rekesztő halászatot, hanem a hálós, kerítő, vagy tapogató halászatot is egyformán űzték. S ha hitelt lehet adnunk az egykoru és a későbbi íróknak, a halnak oly nagy gazdagsága és bősége volt a magyar halászóvizekben, hogy azt ma már elképzelni sem tudjuk.

Bonfinius, Mátyás krónikása, megemlékezik erről munkájában, de szemléltetőbben Marzio *Galeotti* írja, hogy a folyóvizeknek a hal egyharmadrészét teszi és a halász sohasem húzza ki hálóját üresen.³ Az bizonyos, hogy a halaknak bősége nagy volt és a halászok mesterségük után jól megéltek még akkor is, ha az olcsófajtákat csaknem ingyen adták. A Tisza mentén az is előfordult, hogy a halakat valósággal ingyen adták. Amikor a kocsisok itatni akartak a Tisza vizéből, az

¹Századok. IV. 1870. évf. 290.

²U. o. 286. l.

³De dictis et factis Mathiae regis. Cap. VII.

ítató vederrel halat is mertek ki. Áradáskor a hal a kiöntések kopolyáiban marad és ott pusztul el, sertéseket hizlalnak vele, de nagy része elrothad, mert ingyen se kell senkinek.¹ A nemes hálnak azonban mindig megvolt az ára. Mivel a vizát, mely igen gyakran óriási nagyra fejlődött, elevenen el nem adhatták, azt hordókba rakták besózva és így került kereskedelmi forgalomba. A besózott halak hordója 15–16 arany dukáton kelt² Herman Ottó szerint, ebben azonban alighanem téved a kitünő tudós, mert ez túlzottan nagy árnak látszik.

A halbőségre nézve elég, ha két régebbi adatot említünk fel, amelyek közül az egyik köztörténeti vonatkozású. I. András magyar király megverte a Magyarországot megtámadó III. Henrik császár seregét, amely igen nagy bajba jutott Győr alatt. A király ötven óriási vizát és ezer oldal szalonnát küldött a németeknek, hogy éhen ne haljanak.³ Ez 1050-ben történt a krónika szerint. A vizákat minden valószínűség szerint Komáromból szállították a király parancsára. A másik adat IV. Béla idejéből való, aki az ausztriai magyar alapítású Szent Kereszt apátság frátereinek ellátására *évente* 200 vizahalat rendelt a mosoni Duna cégéből (az oklevél szerint:⁴ *qui vocantur vizahal*) az 1256. évben. Ezt az adatot Herman Ottó nem használta fel jeles művében. ●

A komáromi halbőségre vet világot az a körülmény is, hogy az 1518. évi országgyűlés egyik végzése szerint Komárom a királyi konyhára kiváltképpen tokkal és vizával tartozott szolgálni. (Tata és Munkács városok szintén erre kötelezvék.)⁵ Ami nyilvánvalóan a komáromi vártartomány terhe volt, amelynek a viza-

¹Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. VI. 12. (Cuspinianus, Wernher és Oláh Miklós munkái nyomán.)

²Hermann Ottó. A magyar halászat könyve. I. 108.

³Vasárnapi Ujság. 1863. évf. 14–15. sz. Szinnyi József dolgozata.

⁴C. D. IV. 2. p. 383–384.

⁵Corpus Juris Hungarici. 1518. art. XIV. és Tudományos Gyűjtemény. 1825. V. 31.

halászat bővesen jövedelmező bevételi forrása volt.

Mielőtt a vizahalászat érintett kérdését fontosságához képest tárgyalnók, elérkeztünk a magyar középkor végéhez, az 1526-ik gyászos emlékű esztendőhöz. Ha eddig is egyre bővebben buzogtak a történelmi források, ezentul még szélesebb medret vájnak azok. A csallóközi halászat fénykorába jutunk, amelyben se szeri-se száma a történelmi adalékoknak, amelyek részint a bécsi levéltárakban, részint volt közlevéltárainkban, városaink és falvaink megsárgult, megfakult jegyzőkönyveiben lappanganak. Ezekből a felhasználhatókat és történelmi irodalmunkban már felhasználtakat írjuk soraink rendébe.

III.

A nagy politikai változásokat, melyek a mohácsi katasztrófa után következtek be, a legnyugodtabb foglalkozás, a halászat is megérezte. Elég, ha ezeket a már feldolgozott történelmi munkákból megismerjük. A magyar halászat, mint ősfoglalkozás, alkotta *Herman Ottó* nagyszabású művének tárgyát,¹ történelmi részében még kénytelen volt nélkülözni a magyar mivelődéstörténet úttörőjének, *Takáts* Sándornak a magyar halászatról írott dolgozatait, különösen a tíz évvel később a vizahalászatról írott munkáját, amely talán egész történelmi irodalmunkban elsőnek irányította a figyelmet erre az ezerévnél is öregebb ősfoglalkozásra.² Egyébként *Herman Ottó* volt az, aki *A magyarok ősfoglalkozása* című — sajnos — befejezetlen munkájában az elismerésnek és a dicséretnek koszorúját nyújtja *Takáts* Sándornak, aki a magyar szarvasmarhatenyésztés őskorszakát is feltárta tudományos munkásságában, amely eleddig teljesen elkerülte a magyar történet bűvárainak figyelmét, holott ez a legfontosabb tudnivaló lenne: mivel voltaképen ez a

¹A magyar halászat könyve. Budapest, 1887. I.—II. kötet. (Kiadja a Kir. Magyar Természettudományi Társulat.)

²A komáromi vizahalászat a XVI. században. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. IV. évfolyam, 1897. 425. és 485. és köv. II.

magyar *nép* története.

Amikor tehát a vizahalászattal foglalkozunk, *Takáts* Sándor adatai nélkül nem boldogulunk. Hiszen jelent meg irodalmunkban erről imitt-amott egy-egy kiragadott részlet, egy-egy levél, egy-egy régi okirat, de magának a halászatnak összefoglaló ismertetése hiányzott. Nem pótolta azt *Oláh* Miklós esztergomi érseknek könyvében erre vonatkozó rövid leírás,¹ melyet itt adunk: Novemberben, a tél beállta előtt, a Dunát bizonyos helyeken egész szélességben gerendákkal rekesztik el, kivéve a folyó medrének a közepét, mely szabadon marad. A szabadon maradt részt és a gerendák közét is hálóval zárják el. Azalatt az úszó gát felett, a vizák ismeretes tanyáján kőhányó gépek a vizet felzavarják, a halak a víz sodrával a hálókba kerülnek és ezek összevonatván, a halászok kezeibe jutnak. Gyakran egy ilyen halászat után, a másnemű halakat nem is számítva, *ezer darab* vizát is fognak, melyek közt 12 sőt több lábnyi hosszúságúak is akadnak.

A laikus is megállapíthatja, hogy ilyen halászatra alig akadhatott példa. Ezer vizát nem lehetett hálóval a partra vonni, különösen, ha azok között tizenkét láb hosszúak is akadtak, mert ezek a legerősebb hálót is összetépték volna nagy erejükkel. De ennyi halat még lovakkal se lehetett volna kivontatni, nem pedig emberi erővel. *Oláh* Miklós leírása nem egészen hű, mert nem írja le a vizafogó cége szerkezetét, ahova a nagy hal is beletalált, de azután annak bonyolult belső szerkezetéből visszatalálni már nem tudott és akkor a halászok ott verték agyon ezeket a halakat, avagy szigonnyal húzták ki onnét.

Máray (Rothkrepl) Gábor a komáromi vizahalászatról ír és ebben a gútai halászatról is megemlékezik, közölvén Németh Jánosnak, a komáromi vár udvarbírájának Gútán, 1568. nov. 9-én kelt levelét.² Kis cikkéhez fűzött jegyzetéből azonban azt kell megállapítanunk, hogy nem volt tisztában a halász mes-

¹Oláh. Hungaria. 7§.

²Divatcsarnok, 1854. május 25. 29 sz.

terszavakkal sem, mert a *szeglye* (*szöglye*, *szegle*) szót imigyen magyarázza: ez hihetőleg oly szeglet neve, melyet valamely folyam kanyarodása, két folyam kanyarodása, két folyam összefolyása képzett. Ilyen szegle alakult Gúta mezővárosnál a Duna és a Vág egyesülése helyén. — Bizony ez a magyarázat sántít, mert a *zegje*, vagy *szegye*, amint azt a középkori oklevelek közléseiből is láthattuk, egészen mást jelentett: *vizafogó készséget*, *cégét*, vagyis rekesztő halászatot és nem folyamszegletet.

A középkori magyar halászatról írt Rómer Flóris is annak idején¹ és inkább néhány oklevelet idéz, amelyben az Árpádok korában halászatról történik említés, egyébként szintén Oláh érsek munkájára utal és sorai végén pár szót szentel a vizahalászat nagy jövedelmezőségének, amely a vizek hajózása következtében egyre csökkent és később meg is szűnt, mivel a vizák elmaradtak és nem tették meg korábbi érdekes őszi vándorlásukat.

A komáromi vizahalászat, amely a vártartomány jövedelme volt, már a középkorban tekintélyes hasznot biztosított a vár kapitányainak. Mivel pedig már a XV. században elkezdődik a várbirtoknak zálogként való adományozása, így fel kell tennünk, hogy a befektetett tőkének a kamatait is látni akarták a vár urai, ha érsek, ha nádor, ha szlavón bán is volt az illető. A nehezebb és a mozgalmasabb idő azonban kétségtelenül 1526. után kezdődik, amikor a várat nagyobb zálogösszegekért adományozzák a főkapitányoknak, így azok éltek is az ellenőrzés jogával. A királyi várbirtok jól csak a Bécsből küldött tisztviselőknek, a Burggrafoknak, magyarul udvarbíráknak (tiszttartóknak) jövedelmezett. Ezek évente elküldték számadásaikat az udvari kamarához és ezekből a számadásokból és a levelezésekből, meg jelentésekből ismerjük a halászat eredményét magában Komáromban és a várhoz tartozó másik igen kitűnő vizafogóhelyen, *Aszódon*, Nyárasd falu alatt, mely szintén a

¹Győri Történeti és Régészeti Füzetek. I. kötet, 1861. évf. 356 l.

komáromi vár birtoka volt.

Míg az előző évszázadokban semmi sem zavarta a halászt munkájában, addig a XVI. század második negyedétől kezdve már a komáromiak, akik pedig a vízahalászatnak mesterei voltak, szűkrefogott vízterületeken halászhattak a lépten-nyomon várható török portya miatt. Később magában a komáromi várban akadtak erős versenytársra az ott állomásozó naszádok katonaságában, amely zsoldját rendetlenül kapta, vagy éppenséggel nem kapta és kénytelen volt valamiből megélni. Ez pedig más nem lehetett a vizektől övezett városban és környékén, mint a halászat. És a naszádosok értették is a mesterségüket, lehet, hogy a halászok bírálata nem helytálló, de azt hangoztatják, hogy a legszebb halakat a naszádosok szedik össze, mert ezt a mesterséget éjjel-nappal üzték.¹

A várparancsnokok gyakran változnak és mind szeretik a pénzt. Onnan veszik, ahonnan látják. És a komáromi halpiacon sok kereskedő fordul meg, akik pénzüket a halászoknál hagyják. A vizáknak jó híre gyorsabban terjedt el, mint azt hinni lehet és Bécsben halmészárszékekben vágják ki a nagy vizákat.² Ezeket a vizákat leginkább Komáromból hozzák a bécsi piacra, de viszik messzebb is, Prágába, Frankfurtba, Varsóba, sőt Párisba is.³ Mert a húsa rendkívül izletes, hasonlít a borjúhúshoz, csak hogy annál édesebb. Ezért is volt könnyen romlandó, amin azután úgy segítettek, hogy a vizákat feldarabolva és lesózva hordókba rakták, így azután lehetett hosszú útra is szállítani azokat.

Az első volt, akinek a fogott halakat be kellett a komáromi halászoknak mutatni, a vár parancsnoka, akit legtöbbször a Burggraf helyettesített. A parancsnoknak mindenkor elővásárlási joga volt. A halászok csak akkor vihették a piacra a halat, ha a vár urainak nem volt szükségük rá. A nemes halaknak *negyede*

¹Takáts Sándor. Magyar Gazd. tört. Szemle. IV. 427.

²U. o. 439.

³U. o. 431.

a vártartományt illette. Ezt sokszor úgy gyakorolták, hogy a fogott hal negyedrészt levágták, ami persze a szegény halászok érdekeit mélyen sértette. A Burggrafnak van két hal-dézsmálója, akiket a halászok dékánoknak hívtak, ezeknek az volt a kötelessége, hogy a tisztartónak minden fogott halat bejelentsenek. A nem nemes halak után, ami a viza, tok, sőreg és kecségén kívül a többi halféle volt, a halnegyedert pénzül kellett befizetni, ezt a negyedert a dézsmálók állapították meg.¹

Igy jut el a piacra a komáromi hal, amikor már megszabadult a várkapitány és várgrófja karmai közül, akik értették, hogyan kell a tejfölt lefölnözi. A piacon már várták a kereskedők, a komáromi halászokat és ott álltak hordóik, hogy azokat jóféle komáromi hallal, legelső sorban pedig vizával és tokkal megtöltsék. A kereskedők vizik azután a halakat Nyitrára, Nagyszombatba, Bécsbe, ahol jó pénzt kapnak azokért. A fuvarosaik pedig a mozgékony komáromi szekeresek, akik nem sokat gondolkoztak egy-egy bécsi fuvaron, hanem felültek a bakra és indultak a kereskedőkkel. Két nap alatt értek fel Bécsbe. Biz ez nagy törődés volt, de a komáromiak abban az időben jó kereskedők is voltak, vizen és szárazon egyaránt.

A szegény halászok épen eleget szenvedtek a királyi emberek zaklatásaitól, kapitány, várgróf egyformán nyúzta őket. Tartott pedig ez az állapot egészen a század végéig, amikor a várbirtokot is bérbevették a főkapitányok.

Történeti része pedig ennek az időszaknak dióhéjban a következő. Mikor Komárom főkapitánya és egyuttal a megye főispánja bandériumával együtt elesett a mohácsi csatamezőn, *Korláthkeőy* Péter után Endrédi Somogyi Ferenc kardja alá került a vár,² aki azt erős esküje ellenére még ugyanebben az évben Zápolyai János király kezére juttatja a tatai várral egyetem-

¹Takáts Sándor i. m. 429—430.

²Jászay Pál. A magyar nemzet napjai. 1846. I.

ben és Ráskay Gáspárnak átadja.¹ Ferdinánd seregei élén 1527. augusztus elején beveszi a várat² minden nagyobb nehézség nélkül.

A komáromi vár helyőrsége, a naszádosok 1527-ben, a vár elfoglalása után szintén Ferdinánd hűségére térnek,³ bár két év múlva, 1529-ben ismét elpártoltak tőle. 1528-ban *Katzianer* Jánost nevezte ki Ferdinánd főkapitánnyá, aki felmentését kérvén *Dés-házy Istvánt* teszi meg 1530-ban a vár főkapitányává és a vármegye főispánjává. Majd *Roggendorf* lesz a főkapitány átmeneti időre a parancsnok és csak 1535-ben kapja meg *Hartitsch* Detrik soproni főkapitány és főispán a főkapitányságot.⁴ Ezért azonban 14200 forintot, abban az időben igen nagy összegű pénzt fizet, vagyis Ferdinánd zálogul köt ile számára a komárom ivárat és tartományát. *Hartitsch* 1539-ben halt meg és halála után — mivel a király nem tudta özvegyének a neki járó és 18690 forintra felszaporodott tartozását visszafizetni, — a várbirtokot továbbra is meghagyta az özvegy kezében, míg az nem kérte, hogy vegye vissza tőle és fizesse meg a 20000 forint zálogösszeget. Közben a várban *Roggendorf*, a későbbi hadvezér lesz a főkapitány. Azután *Salm* gróf, majd *Toniello* Fülöp, *Fels* Lénárt következnek, csupa idegen katona, amíg *Paksy* János személyében magyar ember kerül a parancsnoki helyre.

Elképzelhető, hogy ilyen viszonyok között, amikor állandó helyzet kialakulni nem tudott és a törökkel való mérkőzésben is gyakran alul maradt a Ferdinánd-féle zsoldos hadsereg, Komárom városában sem alakulhatott ki az a nyugodt életforma, amely annyira kedvez egy város fejlődésének és polgárai jólétének. Szegény halászok sinylették meg ezt leginkább, akik nem egyszer a saját bőrükön tanulták meg, hogy a Dunán nincsen életük biztonságban. Sokszor fordult

¹U. o. I. 232.

²Budai. Magyarország Polgári Históriajára való Lexicon. II. 89.

³Istvánffy. Regni Hungarici Historia IX. 92.

⁴Történelmi Tár. I. 149.

elő az, hogy a török halászat közben vagy után lepte meg őket és elvette tőlük a zsákmányt és még jó szerencséjüknek mondhatták, ha életüket megmenthették.

A Duna tulsó felén levő községek, amelyek a vártartományhoz tartoztak, tehát Szőny, Füzitő, Almás és Neszmély (régii nevén Langendorf, Hosszufalu) a legjobb halászhelyek voltak, de oda komáromi halász nem igen merészkedhetett, ha élete és szabadsága kedves volt előtte. Ezt tehát nagylelkűen a naszádos vajdáknak adományozták és azok fegyverrel és naszádos fedezet alatt halásszák meg a veszélyes vizeket.

Hartitsch Detrik halála után, 1539-ben Ferdinánd az állandó háborúk miatt állandó pénzzavarban lévén, az özvegynek *Weispriach* Zsófiának nem tudta az esedékessé vált zálogösszeget kifizetni, hanem kezében hagyta a vártartományt. A király megengedi Hartitschnénak, hogy a várbirtok vizein szabadon halásztasson és amennyi vizát fog a komáromi vizekben, azt harmincadmentesen szállíttathatja Bécsbe.¹

Ez az átmeneti gazdálkodás hat esztendeig tartott. Az özvegy sem volt vele megelégedve, még kevésbé a várparancsnokok. 1546 február 8-án kiadja Ferdinánd a rendelkezést, hogy a komáromi vártartományt a komáromi tábori fizetőmester vegye át a Hartitsch-örökösöktől. Ez azt jelentette, hogy ezentúl a várbirtokok kezelését a saját kezébe veszi és azt kiküldött tisztviselőivel ellenőrizteti. Ez a hivatalnok volt a *Burggraf* (várgróf, vagy udvarbíró, tisztartó), aki szolgálatában a vár parancsnokától függetlenül járt el és az udvari kamara alá volt rendelve, míg a vár parancsnoka a haditanácstól függött.

Negyven keserves esztendeig nyögte Komárom ezeknek a német *Burggrafok*-nak a hatalmaskodásait, mert ezek érdekeket fölfelé csak úgy szerezhettek, ha minél több jövedelmet sajtoltak ki a vár birtokaiból és haszonvételeiből és így természetesen a halászatból is. Bevételeikről minden esztendőben elszámolnak az udvari kamarának és így ezekből sok mindent

¹Volt közös pénzügyi levéltár. Hung. Denkbuch. 383. k. 197. l.

megtudhatunk, milyen világ járta Komáromban ezelőtt négyszáz esztendővel. Az itt kivonatolva közölt adatokat *Takáts* Sándor említett munkájában részletesen írja meg, ennek nyomán mi is csoportosítjuk azokat, hogy tisztán lássunk.¹

Ez alatt a közel negyven év alatt, amiről adataink szólnak (1546—1584), hat ilyen császári Burggraf működött Komáromban. Nem volt rossz hivatal annak, akinek a gyomra bevette, hogy a lakosságot szorongassa. Ahol például harminc jobbágyhely volt és a török harcok következtében azoknak háromnegyede elhagyta földjeit és házaikat, ott a megmaradt hét jobbágynek kellett a harminc helyett adózni. A komáromi halászokra is mindenféle új kötelezettséget szerettek volna ökegyelmeik kivetni, például az egyik várgróf nagyon szerette a vízfejeket és egyszer követelni kezdte azokat a halásztól, akik sohasem halották, hogy ezzel tartoztak volna. A másik a vizának a belső részeit kívánta meg (ebben volt a drága csemege, a halikra, bár itt nem igen ívtak ezek a halak és a keresett kereskedelmi cikk: a vizahólyag, amit a borosgazdák zavaros bor terítésre, uri konyhákön pedig a finom kocsonyák készítésére használják ma is). A történeti hűség kedvéért mondjuk el a komáromi várgrófok neveit, melyekkel annak idején a rossz gyermekeket ijesztgették Komáromban. *Syk* Mihály (1546—1552), *Prandorfer* Tamás (1552—1555), *Tatzger* János (Hans) 1555—1573, aki itt halt meg Komáromban. Utóda *Hiersch* János (Hans) nem sok jót mondott felőle hivatalos irataiban, mivel *Tatzger* uram két kézzel gyűjtött, jobbával bécsi gazdáinak, baljával pedig magának, olyan szent lévén, akinek maga felé hajlik a keze. Az utolsó várgróf tisztét *Kranöder* János viselte (1578—1584), amikor *Pálffy* Miklós, a nagynevű hős, Győr felszabadítója volt komáromi főkapitány, az udvari kamarától bérbevette a vártartományt. Ezekon az előszámláltakon kívül volt még egy magyar ember is ebben a hivatalban, éppen *Tatzger*-rel egy időben, *Németh* János, aki udvarbíró-

¹Magyar Gazdaságtörténeti Szemle IV. 485—509. II.

nak írja magát leveleiben.

A várgrófok számadásai szerint a komáromi halászmesterek nevei ebben az időben a következők:

1555. Pál Józsa, Cschy Pál, Bellemen(?) Márk, Ács Tamás, Deák András.

1557. Pál András és Csödör András (társak), Bódog Lukács és Nagy Simon, Varga Péter és Nicosthen Bernát, Csödör Ferenc, Pál Józsa, Csehy Pál, Bury Imre.

1558. Pál Józsa és Pál András, Varga Péter, Simon Soros György, Csehy Pál, Csödör Ferenc, Gulyás György, Szum Lukács, Gulácsy Pál, Bury Imre és Bellemen Márk.

1559. Csehy Pál és Ács Tamás, Bakhányi Bertalan, Csödör Ferenc, Pál András, Kun Lukács, Orné Péter, Pál Józsa.

1560. Csehy Pál és Csödör Ferenc, Pál Józsa és Pál András, Bellemen Márk, Kun Lukács, Nagy András, Csete Ferenc, Ács Tamás, ez utóbbi négy közös kompániában.

1561. A régi mestereken kívül újak: Nagy György, Bagó Gáspár, Seres Gergely, Bajcsy Mihály, Boris Bernát, Fodor János.

Itt négy év számadásai hiányoznak, mert 1562—1565. közt a vár főkapitányai kezelték a várbirtokot és abból tartották az őrséget.

1566. Csete Ferenc, Nagy András, Ács Tamás régiek, újak: Bakácsy Gáspár, Józsa László, Berty Péter, Csapó Pál, Nagy András, Szalai Mihály; Prágai István, Halasy Pál, Gál Illés, Keszeg Máté.

1567. Gergely Mihály, Kántor György, Barkás Mihály, Józsa László.

1569. Prágay, Gergely, Kántor, Nagy és Csete öreg mestereken kívül: Lencsés István, Szántó András, Bajcsy Sebestyén, Veres Dénes, Biró János, Badt György, Kis Péter, Sánta Gergely, Somodi Máté, Néma Ferenc.

1570. Pál Józsa és Csete Ferenc öreg mesterek, Gergely Mihály, Sántha Gergely, Halasy István, Hevesi András, Marthon János, Borsos Ferenc Komáromban. Az izsai vizeket halászták: Both Jakab, Móré

Mátyás, Csallósy István, Finta Ferenc, Balázs Bálint, Bánhegyi Gáspár; Paton: Csete Ferenc komáromi öregmester bokrán kívül Nagy Tamás, Pap János, Huny Márton halásztak.

1571. Csete Ferenc, Kántor György, Prágay Lukács, Madary Demeter, Csapó Pál, Pál Józsa, Gergely Mihály, Boris Bernát, Hevesi András, Bajcsy Sebestyén.

1572. Csete Ferenc, Pál Józsa (öreg), Forintos János, Zánthó András (ujak).

1573. Bajcsy Sebestyén, Gergely Mihály, Prágay Lukács, Pisgor Mihály, Marthon Imre, Sándor András, Kántor György; Sándor István naszádos száraz-vajda a zsitvai halászatot birta.

1575: Ebben az esztendőben a komáromi halászok három nagy társulatot alkottak. Ezeknek tagjai voltak: Marthon Imre, Forintos János, Kántor György, a másodiknak: Nagy András, Bajcsy Mihály, Madary Demeter, Gergely Mihály, a harmadiknak: Bakonyi Ferenc, Prágay Lukács, Pál Imre, Budai Albert.

1576. Mivel a fizetetlen várkatonaság — főleg a gyalogos naszádosok — zsoldja évekre visszamenően Bécsben maradt, tehát hogy valahogyan éljenek, a halászmesterekkel versenyt halásznak. Ebben az esztendőben a halászhoz értő naszádosok egyesülnek a céhbeli halászokkal és öt társulatot alkotnak, tehát *száznál több* halász forog a komáromi vizeken a cégék körül és a nagy szerszámmal.

1878. Megint kompániákba verődnek a halászok, a naszádosokkal nem volt jó egy tálból mártogatni. Azok voltak az éhesebbek, szegények. A társulatok tagjai: Nagy András, Vékony Ferenc, Kántor György, majd Földesi Demeter, Váczy Mihály, továbbá Pisgor Mihály, Kántor György, azután Pisgor Mihály, Pál Imre és végül magában halászott bokrával Csapó Pál.

1581. Váczy Sebestyén, Budai Albert, Csorics Bernát, Fóris Mihály, Csapó Pál, Farkas és Horváth Mihály három társulatban halásztak.

A vizákat kora tavasszal és ősz derekán halászták, mert ilyenkor érték el vizeinket. A halászat mód-

ja, mint azt már említettük, kétféle volt: a *rekesztő halászat a cégékkal*, amikor a Duna bizonyos részén párhuzamosan vaskos cölöpöket vertek le egyforma térközben és a közöket vesszőfonattal töltötték ki. Mivel a nyílás keskeny volt, melyen a hal beúszott és a cégén belül a dorongok kígyózó vonalakban voltak leverve, a hal nem tudott többé a kijáráshoz visszatalálni. Az itt talált haalkat, ha nem tudták kötélre fogni, akkor agyonverték, vagy szigonyokkal és az azokra erősített kötelekkel vezették ki a cégéből. A halászat másik módja a rendes kerítő halászat volt, de a vizafogásra külön vastag islégből készült hálóra volt szükség, hogy a néha több mázsás zsákmány össze ne tépje. Ha sikerült a szárazra kivontatni a főhalakat, azoknak száján és kopolyáján át köteleket fűttek át és ezen tartották. Erről nevezték ezeket a kitűnő minőségű halakat *köteles* halaknak. A halász ezeket a ritkább zsákmányokat jelenteni volt köteles a várgrófnál. A vár főkapitányának mindenkor vételi elsőbbsége volt.

Lássuk most már, hogy a komáromi és a környéki halászkok mennyit fogtak a nemesebb halakból, amiről a várgrófok számadása megemlékezik. A komáromi halászkok a saját cégéikben halásztak, a várbirtoknak Ekecs fölött, *Aszód* vizeiben (Kisduna) volt a cégéje (*Azolt-Kiralfelde*). Ezt a cégét csaknem minden évben meg kellett ujítani, mivel a jég télszakán többnyire összetörte. Ezekben a cégékben, amelyeket az ekecsi várjobbágyok vertek, akiknek ez volt a várbirtokkal szemben minden szolgálmányuk, különféle népek halásztak. Néha megpróbálták a komáromi halászkok is, de azokat elkerülte a szerencse. Rendszeresen hetedrészért halásztak, ha pedig a cégével baj volt és hálókkal tanyát kellett vonni, akkor harmada volt a halászkoké. Komáromban a halnegyed volt a szolgálmány.

1552. Nem jó esztendő a halfogásra. Komáromban a halnegyedből mindössze 16 forint és 11 dénár folyik be. Az aszódi zsákmány sem jelentékeny: 20 viza, 3 tok, 280 kecsége, 200 ponty. Hogy a kecségék nem lehettek a legapróbbak, azt elgondolhatjuk. A

hálnak is alig van ára, a tok húsának fontja öt magyar fillér. A halászat magas vendégei közt kíséretével együtt megjelent Komáromban *Móric* szász herceg, a híres *Ungnád* generális és mások. Ungnád két nagy vizát vásárolt. Az udvar részére *Graz*-ba vitték a halakat a komáromi szekeresek.

1553. Komáromban 40 viza ment a cégékbe. Nagyobb szerencsével dolgozott Aszódon a halásznép, mert november 7-én az első nap 77 vizát zsákmányolnak, amelyhez még 14 darabot fogtak. Ezen kívül 12 tok, 509 kecsege, 54 nagy harcsa és 24 ponty került a hálókba. A halászatot végignézte *Miksa* főherceg, a trón örököse, rajta kívül *Francesco Benigno* és a magas vendégek kísérője, *Vas István* alispán. Az eladott halak árából 382 forint 71 dénár folyt be. A királyi udvarnak 16 vizát és 100 kecségét küldtek, ezeket persze elevenen.

1554. A következő évben már 454 forint 13 dénár a várbirtok jövedelme halak eladásából. Komáromban 57 viza az eredmény, Aszódon jobb volt a szerencse: 111 viza és 550 kecsege került a bárkákba és a hordókba. A cégét a zajló jég összetörte, de hálóval mégis fognak 9 vizát. A halászatnak sok előkelő nézője akadt ez évben is, köztük *Oláh Miklós* esztergomi érsek, aki később tapasztalatait le is írta. Rajta kívül sok főúr vett részt, akiket tíz forinton vendégelt meg a várgróf. Maga a király is érdeklődött a halászat után és a várgrófnak *személyesen* kellett erről jelentést tennie. 32 darab vizát vittek a *bécsi* piacra, a többi majdnem mind az udvar konyhájára ment. A *freisingi* és az *augzburgi* püspökök is kaptak egy-egy darab vizát a királytól.

1555. Komáromban március közepén indul meg a halászat. Az első viza 305 fontot nyomott és azonnal *Csehországba*, Prágába viszik a komáromi szekeresek a király számára. Egyébként az eredmény igen gyenge: 22 viza, 28 tok, a tavaszon, az őszi halászaikon 18 viza és 3 tok. A halászbokrok tehát a kenyérrevalót is alig keresték meg, hát még a szerszám pótlását! Hozzá a viza ára is leszállt öt magyar fillérről négyre. A szegény embert még az ág is húzza! Aszódon a

vásárúti, nyárasdi, ekecsi, gútai és komáromi halászok 65 vizát, 5 tokot és 105 kecségét fognak. Legszerencsésebbek a nyárasdiak és a gútaiak köztük. November 19-én négy kocsi-val 17 beszózott vizát visznek Bécsbe, 26-án ismét négyet és egy tokot. December 9-én a király *harminc* mázsát rendel — úgy látszik, rájött az ízére —, de a várgróf csak két kocsi-val *tíz* vizát küldhetett.

1557. Jobb esztendő járt a halászokra. Komáromban 57 vizát fognak, de ezeken kívül is ejthettek szép zsákmányt, mert halnegyed címén 127 forint 7 fillért fizettek a köteles halak után. Aszódon a vásárúti, vámosujfalusi, gútai, ekecsi és a komáromi halászok dolgoztak, akik 104 vizát, 5 tokot és 200 darab kecségét fogtak. A királyi bevétel halból 319 forint 27 fillér (rajnai értékben). A vártartomány részére 102 vizát, 61 tokot, 2 söreget és 3 vágótokot (Nester) szolgáltatottak be. A királynak a friss vizákon kívül 30 hordó leszózott vizát, Károly főhercegnek 15 hordóval küldött a várgróf.

1558. Ez is a jobb esztendők közé tartozik. Komáromban 59 vizát, 21 szép tokot, 1 söreget és 1 vágótokot ejtettek zsákmányul. Kora tavaszon és nyár derekán is halásztak. Pál Józsa legényei 2965 fontnyi halat vontak ki a szárazra. Egy darabot pedig *tíz* forintért adott el Pál uram, ami nagy ár, amikor öt fillérjével vágják ki fontját a halpiacon a Duna királyi halának. Aszódon rosszul ment a halászat tavasszal, mert csak 8 vizát fogtak. Ősszel kijavult a halászszerencse, mert novemberben 115 vizát fogtak. Legszerencsésebbek voltak az ekecsiek, akik öt nap alatt 36 vizát emeltek ki a vízből. Kivülük a gútaiak, vámosujfalusiak és a balszerencsétől üldözött komáromiak halásztak, akik csak 2 vizát tudtak fogni. A halak eladásából 393 forint 15 fillér folyt be. A friss halakon kívül az udvar és Károly főherceg számára 41 beszózott vizát fuvaroztak Bécsbe a komáromi szekeresek.

1559. Rossz esztendő a halászokra. Komáromban csak 36 viza, 18 tok az egész zsákmány és egy söreg, amelyet gyorsposta vitt Bécsbe, a király konyhájára.

Aszódon is rosszul ment a vásárúti, vámosujfalusi, nyárasdi, gútai, ekecsi és komáromi halászoknak. 42 viza az egész kereset, ebből 17 az ekecsiek hálóiba tévedt. A komáromi halászok egyetlenegy vizát sem fogtak, pedig 600 láb vizafogó hálóval dolgoztak az alacsony vízben.

1560. Március 20-án kezdődött a tavaszi halászat Komáromban és ezen a napon érkezett meg feleségével *Ferdinánd* király, Miksa és Károly főhercegekkel. Viza azonban nem mutatkozott, csak április 1-én, amikor már az udvar és kísérete visszament Bécsbe. Elfogyasztottak az udvari asztalnál két nap alatt: 57 csukát, 98 márnát, 25 kecsegét, 13 tomolykót, 20 más halfélét és egy nagy fogast. Hát bizony ezek — a kecsegét nem számítva — nem voltak fő-halak. Egyéb-ként a komáromi halászok 34 vizát, 13 tokot, 4 sóreget és 1 vágótokot fogtak. Aszódon 117 vizát, 6 tokot szereznek két nap alatt a vásárúti, nyárasdi, vámosujfalusi, gútai, ekecsi és komáromi halászok. Halak eladásából 486 forint 33 fillérre emelkedik a várbirtok bevétele.

1562. Szerencsével járt volna ez az esztendő a szegény halásznépre, de jól mondják, hogy szegény embernek szegény a szerencséje is. Ilyen hatalmas, olykor több mázsás vizákat már régen fogtak Komáromban, tavasszal 32, ősszel 25 darabot. A nagy halbőség azután lenyomta az árakat és a kivágott viza fontját 5 fillér helyett csak hárommal fizették. Egy viza 18 forinton kelt el, amihez a várgróf megjegyzi, hogy óriási példány volt. Amde ez évben a legkisebb is felül volt a mázsán, mert 208 fontot nyomott. Az őszi halászaton *Pál Józsa* öreg mester 32 forintért adott el egy legalább nyolcmázsás vizát! Aszódon az őszi halászat fényes eredményt hozott. Novemberben 160 vizát és 4 tokot vontak ki a nyárasdiak, vámosujfalusiak, a szerencsés gútaiak 49 darabot fogtak!, de az ekecsiek sem maradtak a maguk 43 darabjával sokkal mögöttük. A várgróf is 676 forint 14 fillért vett be. A kiadások közt szerepel egy 78 akós hordó, élő halak szállítására, ami nyilván nem fért el kocsin, hanem tutajon vagy burcellán kellett szállítani.

1562—1566 években nem készül számadás a vártartomány jövedelmeiről, mert *Ujlaky* Sebestyén és később *Majthényi* László főkapitányok úgy vállalták a megbízást, hogy a bevételből ellátják az őrséget. Csakhogy nem számoltak a török szomszédsággal, mely 1566-ban az egész vártartományt elpusztította és a vár jobbágysai más vidékekre menekültek, ahol nagyobb biztonságban voltak. Napirenden volt, hogy a török — magyar süveget nyomva a mozlim harcosok fejébe — megtámadta a komáromi szigetet és onnan az őrségnek szinte szemeláttára elhajtotta a legelő marhákat, amivel nagy károkat okoztak úgy a lakosság-nak, mint a vár urainak, akik a legjobb füvelő helyeket foglalták le a szigeten.

Az 1566. évről szól a legközelebbi várgrófi számadás, amely szerint a halászat tűrhető eredménnyel folyt. Magában Komáromban 54 viza, 57 tok, 212 kecsége az eredmény a nemes halakban. Ősszel Aszódon folyt a halászat igen gyenge eredménnyel. Halászni a nyárasdi, vásáruti, vámosujfalusi és gútai halászok jelentek meg, a komáromiak és ekecsiek elmaradtak. A sovány eredmény 9 viza és 3 tok. A király, Miksa, több főherceggel és főúrral október 23—25. Komáromban mulatott. Gyórból, a királyi táborból rándult ide, ahonnan nem akart a török ellen indulni Szigetvár felmentésérc. A halászatot nézte Komáromban. A szigeti hős levágott fejét a budai basa nemsokára Komáromba küldi, hogy azt tisztességgel eltemessék. Az udvar ellátása 19 forint és 3 fillérbe került. A megrabolt komáromiaknak és magyarieknak Miksa 13 forint 45 fillért adományozott a nyomor pillanatnyi enyhítésére. Az őszön 15 friss — eleven — vizát küldött a várgróf a királyi konyhára. A hal és szállítása (két hajóval!) 432 forint 51 fillérbe került.

1567. Az ez évi zsákmány maradhatósan jónak mutatkozott. Komáromban mindössze 51 viza az eredmény, de ezt kipótolta a *neszmélyi* halászok sikere, akik Komárom alatt egyetlen tanyavelésre 22 vizát vontak ki a komáromi partra. A pathi halászok is szerencsével jártak, mert a komáromi vizeken 17

vizát fogtak. Aszódon, ahol a tavaszon csak 5 viza került a cégébe, az őszi halászat jól végződött, mert hat hét alatt a régi rendes halászok 57 vizát, 1 tokot, 240 kecségét és 40 pontyot húztak ki hálójukban. A halászatot Ferdinánd főherceg nézte meg, aki 14 vizát vásárolt. A nyitrai püspök is szép darabokat vett. Besóztak 29 vizát 55 hordóban, ebből az udvarnak küldtek 40 hordóval, élve küldtek 6 vizát, 120 kecségét, 5 tokot és 2 sőreget meg 20 szép aranypontyot. Károly főherceg 15 hordó sózott vizát kapott és ezen kívül még 5 frisset is kért. Tatzger János a király pozsonyi tartózkodását felhasználva négy szép tokkal kedveskedett neki. Komárom magas személyiségeknek szállítja ebben az évben a vizákat: a császárné és a lengyel királyné számára. Ez utóbbi a tavaszon még külön egy szép tokot is kapott. Hogy a komáromi halak a lengyel királyi udvarban is izlettek, erre abból következtethetünk, mivel 1568. évben királyi parancsot kap a várgróf, hogy a lengyel királyasszony számára öt szép vizát küldjön. A komáromi szekeresek tehát szekerezhettek Lengyelország felé is.

1569. Ez az év abból a szempontból fontos, hogy az udvar több vizafogó cégét állíttat és pedig Komárom alatt Izsán és Pathon, azután az esztergomi érsek birtokán: *Gúta* és *Naszvad* vizcín. Ez utóbbiakról már a Hyppolit-codexek feljegyzéseiből értesülünk. A komáromi halászat eredménye meg is bizonyította a két új cége közelségét, mert mert csak 46 viza került a komáromi köteles halak sorába, ezeken kívül 23 tok és egy vágótok. Izsán 29 vizát és egy tokot, Pathon pedig szegényes halászkeszségeikkel csak 7 vizát emeltek ki az ottani halászok. Amint az izsai és pathi halászat ártalmára volt a komáromiaknak, épen így az aszódi halászat is keservesen tekintett Gúta és Naszvad felé, ahol a szerencsés gútaiak egy napon 45 vizát zsákmányoltak és a két új cégében 101 vizát fogtak ki. Aszódig tehát nem jutott fel a sekélyesebb Kisduna vizeire igyekvő vizahal, így tudjuk érteni, hogy miért fogtak ott az ügyes halászok mindössze 21 vizát. A legszebb tíz vizát ismét a lengyel királyné asztala kapja. A királyi konyhára 60 hordó besózott

viza ment, amelyeket ebben az évben nem a vágrófi udvarában, hanem Nagymegyeren sóztak be.

1570. Nem volt rossz esztendő a halászokra. Későn, áprilisban kezdték meg a munkát és az őzön sem halásztak kéthétnél tovább, mégis 114 vizát, 22 tokot és egy sőreget fogtak. Megjelentek az izsai és pati vizeken is komáromi halászaink és jó szerencsével dolgoztak. Itt azonban már nem voltak biztonságban a mindig lest hányó és zsákmány után ólálkodó törököktől, akik egy óvatlan percben lecsaptak Sántha Gergely halászbokrára és két szép vizáját elrabolták.

A gútai és naszvadi cégékről semmi hír ebben az esztendőben, úgy látszik, hogy az érsek házi kezelésébe vette azokat, amit az a körülmény is igazolni látszik, hogy a nagyszerű aszódi halászhelyen ebben az évben *egyetlen vizát sem fogtak*, mert azok már nem értek fel idáig, hanem beletévedtek a gútai és naszvadi vízafogókba. Az aszódi szép vizáktól ebben az évben koppant az udvar álla és úgy vásároltak az érsekségi tisztartótól 16 darab vizát készpénzen Gútán, azt vitték Bécsbe. Különbben ebben az évben fogyasztott a bécsi udvari konyha legtöbb komáromi halat. Márciusban két szekér szállítja, majd 28 hordót raknak fel a komáromi szekeresek és ügetnek vele Bécs felé. Miksa király rendeletéből egy szép vizát *Münchenbe* is vittek a bajor hercegnőnek.

1571. Ez az év valami újítást hozott a komáromi halászok számára. Eddig Izsán is, Komáromban is egy időben folyt a halászat, amit a komáromi mesterek erősen megéreztek. Ezzel szemben kieszközölték a vágrófnál, hogy az izsai halászat csak akkor kezdődjék, amikor már a komáromi halászatnak vége van. Ebben az évben 110 vizát fogtak Komáromban, 8 tokot és egy sőreget a paraszthalakon kívül. Őszi halászatra nem is került a sor, mert juniustól szeptemberig halászták a Dunát. Az izsai fogással együtt 144 viza került a hálóba, ami jó eredmény.

Aszódon már nem lehet erről beszélni. A tavaszi halászat valószínűleg elmaradt, ősszel pedig a rendes környékbeli (ekecsi, gútai, nyárasdi, vásárúti és vá-

mosujfalusi) halászok mindössze 38 vizát, 1 tokot, 88 kecségét, 4 pontyot és 4 harcsát fogtak. Ugy látszik, hogy a gútai és naszvadi vizafogók is munkában voltak, bár ezekről semmi hír sincsen, mert mindenesetre uraságuknak, az esztergomi érseknek halásztak.

Nevezetes, hogy egyetlen évben sem megy annyi komáromi hal messze idegenbe, mint ebben az esztendőben. A komáromi szekeresek, akik hat tallérért szokták Bécsbe és vissza megtenni az utat, 340 forintnyi fuvarhoz jutottak. A bécsi udvar 60 vizát és ugyanennyi kecségét kapott és a varsói udvarba is ment két szép viza a lengyel királyné asztalára.

1572. Jó eredményt hozott a komáromi halászoknak, akik április elején vetették az első tanyákat a komáromi vizeken. Majd Izsa és azután Path vizeit halászták meg. 147 viza, 14 tok, 3 vágótok és 267 kecsége az eredmény a nemes főhalakból a három helyen. A fogás azonban mégsem volt egészen kielégítő, mert a vizák egészen kicsinyek voltak és a régi két és többmázsás példányok elmaradtak.

Aszód sorsa csakugyan Gúta és Naszvadnál dőlt el: mindössze 27 viza került a királyi cégekbe. A nyárasdi és vámosujfalusi halászok semmit se fogtak. A komáromiak már fel se mentek.

A bécsi udvar ebben az évben *csak friss* vizákat kapott. Miksa király nagy barátja volt a jó halnak. Aszódról 23 vizát visznek hajókkal Bécsbe, Komáromból 29 vizát, 10 tokok, 3 vágótokot, 276 kecségét, 15 pontyot és 10 harcsát. Ez azonban nem volt elég, a várgróf még az esztergomi káptalantól is vásárol 16 vizát.

1573. Ugy látszott, hogy a hét szűkesztendő kezdődik ebben az évben. A komáromi halászok tavasszal 57 vizát fogtak, összesen pedig csak 11 darabot. Tatzger János várgróf, a nagy finánc is meghalt ebben az esztendőben. Annyira félték tőle még a komárommegyei nemes urak is, hogy alispánná választották, holott nem is volt magyar nemes. De az esküt nem akarta letenni. Utóda, *Hiersch* Hans, szintén olyan Tatzger-szabású német volt, aki szív nélkül préselte ki a jobbágyokból, amit csak tudott. Tehát csöbörből

vederbe jutottak a vártartomány népei és Komárom lakossága, amelyet szívesen fogott volna őkegyelme robotmunkára, jobbágyi urdolgára.

Új seprő jól seper, szokták mondani Komáromban. Hiersch az aszódi eredményekkel nem volt megelégedve és szentül meg volt győződve, hogy a környék halászaiban van a hiba, akik ismerték a vizeknek minden zegét-zugát és a hal járását is. Aszódon ebben az évben *izsapi*, *bogyai* és *tanyi* népek halásztak. Öt hétig tartott a multság, amely már valóságos színházzá nőtte ki magát. Nagy közönsége volt a halászmunkának, ott voltak a komáromi és az ujbári kapitányok, az ujbári várgróf, sok idegen, akik Hiersch jelentése szerint az ő 85 kalácsát és kappanait is mind megették és reá 7 akó bort ittak meg. A török egészen közel volt és ezért egy ágyunaszád örködött a társaság biztonsága felett.

Sajnos, ebben az esztendőben nagy árvíz is járta meg Csallóközt. Hiersch jónak látta az *Ujfal* mellett levő öreg cégét ismét jó karba helyezettetni, hogy ezzel az aszódi elmaradt hasznot pótotja. Azonban kár volt a fáradságért, mert abba ugyan viza nem tévedt, hiszen a közeli malmok, meg a naszádosok állandó lár-mája és gyakorlatai a halakat elriasztották. A másik nagy baj pedig a török közelségében volt, sok támadást kellett tőle elszenvedni. Vakmerősége odáig terjedt, hogy a komáromi vár szájában levő szigetet ebben az évben *háromszor* rabolta ki és a füvelő marhákat elhajtotta, hajókra rakta és elevezett velük.

Az udvar ebben a rossz esztendőben is 94 vizát, 15 tokot, 4 söreget, 559 kecségét és 4 pontyot fogyasztott, ebből természetesen másokat is megajándékozott a jóféle komáromi vizákkal. *Kielmann* komáromi főkapitány 5 vizát vett asztala számára 62 forint 30 filléren. Ernő és Rudolf főhercegek 14 darabot foglaltak le a maguk számára.

1575. Túrhető szerencsével járt a komáromi halászos munkája. Tavasszal negyvennél több vizát fogtak, amelyből az udvar számára is kiválogatta a szebb darabokat az új várgróf. Ősszel megint 25 vizát fogtak hálóval, melyekből 12 az udvaré lett. Ebben az évben

három kompániában halásztak a komáromiak, tehát olyan nagy erővel, mint eddig még nem történt. Az izsai cégeből 35 viza került kötélre.

Az aszódi halászatra ebben az évben a komáromi halászok vonultak ki, úgy látszik, hogy a bogyai, izsapi és tanyi halászok halásztudománya mégis csak kisebb volt, mint azoké, akik értették a dolgukat. Ez a halászat azonban a nagy meleg miatt nem sikerült. Az ősz olyan forróságot hozott, amire nem is emlékeztek. A halászokat és a hajósokat két ágyúnaszád védte a közeli török portya ellen. Az élő halakat október elején szállították hajókkal Regensburgba, ahol az udvar tartózkodott, de Magyaróvár alatt nyolc viza megdöglött a hallatlan forróságban. Ezeket ott menten besózták. Az élő vizákon kívül 70 darab besózottat is küldött az udvarnak a várgróf, akinek a házában a besózás és feldarabolás történt. 140 vizahólyag, 22 forint 14 fillért érő halikra és más élvezhető melléktermény került ki a halakból és egészen bizonyos, hogy ezekben a napokban az új házasság várgrófék családja is sokat bőjtölt a kitűnő vizahalon.

Egyébként ennek az esztendőnek a legnagyobb nevezetessége az a viza-óriás, amelyet január elsején, tehát már új napján Dunaradvány körül fogtak és 10 és fél mázsát nyomott. A halászok a *jég alól* húzták ki a halak császárait.

1576. A komáromi céhbeli halászok nem igen tudták a versenyt állni a naszádos »szabad« halászokkal, akiknek ezt megtiltani nem merték, mivel zsoldot a bécsi udvari kamara nem küldött nekik, azt gondolván, hogy zsványból válik a legjobb pandur, most már egy nagyobb szövetséget létesítettek: egy kompániába léptek az összes céhbeli halászok a naszádos halászokkal. Azt tartották, hogy így kevésbé károsodnak, mint ha az orruk előtt halásszák meg a vizeket, azután pedig az is igaz, hogy szegődött bér, osztott konc.

A számvetést azonban gazda nélkül csinálták szegények, mert a fogások körül nem volt hiba, hanem a nagy meleg mindent elrontott. A piacon a régi 5 filléres ár helyett *két filléren* kelt a viza fontja.

Komárom lakosai tehát, ha szegények voltak is, de ebben az esztendőben jól éltek és megtöltözhetnek finom hallal. 73 vizát fogtak ki tavaszon a komáromi vizeken, az őszi fogáson 23 került az öreg hálókba. Soha a komáromi halászok ekkora kárt nem vallottak, mint ebben az esztendőben.

Hiersch a *neszmélyi* halászokat is felszerelte halászkészséggel, de csak 3 vizát tudtak fogni. Az említett vizafogáson kívül még 20 vágótok, 7 söreg és 223 kecsge, 74 ponty, 56 tok került a királyi haltartókba.

Az udvar számára azonban Hiersch uram nem tudta a kívánt mennyiséget szállítani. Az esztergomi érsekség tisztartójánál, Zeleméry Lászlónál rendelt ugyan 62 vizát, de Zeleméry csak 14 darabot engedte át.

1578. Ennek az évnek csak a második felét ismerjük. Komáromnál öt bandában halásztak az egyesült halászmesterek, akik mindössze 26 vizát fűztek kötélre. Bizony ez sovány eredmény. Ilyen volt, vagy még rosszabb az aszódi királyi cégék eredménye is.

Ezen az esztendőn kívül már csak egy évnek az eredményei ismeretesek előttünk a komáromi várbirtok halászatából. Ezt az utolsó várgróf, *Kranöder* János számadásában találjuk meg. 1578. évben kerül Komáromba, szorgalmas ember, de számadásai elkallódhattak.

1581. Pompásnak mondható eredmény: Komáromban 56 viza, Izsán 64 és 8 tok, Neszmélyen 20, Almáson 22. Az aszódi cégét a jégzajlás összetörte és a várgróf egy komáromi halásznak adta el. Őzre azonban már helyreállította az aszódi vizafogókat is.

A jó fogásokból bővesen elláthatta az udvart vizával, Ernő főherceg udvarának is küldött 19 nagy vizát, november 25-én pedig a *francia* királynénak megy Komáromból egy gyönyörű nagy vizapéldány. A fuvarja Párisig 59 forint 30 fillért tett ki. Ezt se igen csinálná utána a régi komáromi szekeresnek ma senki se.

Kranöder János mindössze öt évet töltött Komáromban. Hivatala valószínűleg véglegesen megszűnt

1584-ben, amikor a nagy *Pálffy* Miklós volt Komárom főkapitánya és a komáromi vár birtokot az udvari kamarától évi 1300 forintért bérbevette. Ettől kezdve megcsappannak az adatok a komáromi vizahalászatról, bár az a nagy, tízéves török háborúig bizonyára épen úgy folyt, mint azelőtt. *Pálffy*, a vártartomány bérlője senkinek elszámolással nem tartozott és nem bizonyos, hogy vezetett-e a maga számára számadást, vagy készítetett-e udvarbírájával!

Az elmondottakból néhány következtetést levonhatunk. Első az, hogy a komáromi halászat tisztán magyar emberek kezében volt. Hangsúlyozzuk ezt azért, mert a következő évszázadban már elszaporodnak a *német halászok* is, akiket a német főkapitányok hoznak Komáromba. Hiszen tudomásunk van arról is, hogy a céh-esküt *német* nyelven tették le, melynek szövege reánk maradt. Később azután ismét magyar kezekbe kerülnek a komáromi hálók, de a halászok akkor is németül esküsznek, amint az a céhprivilegiumokban írva van és az a keréketört komáromi, mondjuk: csallóközi németség a legkomolyabb embert is nevetésre bírhatja.

A másik tanulság az, hogy a Dunában távolról sem úszkált annyi vizahal, mint azt Oláh esztergomi érsek urunk írva hagyta reánk. És ezer vizát ugyan csak nem húzott ki egyellen halász sem Komáromban, sem Aszódon a vízből. Fél század halászati eredményei tesznek erről tanúságot. Ha pedig valaki azt gondolhatná, hogy a komáromi vagy gútai halász talán nem is szaladt jelenteni az elfogott főhalat és azt elhallgatta, a várgróftól pedig ezzel a fal mellé állították: ez is nagy tévedés lenne. A Burggraf embereinek nemcsak kitűnő szimatjuk, de jó szemük is voltak és a halászaton legtöbbször dézsmálók is jelen vannak, az aszódi halászaton pedig legtöbbször maga a várgróf ment ki az előkelő vendégek kalauzolására. Akkor halat pedig, mint egy jól megtermett viza, nem lehet eldugni az ing alá, mert vagy a feje, vagy a farka kilátszott volna alóla. A várgróf mindig tudta, hogy mennyi és milyen hal kerül a komáromi piacra, mert erről mindenkor a legkitűnőbb informá-

ciókat kapta dézsmálóitól.

A vártartománynak szép bevételi forrása volt a halászat, de ezt roppant megterhelte az, hogy a fogott halakat nem értékesíthették, hanem azokat Bécsbe, vagy még nagyobb távolságokra is kellett szállítani, amiből egyes egyedül a komáromi szekeresek húztak hasznót, de ez a számadásban súlyos kiadásokat jelentett.

A kifizetett halfuvarok tekintélyes összegeket képviselnek. 1552-ben 16 ft 11 dénár, 1553-ban 132 forint, 1558-ban 156 forint, 1559-ben 145 ft 13 dénár, 1560-ban 162 ft 20 dénár, 1562-ben 173 ft 3 dénár, 1566-ban 132 ft 51 dénár, 1568-ban 165 ft 35 dénár, 1571-ben 340 forint, 1572-ben 374 forint 23 dénár. De volt a halászatra egyéb kiadás is. Így hajókat, tutajokat kellett az aszódi vizafogókhoz csináltatni, a halak számára hordókra volt szükség, kivonásukra pedig kötelekre. Ezenkívül nagyobb kiadási tételt jelentett a halak besózása.

A cégek karbantartására csak néhány számadási adatot ragadunk ki. Így az aszódi cégeknek rendbentartása 1555-ben 119 forint, 1557-ben 15 forint, 1559-ben 58 forint, 1562-ben 60 forint, 1567-ben 60 forint, 1568-ban 60 forint, 1569-ben 20 forint, 1575-ben 70 forint, 1581-ben 81 forint 45 fillért tett ki. Ezek a vizekben leverésre szánt cölöpök árát jelentik, amilyenre az aszódi cégénél rendszeren 400 darabra volt szükség. A cölöpök leverését az ekecsi várnépek végezték, akik ezen kívül más szolgálmánnyal nem tartoztak.

A vártartománynak a bőves halfogások idején nem kis bevétele volt a halak eladásából. Ez azonban egyre csappant az udvar étvágyának növekedésével. A halnegyedből járó bevételeket nem számítva, halak árában befolyt 1552-ben 88 forint 96 dénár, 1556-ban 127 forint 7 dénár, 1557-ben 319 forint 27 dénár, 1558-ban 393 forint 15 dénár, 1559-ben 32 forint 30 dénár, 1560-ban 486 forint 33 dénár, 1562-ben 142 forint, 1567-ben 238 forint 45 dénár, 1573-ban már csak 45 forint 93 dénár, 1575-ben 87 forint 30 dénár. Azonban nem egy évben kiadásai is vannak a halak

vételére, melyeket az udvarnak kellett küldenie a várgrófnak. 1559-ben 91 forint 12 dénárt, 1566-ban 300 forintot fizet ki halért a várgróf pénztára.

Imitt-amott a várgrófok, akik mindenből szerettek volna facsarni egy kis bevételt, vizek bérbeadásával is kísérleteztek. Így bérbeadták a martosi *Töllöstó* nevű halászóvizet, amely míg a török közelsége nem volt fenyegető, hozott is valami bérjövédelmet. De a török megfészkelése után sem ez, sem a Zsitva halászata nem számított már bevételnek. Bérbeadták még a komáromi vizek közül a *Szegfő* (Schegfeu) és *Szegér* (Sekeer) halászóvizeket is. A haszonbér bevételek így alakultak: 1552-ben 25 forint, 1533-ban 25 forint (1554—1555-ben a naszádosok halászták ki az összes bérbeadott vizeket), 1566-ban tekintélyes összeg, 166 forint 20 dénár folyik be ezen a címen, 1567-ben 23 forint, 1571-ben 25 forint 37 dénár, 1572-ben 34 forint, 1573-ban 17 forint 30 fillér, ezt Sándor István naszádos vajda fizeti a Zsitva meghalászásáért, 1575-ben 60 forint 97 dénár, 1576-ban 91 forint 48 dénár.

A várgrófok hiúz szemei sokszor akadtak meg az almás—neszmélyi hegyeken, amelyek tiszta időben egészen pompásan láthatók a komáromi Dunapartról. Tulajdonképpen ezek a falvak is a komáromi vártartományhoz számítottak régebben, szép sorjában a Duna jobb partján: Neszmély mezőváros, Almás falu, *Füzítő város*, Szöny mezőváros, *Rév-Komáron falu*, Hajmás falu és a part egészen fel *Koppán* monostoráig. Csakhogy ezek a helyek már ekkor »in partibus infidelium«, a hitetlenek részén, török hatalom alatt állottak, magyarul: hódolt helyek voltak. Mint ilyenek, azért megfizették adójukat a komáromi várnak is, ameddig csak tudták és ha a török rá nem jött.

Neszmélyt és a neszmélyi tavat, melyet a naszádos vajdáktól visszaváltottak, az élelmes várgrófok meghalásztatták már 1556-ban és ettől kezdve csaknem évenként. 1557-ben április 1-én halászták meg felében és ez 23 forint jövédelmet hozott a várnak, április 21-én pedig 35 forint jutott a várgróf pénztárába. 1560-ban a halastó meghalászásából 6 forint

43 dénár a bevétel. Azt fennebb említettük, hogy viza-halászatra is berendezkedtek és két éven át Neszmélyen 23 vizát, Almáson 20 vizát fogtak.

Sokkal veszedelmesebb hely volt *Fizektő*, amely az Árpádok korában városi szabadalmat nyer, de a török uralom alatt lassú pusztulásnak indul. Tatzger Hans Burggraf meghalásztatta a fizektői nagy tavat és pedig *felében*. Talált is reá jó vállalkozót, aki szép zsákmánnyal tért vissza. Ez a halász a komáromi bíró tanúsága szerint *Béres* András volt és 12 forint jövedelmet szerzett a várnak. Tanusította ezt Alm Tamás is, a komáromi halászok dékánja.¹ 1576-ban megismétlődik a halászvirtus. Ekkor roppant mennyiségű halat fogtak és azt az ügyes emberek szekerekre rakva *Pápán* adták el. Híven beszámoltak a királyt illető 36 forint 15 dénár felelészről is. Ez csak a komáromi halász élelmessége mellett bizonyít.

Rév-Komáron falu, mely a mostani Komárom várossal *szemben*, a jobbparton feküdt, a későbbi Csillagvár környékén, valamint a tőle nem messze, a mai jobbparti Komárom város területén fekvő *Hagymás* falu halastavait és vizeit azonban már nem merték meghalászni, ez túlságosan merész vállalkozás lett volna az örökösen itt leselkedő és ólálkodó török martalócok miatt. Ezért jelenti ezekről a falukról a várgróf az udvari kamarának, hogy azok elveszetteknek tekinthetők, amint hogy tényleg el is néptelenedtek itt, a hadak országútján és elpusztultak.

Hiszen a Burggraf-élelmességben nem is volt semmi hiba, azok mindennek ki akarták szívni a velejét. Erről tanuskodnak azok a perek, amelyeket az első várgróf, Syk Mihály indított Komárom polgárai, Gúta, Naszvad érseki birtokok, Ekecs falu, az esztergomi érsek, a Márkházy család és mások ellen.

Nagy vitákra ad alkalmat *Izsa* falu és a hozzá kapcsolódó halászati jog, amely a földesurat, a szenttamási prépostot illette. Az nagy száka volt a várgrófok szemében. 1564-ben bérbeveszi a préposttól Izsát a várgróf (Tatzger) és akkor lelkenedve jelenti,

¹Volt közös p. ü. lt. Hung. 15410. fasc.

hogyan van már robot, halászat és vizafogó. De mikor az Iza alatti *Sbestanya* meghalászásáról tudomást szerez a prépost, perrel támadja meg és 1572-ben is folyik a per a pozsonyi tábla előtt. Ekkor már panaszkodik a Burggraf, hogy őt a magyar törvény elé idézték és a pör már több, mint 40 forintjában van! Jó, hogy emberére akadt a karakán prépost úrban.

A várgróf azt állította, hogy ez a halászóhely a váré lett volna, de ennek ellenmond az a körülmény, hogy a szenttamási prépostnak a földjeihez tartozott a partjog révén. A várgróf szerint akkor könyörögte ki Monoszlay Miklós prépost a királynál, mikor a török Esztergomot 1543-ban elfoglalta és a káptalan az érsekkel együtt Nagyszombatba menekült. A prépost ispánja Cserkó Márton naszádos vajda, aki nem enged a jussából. Az ügyvédnek a pörös vizafogás ügyben már ugyanis egy vizát adott, mely 8 forint és 10 dénár érő volt.

Még egy vitás halászterület foglalkoztatta a királyi kormányzókat, a *koppánmonostori* apátság komáromi halászati joga, melyre a monostornak pusztulása után a pannonhalmi apát tartott igényt. Ferdinánd Bécsújhelyben 1540 november 1-én kelt rendeletében¹ *Hartitsch* János parancsnoknak meghagyja, hogy a monostorhoz tartozó halászati jogot állítsa vissza. A halászatot a parancsnok tartotta a kezében és a hal egy része mindenesetre az apátságot illeti. Utasítja *Hartitsch*ot, hogy a zavaros időkben elfoglalt halászatot *Baranyay* Mátyással, a tatai főkapitánnyal (a legerőszakosabb emberek egyikével, aki féktelenül elfoglalt mindent, ami a keze ügyébe akadt) együtt birjátok, bár annak semmi néven nevezendő joga sincsen hozzá, azt a szentmártoni apátságnak adják vissza.²

A szegény komáromi halászoknak, mint említettük, erős versenytársai voltak a még szegényebb, zsold nélküli fizetetlen naszádosok. Szükség törvényt

¹Hazai Okmánytár II. 446.

²Gyulai Rudolf. Jelentés. IV. 53.

bont, ezek az emberek is ladikokra kaptak, hálót kötöttek, szerszámot szereztek és halászni kezdtek. A halat azután értékesítették, mert abban nem volt hiány, különösen, ha olcsóbban mérték, mint az igazi halászok. Ezekkel azután nem igen lehetett bírni. Ókegyelmék bizony meghalászták a vártartomány halastavait és a bérlőknek csak egypár hitvány keszeget hagytak. Természetesen a hasznobért a várgrófnak nem fizették meg ezek után a halászok.

Roggendorf Vilmos főkapitány jelenti Ferdinándnak, hogy a naszádos vajdák két követe jelent meg nála Megyeren és panaszt emeltek Hartitsch özvegye, *Weispriach* Zsófia asszony ellen, aki három falujok halastavát, a fizektői nagy tavat elvette tőlük. Ez a tó a várhoz tartozik és a legjobb halászhely. A vajdák követei elégületlenül és a jelentés szerint fenyegetőzve távoztak.

Viszont Ferdinándnál panaszkodnak ellenük Hartitsch Detrik várkapitány halála után az örökös Hartitsch testvérek, hogy a naszádosok nem akarják a várhoz tartozó legjobb halastavat (a fizektői tó) átengedni. Ferdinánd a vár főkapitányához, Roggendorf Vilmoshoz intézett rendeletében 1541 március 25-én¹ azt írja: bírd rá őket, hogy elégedjenek meg a nekik átadott három faluval. (Ferdinánd a komáromi naszádos vajdák zsoldhátraléka fejében Neszmély, Szöny mezővárosokat és Almás falut a név szerint megnevezett vajdákra átírta, ebben benne volt a fizektői tó is!) Így tehát nehéz volt rendet csinálni, amikor mindkét fél tulajdonjogára hivatkozott.

Igen különös jogi helyzet állott elő akkor, amikor a török elől Esztergom polgárai közül sokan Komáromba menekülnek és itt letelepednek. A kétféle városnép, a komáromi gyökerű polgárok és az esztergomi hospesek (vendégnépek) két bíró joghatósága alatt élnek és így Komáromnak egy időben két bírója van. Ez még nem lett volna nagy baj, de sokkal nagyobb baj volt az, hogy miből éljenek itt az esztergomi vendégek, mikor a házigazdájéknál is a szegény-

¹Volt k. p. l. Hung. 14334 fasc.

ség volt otthon. Ferdinánd Salm Miklós főkapitánynak küldött rendeletében 1546 február 23-án méltányosságot gyakorol az esztergomiakkal szemben, akik életveszedelemmel keresik meg mindennapi kenyerüket, ezért az adók alól mentesíti őket és szabad halászatot enged nekik a Dunán.

Az adókiivetők hamar rátaláltak az új jövevényekre, akik Komáromban még alig hogy megmelegedtek. Hogy a komáromi halászoknak nagy terhére és kárára voltak, az kétségtelen. A halászok panasza állandó volt a naszádosok ellen is, akiket legnagyobb »ellenségeiknek« neveznek panaszaikban, de ellenük tenni nem igen mertek. Így őrlődtek két malomkő közt ezek a derék magyar emberek kereseti lehetőségükben megtámadva.

Syk Mihály, az első várgróf, aki úgy a komáromiakat, mint az ekecsi és a gútai népeket a vár iránt jobbgáyi köteleességekre akarja szorítani. Seregestül megy ellene a panasz. A komáromiak hivatkoznak privilégiumaikra, amely szerintők városi polgárok, a gútaiak szintén privilégiummal állanak elő, amelyet kiküldött bizottság vizsgál meg, de az ekecsieknek is megvan a kiváltságuk, amely szerint mással nem tartoznak szolgálni, mint az aszódí cége leverésével. Ez nem sikerült Syk Mihálynak, de sikerült neki sok más minden, ami a védtelen polgárookra elviselhetetlen terheket rótt. A komáromiak vámmentességét megszüntette, sőt sem bort kimérni, sem húst kivágni nem engedett a városban arra kényszerítve a lakosságot, hogy mind ezt a várban szerezze be. Ezt a hallatlan erőszakot Ferdinánd is megsokalta.

Mert Syk uraméknak, a Burggrafoknak, de a harmincadosoknak is rossz szokása volt az, hogy amit a szemei megláttak, azt a kezei nem hagyták a helyén. Így esett meg sokszor, hogy a komáromi halászokat érzékenyen megrövidítették. Panaszkodnak is a halászok, hogy 500 forint áru halból 40 forint árát elvitték, ebből a főkapitány kapott egy vizát és 100 darab legszebb halat 50 tallér értékben, a vicekapitány (ez magyar ember volt) pedig 25 darabot, a keszegféle olcsóbb halakból (ut vocant *karika hal*)

négy edénnyel és még egy aranyat vetett ki azok után. Igaz, hogy a kamara is bíztatgatta a várgróft, hogy a jövedelmeket gondosan szedje össze. Így Tatzger ezeket az utasításokat kapja 1555-ben: A halászatból való jövedelem már nagyon megcsappant, tehát idejében gondoskodják Archhoz (vizafogó cége) szükséges fáról és miegymásról; az Arch-ot jól leverjék, mint régen. Mikor a vizafogás kezdődik, egy hónappal korábban írja meg az alsóausztriai kamarának, az parancsukra egy vagy két embert küld, akik mindent összeírnak. Megengedjük, hogy a saját asztalát el-lássa hallal.¹

A komáromiak nem szívesen hagyták amúgy is körülmnyirbált jogaikat holmi jöttment német Burggráftól megrövidíteni és írják a panaszokat szaporán egyenesen a királyhoz. Ferdinánd ezeknek a panaszoknak megvizsgálására Paksy János főispánt és főkapitányt és Prandorfer Tamás pozsonyi harmincadost (korábban a komáromi Burggraf) küldte ki 1561-ben, akik jelentik a királynak, hogy kézhezvették Komárom város privilégiumait, amelyekhez megint a sérelmeknek egy újabb lajstromát is csatolták a komáromiak. Ezek a panaszoknak végére jártak és szavukhihető emberek vallomásai alapján megállapítják, hogy a lakosok arról panaszkodnak, miért nem fizeti meg nekik a Burggraf a viza piaci árát mázsánként 5 forintot és miért ad csak 4 forintot érte és hozzá azt is Schein-pénzben! A vizákat a saját hasznára értékesíti és nem küldi fel az udvarnak, tehát üzérkedik velük. A halászokat fogsággal kényszeríti, hogy halait őrizzék.

Ezeken kívül a Burggraf néhány halászt és egy asszonyt a törökök közé hajtattott a halai miatt. A Burggraf ezt tagadja és hivatkozik a vásárbíróra, hogy ezeket az embereket az eltagadott halak miatt adta át a bírónak. Azt beismeri a Burggraf, hogy néhány naszádosnak engedélyt adott, hogy felében halászhatnak.²

¹Bécs. Közös p. ü. levéltár. 1555.

²U. o. Hung. 1602.

A király 1562 december hó 28-án kelt döntésében (Freyburg in Preissgau) kimondja, hogy ami a vizahalászatot illeti, ennél nincsen szabad eladásra joguk a halászoknak. Az urbarium szerint kötelesek a fogott jó halat a várban bejelenteni és illő pénzért odaadni, ha pedig a hal a halászké marad, őfelsége részét meg kell váltaniok és ekkor $\frac{1}{4}$ font borsot is kell adniok a Burggrafnak. A nagy halat 1—2 napig kell tartaniok kötélén, így jobban elmaradnak, mint a bárkában, ez a dézsmálók (Zehenter) dolga, de három napnál tovább nem tarthat. Még kevésbé kell a Burggraf halait őrizniök. Arra kényszeríti őket (a Burggraf), hogy a viza belső részeit neki adják, ha a vizát kimérik a piacon. Ez tilos. Ha szüksége van rá, vegye meg pénzen.¹

Ezt a rendelkezését Ferdinánd a következő évben is megismétli, mert, úgy látszik, hogy a halászok néha mégis csak kisiklottak jó halaikkal együtt várgróf uraimék ragadozó körmei közül. A rendeletet Németh János udvarbíróhoz (Paksy János főkapitány embere) küldi.²

Persze, a komáromi halászok panaszai nem szűnnek meg a naszádosok ellen sem, hogy azok halásznak és hallal kereskednek. A halászok szerint a legjobb halakat ők fogják. A kamara szerint kötelesek a Burggrafnál bemutatni a fogott halakat. Hogy a naszádosok ezt nem tették, azt egészen bizonyosra vehetjük, hiszen szegény fejüknek épen elég bajuk volt a nagy fizetelenség, hogy a király őfelsége éveken keresztül adósuk maradt a zsolddal és ahelyett holmi ócska posztókat varrt a nyakukba, amelyen a nyomorult naszádosokon még nyereszkedett is!

De olyan panaszok is merülnek fel a naszádosok ellen, hogy azok a halászokat foglalkozásuk közben bántalmazzák és kirabolják! A halászok között megvolt és megvan a szabály, hogy a melyik előbb érkezik a halászóhelyre, annak van elsősége tanyavetésre, de ezt a szabályt a naszádos nem igen tisztelhetette és

¹Bécs. Közös pénzügyi levéltár. Hung. Denkbuch. 1562.

²U. o. Denkbuch 392 köt. 99 l.

az erősebb jogán járt el a halászokkal szemben. 1557-ben maga a vár udvarbírája jelenti, hogy a vizafogást szeretné elkezdni, azonban a nászadosok és a német zsoldosok (unwillige teutsche Hagkenschuzen) ezt megakadályozták. Az idő igen sürgős, mert az érsek alattvalói is, mint szokták, akadályokat fog-nak gördíteni.¹

Ferdinánd is sok gondja és baja közt nagy figyelemmel kísérte a komáromi halászatot. Volt alkalom, amikor a Burggrafnak személyesen kellett Bécsbe mennie és jelentést tenni a halászat lefolyásáról.

De utóda, Miksa király még inkább érdeklődik iránta. Megírtuk, hogy Miksa király Győrből, ahol nagy sereggel megállt, nem vonult Szolimán ellen, mikor Szigetvárt ostromolta, hanem Komáromba jött át a vizahalászatban gyönyörködni.² 1568-ban rendeletet küld a Burggrafnak, hogy a komáromi halászok a halakat a várban bemutassák! Ugyanekkor és ugyanebben a rendelkezésében a komáromvidéki madár vadászok ügyében (Vogeljäger) is rendelkezik.

Hogy szerette a halat, az nemcsak ebből derül ki, de Paxy János főkapitány és komáromi főispán megtudva azt, hogy Nádasdy Tamás Bécsbe megy a királyhoz 1552 szeptember 14-én őt vizát küld hozzá e sorok kíséretében: »Hallom, hogy Tekegyelmed Ófelségéhez megy, kérem, legyen támogatóm, hogy szolgálói közül ki ne zárassam.«³ Ferdinánd is rendelkezéseket küld a Burggrafhoz (Prandorfer Tamás) 1552 október 12-én: »Mivel közeledik a vizafogás ideje, elegendőt küldj az udvartartásra besózva. A költségeket írd be számadásaidba.« Ez év elején Rumbi Sándor császári élelmezőhöz küld megbízást a király, hogy jó halakat, tokot és kecsegét és másféléket is vegyen Komáromban és hozza Pozsonyba. Amint egy szállítmányra valót vett, időnként szállítsa fel Pozsonyba, az udvari Kuchmaisterhez. Így értjük meg, hogy

¹U. o. Hung. 14342 fasc.

²Takáts Sándor. Régi magyar kapitányok. 85 l. és Takáts S. A magyar gyalogság megalakulása. 217. l.

³Budapest. Orsz. levéltár. Nádasdiana.

a Burggraf menteteti magát, miért nem tud halat küldeni, mint Tatzger írja Miksa főherceghez 1563 június 26-án Komáromból, hogy nagy a víz és azért nem lehet jó halakat fogni, de a *koronázásra* bizonyosan fog küldeni. Miksa tudniillik ebben az évben koronáztatta magát magyar királlyá.¹

A királyi halászat nem volt kis esemény Komáromban, erre alaposán készülődtek. A Burggraf mindig jelentette őfelségének, hogy mikor kezdődik a halászat, amelyre a kamara rendesen Gegenschreibert (contrascriba; ellenőr) küldött ki. Miksa írja Tatzgernek 1565 október 5-én rendeletében, hogy a múlt évi ellenőrt, Schmeltzer Györgyöt küldi ki ezidén is.² Miksának mint főnnebb láttuk, gondja volt, hogy a vizákkal, mint fejedelmi csemegével kedveskedjék. 1566-ban pl. udvartartása számára 24 hordó vizát rendel beszózva és ugyanekkor meghagyja, hogy a lengyel királynénak jó halakkal szolgáljanak.

Dicomona Vince írja Komáromból 1575-ben Károly főherceghez Grazba, Felsőged és mások részére meglehetősen olcsón hoztam jó ideig vizákat, tokokat, sőreget és kecségét Grazba. Hallom, hogy a római császár és király (Miksa) Regensburgba megy. Őfelsége udvartartása számára *Gútáról* szállítok majd kizárólag élő vizákat, sőreget, tokot és kecségét. De vám és harmincadmentes engedélylevélre van szükségem Gútától Regensburgig, hogy fel ne tartóztassanak áruimmal, mely hamar romlik és döglik.³

Persze a bécsi udvarnak fogalma sem volt arról, hogy mikor milyen halféléket lehet fogni és csak adogatták ki a rendeleteket nyakló nélkül Komáromba különféle halak küldésére, amelyre épen a császárnak kedve jött. Hirsch János jelentése világosítja fel az udvart, hogy nem lehet egy időben minden féle halat fogni, hanem mindegyiknek be kell várni az idejét. Így tokot, vágótokot és sőreget augusztus 15—szeptember 15 között, de elevenen szállítani csak

¹1563 szept. 8. Szilágyi. A magyar nemzet tört. V. 357.

²Bécs. Közös p. ü. levéltár. Öst. Denkbuch 99. B.

³Bécs. Közös p. ü. levéltár. Hung. 14367. fasc.

ápril közepétől május közepéig lehet. Vizát és kecségét október—novemberben lehet fogni. A szállításhoz minden esetben igazolvány szükséges, írja a Burggraf és azzal végzi: többet nem tehetek, mint amire ember képes.¹ Vagyis a kívánt vagy megáhitott halakat nem lehet a szegről leakasztani. Miksa 1576-ban rendeletet küld Hierschhez, hogy Ferdinánd főherceg részére vizákat küldjön és hozzá teszi: de élve jőjjenek! Hát ez volt a legnagyobb gond és bizony — különösen meleggél — megesett, hogy a halak nem bírták a szállítást. Ebben az esztendőben a Burggraf kevés halat küldött, amire az udvari kamara elrendeli, hogy azonnal Bécsbe küldje az összes ottevő és ezután fogandó halat! Ezenkívül Ferdinánd főherceg számára 25 vizát sózasson be.²

Miksa Hiersch Hans provisornak 1575 júliusában meghagyja: »még szeptember vége előtt 10 élő vizát, 300 kecségét, tokot, sőreget és Nestert (vágótokot), amennyit lehet két rátában hajón küldj Bécsbe!« A jó bürokrata aggodalmaskodik válaszában, mert nem érti, hogy miért Bécsbe és miért nem Regensburgba kell vinni a vizákat. Ez költséges dolog és 500 forintnál is többbe kerül a szállítás, mert két hajón kell felvontatni!³ 1581-ben Kranöder Burggraf december 9-én jelenti az udvari kamarának, hogy az öt szép nagy vizát Aszódon fogták. A halászok része ebből 14 tallér. A többi vizát úgy vették. Most fölötte drágák és azt az ötöt 80 talléron sem lehetett volna megvásárolni. A négy kisebbet vettük 57 talléron! a két kocsisnak Bécsig 10 tallér a fuvarja.⁴ A következő, 1582. év januárjában jelenti az udvari kamarának, hogy sikerült 9 vizához jutnia és ezeken kívül kecségéket, tokot és sőreget is kapott. Ebből hat vizát küld a francia királyné részére, a sőregeket és kecségéket Ernő főhercegnek és így őfelségének a császár és királynak

¹U. o. 14370 fasc.

²U. o.

³U. o. 14367 fasc.

⁴U. o.

csak 3 viza marad.¹

A komáromi vizáknak már korábban is nagy volt a becsületük. Még akkor nem is uralkodtak a Habsburgok Magyarországon, amikor I. Miksa udvari történetírója, Suntheim László 1498—1505 között beutazta a Dunavölgyét egészen Tétényig. Ebben a földrajzi munkában² Suntheim azt írja, hogy Komáromban sok a viza és a tok (Hausen und Dügkh), egyszerre százánál is többet fognak és ezeket Bécsbe és más országokba is elviszik. Azt is megírja földrajzi munkájában, hogy itt a Duna igen nagy és széles.³ Ez az adat is megerősíti a komáromi halkereskedelemről frottakat. Már 1544-ben azonban nagyon panaszkodnak a komáromi halászok, hogy szabadságuk ellenére mindenféle »aufschlagot«, »Mauthot« és »Zollt« vesznek rajtuk. Bizony szegény fejüknek nehezebbé eshetett ez a sokféle adó, amihez ekkor kezdték Komáromban is hozzászoktatni a szegénységet. A kiviteli engedélyt azonban szívesen megadja, ha kéri, a kamara. Így 1551 dec. 16-án Mosner Ferdinánd nevű halkereskedő kap engedélyt 12 vizára, hogy azokat szekéren Innsbruckba szállíthassa.⁴ 1552-ben György a liegnitzi herceg részére utalványoz ki Ferdinánd halat Komáromban.⁵ 1556-ban írja Horváth Lőrinc naszádos kapitány, hogy Posgay Zsigmond komáromi naszádos kapitány szekéren szállíttatja a halakat a táborba. A komáromi városi jegyzőkönyvek is őriznek több pert, amely a halkereskedés körül forog. Így 1592 június 28-án Barbély Tamás imígyen teszi meg vallomását: »Barbély Tamás vallja, hogy emberségére izsai emberséges emberek vizákat adtak neki és azt Bécsbe vitte fel és ott pénzzé tette.«⁶ Ugyanezen évben augusztus 27-én: Zeönyön lakó Revez Benedek perel Mochy

¹U. o.

²Stuttgarter kir. könyvtár. Cod. hist. fol. No. 250.

³Jahrbuch für vaterländische Geschichte. I. Jahrgang. Wien, 1861. 294—297 l.

⁴Öst. Denkbuch 63. k. 712. l. K. p. ü. levéltár, Bécs.

⁵U. o. 68. k.

⁶Komárom város jegyzőkönyve. I. kötet.

Ambrus ellen, hogy az mivel Bécsben az viza megholchodék, nem akarja megtartani.¹ 1594. évből Pázmány Máté halász nevét találjuk, aki szintén Bécsben kereskedett jófajta komáromi vizákkal.

Amióta a naszádosok halásszák a vizeket, azóta megcsappant a szegény komáromi halászok jövedelme, amit érteni is lehet, hiszen a fizetetlen naszádos katona ráér éjjel és nappal, ha egyszer nem kap zsoldot esztendőig.² Ebbe aztán lassan az udvari kamara is belenyugodott, hiszen ha nem fizetett, legalább a halászatot türniök kellett. Ifjabb *Hundert* Hans harmincados ellenőr részére készült instrukció (szolgálati utasítás) ezeket mondja: Vigyázzon a naszádos halászokra, a halászatra és az Archokra (cégék), szorgalmasan halásztasson a Dunán és a Vágon, de a halfogásnak negyede a vártartományt illeti.³ Ami a naszádosokat illeti és a katonákat, azok bizony belevágták kaszájukat a más ember rendjébe is. Az alsó-ausztriai kamara közli a hozzáérkezett panaszt: *Forgách* István komáromi Obristleutenant a várgrófnak három haltartóját (Khalter) erőszakkal elfoglalta. A naszádosok pedig egy haltartót találtak és egy vizaszállító halaskocsit és egyszerűen elfoglalták.⁴

Később azonban a török hódoltságának terjedésével, mely a XVI. század végefelé majdnem a Dunáig feltolódott, a halászat bizonytalanná válik a halászóhelyeken. Ezt jelenti a komáromi várgróf 1588-ban Bécsbe az udvari kamarának. Később pedig, mikor a nagy háború megindul a XVI. század végén, a halászat is egyre nehezebben gyakorolható. Komárom urbariuma 1592. évben készült és a halászatra vonatkozólag fontos adalékokat tartalmaz. Megerősíti a halászoknak a halmegyedre vonatkozó szolgálmányát, intézkedik a köteles halak bemutatásáról. Egy adatunk arról szól, hogy Braun Erazmus várparancs-

¹Ugyanott.

²Takáts Sándor. A magyar gyalogság. 212, 217, 11.

³Közös p. ü. levéltár Instruktion Hans Kranöder Burg-

graf

⁴U. ott. Hung. 14376 fasc.

noknak a nagy török háború első évében, 1594-ben már csak 3—400 forint bevétele volt a halászatból, de a háborúk miatt, amikor a várórséget teljesen lekötötte a török közelsége, igen keveset halásztak. Ebből azt látjuk, hogy a halászat ekkor már a vár főkapitányának a haszna, aki azt gyakoroltathatta a katonáival is.

A halmegyed beszolgáltatását azonban a halászok nem igen nagyon kedvelték és ez érthető is volt tőlük, mert a várbeli felsőbbség a jó halakat kiválogatta, ha szükségük volt rájuk és a halászoknak kitörülte a szemét valami kisebb összeggel, de semmi esetre sem annyival, amennyi érő a hal volt. Azután vitára ad alkalmat a bors szolgálmány is, mert minden mázsás vízához a halásznak még egy-negyed font borsot is kellett adnia. A Mátyás főherceghez intézett panasz ezeket a szolgálmányokat helyben hagyja 1600. évben.¹

A szegény komáromiak 1600-ban már visszatértek Komáromba, ahonnan a török ostrom elől 1594-ben Nagyszombatba költöztek. Innen hozták magukkal az új hitet is. Ezt bizonyítja a halászat dolgáról az udvari kamarához intézett jelentés, amely előadja, hogy a halászatból való jövedelem a vár részére 629 forintot jövedelmezett 1600 augusztus végéig.²

Nem tartozik szorosan a halászatra, de érdekes világosságot vet a Duna vízrajzi viszonyaira, hogy a Duna ekkor Komárom körül kezd eliszaposodni. De ez volt a kevesebb baj, bár ez is eléggé zavarta a naszádosok szabad mozgását, különösen kisebb víz-állás idején. A nagyobb baj abban rejlett, hogy a Duna medre idők folyamán megtelt tőkékkel, vagyis a part mentén az árvizektől lemosott fák gyökérzetével és törzseivel, melyek a víz felszíne alatt nagy veszedelmet jelentettek a halászokra épen úgy, mint a naszádos katonákra, a »vizi« hajdúkra. Ezeket tehát irtani kellett volna. A szegény halászok itták meg ennek a levét is, mert ha hálójuk ilyen fatörzsnek a

¹U. ott. 14406 fasc.

²U. o. 14406 fasc.

gyökérzetébe beleakadt, akkor foltozhatták utána a hálószerzőmöt. Ezekre a panaszokra Mátyás főherceg meghagyja 1594-ben Pálffy Miklós komáromi főkapitánynak, hogy a Dunát tisztíttassa ki. Ezt természetesen mások, mint a halászok, nem végezhették, akik hosszú csákllyáikkal felkutatták a Duna medrének fenekét. Hát bizony, ez kezdetleges módja volt a Duna meder tisztításának.

Komárom körül a halászat sorsa a Dunán szintén rosszabbra fordul már a XVI. század második felében. A halak is a sok riogatástól, naszádos gyakorlattól, vizimalomtól elköltöznek erről a vidékről. De a Duna maga is sok kárt tesz a vízfogó cégekben. Francesco Benigno, a király műszaki embere jelenti 1559 április havában Komáromból a dunai és a vágdunai vízfogók állapotáról: A víz igen csekély volt és a legnagyobb jégdarabok megakadtak. Az egyik a másikra ült és végre fenéig érő torlasz keletkezett. Ezért a dunai vízfogónak 24 cölöpje kitörött. A Vágon azonban minden megmaradt. Annyi fa még maradt, amennyi a vízfogó javításához szükséges, de vas-kötőanyag nincsen. A vízfogó elkészítéséhez még 250 forint kellene.¹

Ujfalú és Bök között szintén volt a vártartománynak már régi idők óta vízfogója, de 1559-ben már arról panaszkodnak, hogy a hajók elzavarják a jobb halakat. 1573-ban is panaszolva említik a böki (weeg) vízfogót, ahol csak a »jó szöröncsére« halásznak. Őfelsége része 1 forint 47 fillér. 1567-ben is megújul a panasz a várgróf részéről, hogy Ujfalú és Weeg (Bök) között haszon nélkül áll a vízfogó, mert hal nem megy bele a hajók járása és a malmok kerekeinek kelepelése miatt. 1575-ben említi egy jelentés, hogy itt volt egy nagy vízfogó, lehát ekkorra már elpusztult épen úgy, mint az a másik is, amelyre hivatkozik, az átellenben levő monostori vízfogó. De ez is pusztta már ebben az időben. Ferdinánd idejében még a koppánmonostori apát perli halászati jogát Monostor alatt és a király rendelkezik is annak

¹U. o. Komárom, 1559 ápril. Franc. Benigno jelentése.

visszaállítására iránt.¹ Sajnos, 1575-ben mindez már a múlté. A várgróf azt állítja, hogy a hajózás és a malmok lármája tették tönkre. Ezen kívül a Duna nagy homokzátonyt rakott le a part mellett és ilyen helyre a viza nem megy. Mindehhez járul még az a körülmény is, hogy a magyar hadinép *éjjel-nappal halász*. Érdekes dolog, hogy ezekkel a panaszokkal szemben egész mást olvasunk egy 1595-ben kelt jelentésben. Ez is azt írja, hogy Komárom fölött sok a kár. A halászat azonban az év közepéig 400 forintot hozott és sok szép vizát fogtak Ujfalunál.

Alsócsallóköz jobb halászhelyein, mint például Alsó- és Felsőcsicsón a pannonhalmi bencés monostornak szolgálnak a halászok. Azonban 1547 február 15-én Ferdinánd Ugrinovics Vidnek hűséges szolgálataiért Csicsón 16 jobbágytelket adományoz, ami később vitákra adott alkalmat, hogy ehhez az adományhoz tartozott-e halászati jog vagy sem?² 1557-ben jelentik a kamarának, hogy Csicsó mellett van a »király mezője«, ezen igen jó halászhely a *han*, (a mocsaras vizek régi magyar neve) melyet a jobbágyok éppen úgy, mint a Csiliz folyót, harmadában kötelesek halászni.³ A Csiliz folyónak halászatát a még ottlevő jobbágyok úzik. 1559-ben gyenge az eredmény, mindössze 160 csukát fognak, az elhagyott falvak vizeiben pedig 38 szép csukát, amelyeket öfelségének küldenek Csehországba (Behaim). A Csiliz folyót Nagymegyer környékén a megyeri és szapi jobbágyok kötelesek harmadáért meghalászni. Ebből például 1573-ban igen csekély összeg, 7 forint 33 fillér jut a vártartományoknak. 1580 december 29-én Ernő főherceg Hundert Hans várgrófnak azt írja, hogy a Csiliz halászatát még négy évre megkaphatja évi 14 forintért,⁴ amiből következtethető, hogy az nem sok haszonnal járhatott. A nagymegyeri halászatra vonatkozólag a község urbariuma 1559-ben említi a

¹H. Okmánytár. II. 446.

²Hazai Okmánytár. II. 449.

³Közös p. ü. levéltár. Hung. 14342 fasc.

⁴U. o. 14377 fasc.

Hészter nevű halastavat, melynek halászata a templomot illeti. 1557-ben, úgy látszik, a komáromi halászok is érdemesnek tartották a megyeri vizeket meghalászni, mert a felsorolt nevek közt komáromiakra ismerünk: Porio Imre, Bódog Lukács, Nagy Simon, Varga Péter, Csehy Pál, Janusthen és Niklosen Bernaden(?).¹ Ugyanitt megtaláljuk a bogyai halászok neveit is: Ács Tamás, Bagó Gáspár, Bajcsy Mihály, Fodor János és Boris Bernát személyeiben.

Az ekecsiek, akiknek régi község-pecsétjében hal látható, kiváltságokat élveztek már rég időtől fogva, mint a komáromi vár népei és semmi más szolgálattal nem tartoztak, mint az aszódi *clausura* (cége) verésével, aminek mesterei voltak. Ezen az alapon minden taksa alól mentesek. Mivel ennek ellenére az ekecsj jobbágyokat mégis háborgatták, ezt a kiváltságukat Ferdinánd 1550 április 13. és később 1551 május 12-én ismét megerősíti.² 1557-ben megint panaszkodnak az ekecsiek a várgróf ellen a királynál. A kiküldött biztosok megvizsgálják a panaszt és azt jelentik a királynak, hogy kiváltságaikat meg kell erősíteni. Régen a vejsze-veréshez mestert is adott a várbirtok, most azonban ezt megszüntette. Ezért az ekecsiek a hal felét követelik. Legcélszerűbb, jelentik a biztosok, ha a várbirtok egy arch-mestert tart, aki egy posztóból való rokkot kap ezért a szolgálatáért.³ A nagyszombati apácák (a nyulakszigetiek jogutódai) 1576. évben pert indítottak az ekecsiek ellen *Szárcaölvé* és a *Foló* nevű vizek birtokáért.⁴ A Zalánk- vagy Zalonta-Szakállas később Apáca-Szakállas halászata felől a Sebesnezy, *Sebesvez* nevű halászóhely az apácáké lett még 1261-ben,⁵ Sebesér nevű vizet az 1268. évi nagy diploma is említi, melyben Komárom várának tartománya van leírva.

Megyercsen 1567-ben a várgrófi számadás a *Bula*

¹U. o. 15416 fasc.

²U. o. 14336 fasc.

³U. o. Hung. 14342 fasc.

⁴Hevenes. III. 224—235.

⁵AUO (Wenzel) XI. 573.

nevű halászvíz hasznáról számol be, amely a várnak 1 forint 22 fillért hozott.

Az Ekeccsel határos Nyárasd községben Mérey Mihály a Kis Dunán vizafogó vejszét állított fel. Valami jóakarója ezt nem késett bejelenteni az udvari kamarának és erre Ferdinánd 1557. szeptember 8-án rendeletet küld Paksy János komáromi főkapitány- és főispánnak, valamint Németh János provizornak, hogy ezt vizsgálják meg. Mérey Mihály földet kapott Aszódnál és itt volt a vizafogója is. Ha nem viszi el, rontasd szét, rendeli a király. A kiküldött biztosok októberben jelentik a királynak, hogy ez a vizafogó öfelségének semmi kárt sem okoz.¹ Mérey jóakarója senki más nem volt, mint Hans Tatzger komáromi Burggraf, aki erről Pozsonyból tesz jelentést a kamarának.² Nem igen vették jónéven, ha valaki a királyi halászatba belekontárkodik. Nyárasd község azonban *Szent György* várának tartományához tartozott és vizafogója 1571-ben 380 forint hasznot hozott.³

Szent György várához tartoztak még a Felső-Csallóközben Nyárasdon kívül: Vámosujfalu, Kürth, Felistál (vizahalászattal), Lakpaka (vizahalászattal), Eberhard és Tökés sziget, Béke, Csütörtök, Misérd, Tarcz (Torcs), Zemeth, Pruk (Dunahidas), és Fél községek, az 1575. évi összeírás szerint.⁴ Vámosfalunál említi a féli kis vizafogót és az uzaméri vizafogót, amely azonban felében Sintavárahoz tartozik és Nyárasd nagy vizafogóját. Vámosfalunál a Duna kétfelé ágazik és az uzaméri vizafogó jó halászhely, de felében Szentgyörgy várbirtokához tartozik. Hidaskürtnél van a Malomsziget nevű jó halászhely, melyet Salm gróf Hajas Jánosnak adott. Ez a hely is Szentgyörgy váréé. A felistáliak a vizahalászat alkalmával Szentgyörgy várának megfizetik rendes haszonbérüket. Tökés sziget igen jó gyümölcsös és halászhely is, mely szintén Szentgyörgy várának birtoka. Fél falu

¹Országos Levéltár, Budapest. Lymbus. III. 8.

²Közös p. ü. levéltár, Bécs. Hung. 14342 fasc.

³U. o. 14366 fasc.

⁴U. o. 14366 fasc.

vizafogót készít uraságának, Szentgyörgy várának. Alsószeli faluban van a halászok váma, melyet a várbirtok szed. Vámosfalu ettől mentes, mert a kisebb vizafogó felének verésével szolgál.

Mindezeknél sokkal fontosabb az esztergomi érsekiség halászata annak birtokain: a Csallóközben *Gúta*, *Bálványszakállas*, a Vágduna jobb partján pedig *Naszvad* falvakban. A Komárom melletti *Lándor* (*Nándor*) pusztai halászatról a XVI. századbéli források keveset mondanak. Gúta falunál már a modenai Hyppolit codex után idéztük, hogy az érseki halászatnak fontos állomása. Megírtuk Oláh Miklós esztergomi érsek után is azt, hogy 1536-ban, mint szemtanu nyilatkozik a viza halászatáról,¹ bár kötve hisszük a megemlékezésnek azt a részét, hogy egy húzásra — az egyéb halakon kívül — ezer vizát is húztak ki a vízből. Oláh érsek egyébként az érseki halászat miatt perbe keveredik a komáromi várbirtokkal, melynek provizorai, mint látjuk, szerettek a más rétvében rendet vágni. A per vitás területek és vizafogók körül folyik, fogott bírák: a győri püspök, Thurzó Ferenc, Tahy Ferenc és Mérey Mihály. A jogvita 1555-ben kezdődik.

1552-ben az udvari kamara szállítólevelet ad Izsák Jánosnak, aki 400 emer bort vitt Bécsből Győrbe és Gútára a rendes díjak mellett. Ugyanebben az esztendőben Mattinger nevű ember kap szállítási engedélyt 9 Dreyling és 10 emer borra szintén Gútára augusztus 8-án.² A borszállítás a halászatnál állott összefüggésben. Arról is van adatunk, hogy időnként milyen eredménnyel végződött a vizahalászat. Így 1558 okt. 31-én 7 darab, nov. 19-én 16 darab vizát fogtak; az 1559. évben okt. 25-én 7 viza, 1 tok volt a zsákmány, nov. 3-án pedig csak 1 viza. Bizony ezek az ezer darabtól igen messze állanak.

1568-ban Miksa király, nagy kedvelője a jófajta halaknak, rendeletet ad ki az érseki birtokokhoz tartozó Gúta, Naszvad és Zakállas halászó népeinek,

¹Nic. Oláh. Hungaria et Attila. Viennae, 1763. p. 86.

²Bécs. Közös p. ü. levélt. Öst. Denkbuch 68. Band.

hogy az érseknek járó köteles halat, amelyet minden hatodik napon adtak az érseknek, ezentúl pénzül fizessék, még pedig minden hetedik napon az érsek provizorának. Ami a vizákat illeti, melyeket a gútai vejszében fognak, azok egyharmadrészét Németh János, a komáromi vár provizora (várgróf) szedje be mindaddig, míg vizákról másképen nem gondoskodnak.¹ 1570-ben a kamara megismétli ezt a rendeletet.

Az érseki javak összeírásaiban találjuk *Gúta* (mindkét *Gwththa*) városáról az 1542–1563 évek között a következőket: A Nagy Gúta városban lakott censualis sessio 88, elhagyott sessio 13. *Kysgwthán* censualis, lakott sessio 28, jobbágy és elhagyott 7. (Ez a *mai* Gúta nagyközség)... van itt viza fogó cége a Dunában, melyet a polgárok saját költségükön állítanak és annak idején halásznak. A fogás kétharmada a polgároké, egyharmada pedig az érseké; de vannak itt más cégek is, melyekből köteles (scutellares) halat tartoznak adni, úgy mint a naszvadiak. Minden eladott viza után az érseknek vagy a gazdatisztnak 12 dénár, a plébánosnak ugyanennyit fizetnek. Azelőtt minden viza után a vevő egy font borsot adott, melynek kétharmada a polgároké, egyharmada a primásé volt. Van itt egy kis halastó is, melyet a gazdatiszt egy évre egy forint árendában bír.²

Azonban megvoltak a jó halászóhelyek, de az érsek uramnak nem volt bennük sok köszönete. A sok bába között elvész a gyerek. A hal sem jutott el még pénteki napon sem az érsek úr konyhájára. Így értjük meg azokat a zokszavakat, amelyeket Verancsics Antal a nagyságos elméjű és tudós érsek írt 1572 március 15-én Lindvai Mihálynak:

»Megcsömörlöttük már halászaink és gazdatisztaink rablásait és provisorjaink végtelen gondatlanságát, kiknek legalább a mostani nagybőjtben kellett volna minket hallal ellátniok, nemcsak pénteken és szombaton, hanem a többi napokon is. Mivel e dolgot sehogy se tudjuk eligazítani, és az engedetleneket kötelessé-

¹U. o. Hung. 14354. fasc.

²Hercegprimási levéltár. Protocollum B. Olahi.

gükre szorítani, akarjuk, hogy Podoray Miklós és Gewreg János katonáink tegyenek le *Gwthá*, Nazwad. Zakallos és Nandor birtokainkról, míg róluk másképp gondoskodunk, azalatt szolgáljanak úgy, mint azelőtt. *Eddig eléggé ettelhettek a mi halainkból.* Jövöre már mi is gondunkat viseljük s magunk akarunk halászni. Ezt meghagyjuk neked, hogy jelentsd ki nekik, hogy pusztulniok kell onnét, engedelmeskedjenek nekünk és adják át hivatalukat ezen Nagy János szolgálknak.«¹

A komáromi várgróf, jelenti 1570-ben, hogy a gútai és naszvadi vizafogókat az érsekség használja. Használni használta, hiszen az övé volt, de akadtak olyan halászhai is az érsekségi vizeknek, akiknek a halait ugyan meg nem harmadolták. Verancsics Antal érsek panaszkodik a komáromi naszádosokra Nagy István és Bakay Miklós naszádos vajdánál: »...alattvalóink panaszkodnak a ti naszádosaitokra, hogy a halászatot zavarják és jobbágyainkat bántalmazzák és kirabolják. Ez a mennyire sért bennünket, szintoly mértékben fájlaljuk, hogy barátaink és szomszédjaink teszik ezt velünk.«² A viszály — úgy látszik, elintézését nyert, mivel 1572-ben a komáromi várgróf jelenti a bécsi kamarának, hogy az esztergomi érsek és káptalan vizafogóiból vett öfelsége számára 8 *élő vizát*, szabad vizekben fogták és így nem verték agyon, mint a vejszékben. Ezért drágább is volt.

A naszádos, ahol lehetett, elkerülte a vámot és harmincadot. Ugyan miből is fizetett volna? Hiszen az 1578. évi pozsonyi országgyűlésen tárgyalták a komáromi naszádosok panaszát, hogy 50 hónap óta nem kaptak zsoldot, már mindenüket felélték és éhséggel küzdenek. Egyszersmind kijelentik, hogy elhagyják állomásukat, máshová költöznek, ha megszolgált zsoldjukat meg nem kapják.³ Így értjük meg Schauer György komáromi harmincados panaszát, melyet 1574 július 24-én küld fel a kamarához, hogy

¹Magyar Tört. Emlékek. II. Irók. XXVI. 34.

²Magyar Tört. Emlékek. Irók. XXV. 214.

³Fraknoi: Magyar Országgyűlési Emlékek. VI. 259.

a naszádosok és érseki alattvalók, akik vizákat szállítanak, de harmincadot nem fizetnek. Utasítást kér, mitévő legyen.

Gúta helyzetét leghívebben Forgách Simon érsekujvári kapitány világítja meg: Két Gúta van — írja Forgách — a Duna két partján: Kis és Nagy Gúta. Azelőtt szép házak és gazdag lakói voltak. Az esztergomi bég meg akarta lepni a falut, de a nádasban és a kákában majd elmerültek lovastul és lucskosan tértek vissza Esztergomba. Elfogtak egy gútait *kalauznak* kényszerítve, aki a legrosszabb helyre vezette őket. Ez ok miatt Nagy Gúta lakosai elhagyták helyüket és a folyó másik partjára költöztek, Kis Gútára. Most nem vetnek, *szőlőt se művelnek, csak halászzal* foglalkoznak. Nagy Gúta házai már összeomlottak, újakat építettek Kis Gútán. Nézetem szerint nem lehet őket adózásra kényszeríteni.«¹

Nagy Gúta volt a Vágduna balpartján levő a török háborúkban elpusztult község, melynek már helye sem látszik és Kis Gúta a mai Gúta község, ahova a lakosok a török zaklatásai elől menekültek. Verancsics halála után nem töltötték be az érseki széket pár esztendeig és természetesen a bécsi udvar sietett rátenni a kezét az érsekség jövedelmeire. 1576-ban jelenti a komáromi provizor, hogy Gúta és Naszvad az udvar részére évenként 62 vizát szolgáltat. Az előző 1575. évben Miksa király rendeletére neki 20, Rudolfnak 20, a szász választónak 10, a bajor hercegnek 10 és Trautsohn udvarmesternek 2 vizát szállítottak.²

1573-ban az esztergomi érsek vizafogóiból 14 eleven vizát kell Rudolf és Ernő főhercegek udvartartásai számára küldeni. Ezeket majd Bécsben sózzák be. Így szól a császári rendelkezés.

A szegény gútai halászokat nem hagyták békén a komáromi naszádosok, mert Zeleméry László érsekségi jószágfelügyelő panaszolja, hogy a naszádosok annyira zavarják a gútai és naszvadi vizahalászatot,

¹Bécs. Közös p. ü. levélt. Hung. 14370 fasc.

²Bécs. Közös p. ü. levélt. Hung. 14370 fasc.

hogy a halásznépet megtámadják és a fogott halat is erővel elveszik tőlük. Az 1577. tavaszán is 30 hajóval (naszáddal) halásztak, a halat 150 forintért adták el és még 9 vizát és szép kecségéket Komáromba vittek. A szegény gútai nép — írja Zeleméry — kénytelen elköltözni.¹ A következő, 1578. évben a gútaiak megint 61 vizát szállítottak Bécsbe. Méltányos dolog — írja a kamara —, hogy ezért a fuvarért 45 forint 50 dénárt kapjanak. Zeleméry László érsekségi provizor fizesse ki nekik. Tehát még a fuvar is rásózták az érsekségre. Mindez nem zavarja az udvari kamarát, hogy novemberben újabb 62 vizát ne rendeljen az érsekségi vizafogókból. (1578 nov. 26.)² 1579-ben Zeleméry László rendeletet kap az udvartól a felküldött 62 viza szállítása ügyében. Ezeket a gútaiak szállították Bécsbe. Az udvari kamara 300 forint kifizetését rendeli az érsekség jövedelméből a fuvarosok számára. November 14-én Zeleméry provizor panaszos levelet ír Gútáról Ernő főhercegnek. »Az első fogásból ő császári királyi fölsége rendelkezére küldtem volt 10 vizát, a többiből is küldök őfelsége konyhájára.« Panaszkodik a naszádosokra, hogy azok is versenyt halásznak a gútai halászokkal.³

Rudolf 1586-ban rendeletet küld Csutor Jánoshoz, az érsekségi javak adminisztrátorához, hogy a viza-halászatot Zeleméry László az esztergemi érsek újvári provizora idejében elkezdesse és a halászat eredményéről *könyvet vezessen*, a halászat megkezdése előtt pedig idejekorán jelentést tegyen.⁴

A gútai halászokra azonban nem jó idők járnak. Ezt megérthetjük az érseki javak összeírásából. Így 1591-ben jelenti Gúta felől az összeíró, hogy Gútán nincsenek **sessiók** (jobbágytelkek). *Halászatból élnek*. Ezt ősi idők óta a saját módjuk szerint közkölségen űzik. Olyan nagy a nyomorúság, hogy a lakók ne-

¹U. o. 14371 fasc.

²U. o. 14375 fasc.

³U. o. 14377 fasc.

⁴U. o. 14389 fasc.

gyedrészre sem lakik házban, földél alatt, hanem putrikban és odukban. Néhány év előtt még 156 családja volt, jó házakban laktak, most pusztá. 95 polgár (jobbágy) család lakik mindössze, de ezek közül 31 olyan szegény, hogy csak a rajtavalója az övé. A gútai szegénységet hallatlan vármunkákkal terhelik szünet nélkül. Ilyent azelőtt sohasem hallottak. A kamaránál panaszolni is akarták. A főkapitánynak 50 napig kaszáltak. A roppant sok rőzsészállításért egy petákot se adott nekik. Ujabb panaszokat írnak felőlük az 1594. évben is. A tatárok 1594-ben húsz embert fogdostak össze közülük és ugyanekkor elvették privilegiumaikat is. Nagyon panaszkodnak azokra a magyar gyalogosokra, akiket szabad legényeknek neveznek (quos vocant »*zabad legínek*«). A sellyei jezsuiták jobbágyai is közönséges rablók. De legsúlyosabb panaszuk Pálffy főkapitány ellen szól, aki a saját költségükön dolgoztatja őket veszedelmes helyeken és kaszáltat velük.

1597-ben is ilyen adatok kerülnek az újabb összeírásba Gúta felől. A halászatból élnek ősi szokásaik szerint. 95 család van, de pár év előtt még 156 család. A községet a német katonák teljesen kirabolták. De panaszkodnak a szabad legényekre is.¹ Tehát Gútát rabolta a tatár, elhajtotta és rabszjira füzte lakosait, akik elmenekülni nem tudtak. Rabolja őket a német zsoldos, aki mindent felfal és ha ellenszegülni mernek, kegyetlenkedik. De a saját fajtája is fölveri a falut, a »szabad legények« látogatásában sincsen köszönet, ezek a szabad hajduk sem Istent, sem embert nem ismernek.

A naszvadi halászat majdnem ugyanolyan körülmények közt folyik, mint Gútán. Az 1554—1563. évi összeírás szerint a vizafogó cége egyharmadában a primásé és kétharmadában a jobbágyoké. Vejszéből a köteles halat a primásnak szolgáltatják be, köteles halat két egymás után következő péntekre a naszvadi, a harmadikon a szakállasi és a negyediken a nándori jobbágyok szállítják a primás asztalára.

¹Bécs. Volt közös p. ü. levélt. Hung. 14397 fasc.

A vizafogó cégét a jobbágyok tartják karban, vizafogás idején a nagy hálókban másféle nagyobb hal is megakad, ezekből is a primást illeti a harmadrész. Van még egy vejsze, melynek évi bére 12 forint. Ebből kétharmadrész az érseket illeti, de azt a provizor átengedte a gazdatisztnak táblapénzre. Az eladott vizák után úgy az érseknek, mint a plébánosnak 12 dénár jár. Naszvadon azelőtt épűgy, mint Gútán az eladott vizák után borssal fizettek.¹

1581-ben a magyar kamara Ernő főherceghez írja, hogy a naszvadi jobbágyok sokat szenvednek a töröktől. A faluban száznál is több jobbágy volt, míg most csak 26 maradt, akik a többiek adóját is fizetik. Ehhez járul az a baj is, hogy a Dunaág, amelyben vizafogó cégjük volt, a torkánál elsőkélyesdévén, más irányban folyik. Az életük fentartását szolgáló vizafogó már semmi hasznot sem hajt. Azt javasolja, hogy a köteles halakból járó 50 forint adót engedjük el nekik. Ezt május 4-én Zeleméry László érseki provizor is megerősíti: Én jól ismerem a bajukat. A Duna elrontotta a szigetet, amely körülvette a Szegye nevű helyet és most másik parton folyik. Ahol a vizák helye volt, ott már tó van, más Szegye (cége) helyük nincsen.²

Tehát ezekből meg lehet állapítani, hogy a régi, hírneves naszvadi vizahalászatnak már a XVI. század utolsó évtizedeiben nincsen nyoma. Később pedig a török támadások és rajtaütések következtében a jobbágyok teljesen elszélednek.

Az 1597. évi összeírás a primási javak között említi *Gugh* falut is. Itt halastó van, amelyet azonban elvettek tőlük.³ Ez a Gugh falu Szímő fölött volt, de a török háborúkban szintén elpusztult.

Bálványszakállas faluról az 1554—1563. évi érseki javak összeírásában azt olvashatjuk, hogy van 18 lakott (népes) sessio, elhagyott hét, praedialista 3. Ajándékot nem kötelesek adni, hanem a *Kezephel*

¹Esztergom. Primási levélt. Protocollum B. Olahi.

²Bécs. Volt közös p. ü. levélt. Hung. 14382 fasc.

³U. o. 14397 fasc.

nevű vejszéből köteles halat, azt igen.

1575-ben május 3-án írják panaszos levelüket a bálványszakállasi bírák és polgárok: »Kéremés szerint kért, hogy vizát vinnénk Bécsbe. Elvittük és az tál hal pénzéből megfizetett. Az mostani udvarbíró is kért, hogy Kochyst keresnénk és az császár vizáját Bécsbe vinnénk és adópénzünkben megfizet az kochisnak, pénz nélkül szekereztünk.«¹

Ez az udvarbíró a komáromi várgróf volt, ökegyelmük szerettek lehetőleg pénz nélkül elintézni mindent, lévén a fizetés gyenge oldaluk.

A lándori halászatról azt láttuk, hogy minden negyedik pénteken tartoznak az érseki asztalra hallal szolgálni. Nem lehetett ez könnyű dolog, mert a lándori jobbágyok csak a Nyitrát halászhatták, mert a Vágdunát a naszádosok halászták jobban, akiknek Lándor ott volt a torkukban.

Vessünk egy pillantást a Mátyusföldén levő és jobbára Komáromhoz tartozó halászat állapotára a XVI. században. 1546-ban *Posár* Miklós eltiltja a Marcellháza melletti Zsitva halászatától Kakas és Pathi György fiait, Kürthy Mihály fiát és Vajkai Mihályt,² Martos falu mellett, mely 1557-ben már a török hatalma alá került, csak 8 forint 45 fillért vett be ebben az esztendőben a komáromi várbirtok. 1567-ben már 15 forint bért hoz. Később a helyzet kijavul, mert 1575-ben, amikor már az esztergomi érsek javaihoz számítják a *Tölös tó* vagy *Töltés tó*, (régebben a komáromi váré), több jövedelmet hoz, a következő évben Benes Mátyás halász a bérlője, aki 13 forintot fizetett érte. 1597-ben nagy a panasz a komáromi katonákra, akik az érsekség martosi halbő vizeiben erőszakosan halásznak és károkat tesznek.³

A Komárom mellett fekvő Iza és Pat halászárvizeiről eleget írtunk. Izsán a szenttamási prépost lévén a földesúr, ez zavarja a várbirtok halászatát. 1575-ben a prépost ispánja Cserkő Márton naszádos-

¹Kamarai levéltár.

²Fejér: *Authentica et vis probandi diplomatum*. 146.

³Bécs. Közös p. ü. levélt. Hung. 14397 fasc.

vajdával halászott egy társaságban és 33 vizát húztak a partra, a hal el is kelt 151 forint 25 filléren. A következő évben is a naszádos halászok szolgálnak a prépost ispánjának Cserkó vajdával élükön és 204 forint lett a kereset. Ráfért a kereset a szegény ördögökre. A szomszédban levő Paton a halászat nyolcadát kapja a vártartomány, nyolcadát pedig a pati nemesek a halásztól. 1570-ben 28 vizát fognak, 1575-ben panaszkodnak a török közelsége és a hajduk vakmerősége miatt. Mindakettő nagy veszedelmet jelentett a halászokra. 1576-ban meg is látszik ez az eredményen. A várbirtok csak 4 forint 39 fillért kapott a nyolcaddból.

A királyi vártartománynak tulajdonai falvai lassanként elvesznek a tulajdonos számára, pedig egyszerű halászhelyek, egytől egyig. Említettük, hogy a neszmélyi vizekért, amelyeket a naszádos vajdák kaptak adományul, milyen vitatkozás folyt a várgróf és a vajdák között. A vajdák kérvényt adtak be 1566-ban jogaik biztosítása érdekében. De Bécsben azt nézték, hogy miből lehet pénzt facsarni, mert a pénztárak rendszeren üresek voltak és a kérvényre azt a választ kapta a várgróf, hogy azonnal halásztassátok a neszmélyi vizeket.¹ A közeli falvak, a Vág torkolatához közel eső Halas, a Nándor felé fekvő Toldvár már alig érnek valamit. A Dunának jobb partján fekvő Rév-Komárom, Hagymás és Fizeghető a török közelsége miatt nem halászhatók. Szőny és Fizegh közt van ugyan nagy tó, de azt 1569. óta nem halászták. Öt malom forgott ott valamikor, ma pusztaság, írják 1594-ben. A halászat Braun Erazmusnak jól jövedelmezett, de most a háború miatt keveset halásznak.

Minél kevesebb lett a hal, annál jobban megbecsülték az olyan halászó vizeket is, amelyekre azelőtt ügyet se vetettek, amelyekben azután elszaporodott a *fehér hal*, vagy egy-két keszegféle. Ámbár nincs olyan hal, amely valamilyen ügyes módon elkészítve ne lenne izletes. Az igazi halász igen jól

¹U. o. Hung. 14342 fasc.

utbaigazit, hogy melyikféle halat, hogyan legjobb elkészíteni. Ragaszkodott is mindegyik falu a maga halászóhelyeihez és se szeri-se száma a tiltakozásoknak, ha foglalások történnek a halászóvizek körül. A csallóközi ezer tó országában minden falunak megvolt a halastava, ha már folyóvize nem jutott. De ezek a halastavak korántsem voltak mesterséges, ásott tavak, hanem egy-egy nagyobb árvíz hagyta, a víz sodrától alámosott terület, amelyen a víz rajtmaradt és tó lett belőle.¹

Igen érdekes a pozsonymegyei Püspöki községnek a csöllei bíró ellen 1588-ban a magyar kamarához intézett panasza. A püspöki polgároknak volt egy halastavuk, amelynek vizét a Csölle felől jövő vízfolyás táplálta, ezt *curdalék* néven említi az érdekes panasz, mely így hangzik:

»Soha nem volt a cseleieknek halastójuk, hanem az szegény városé (t. i. Püspöki »oppidum«) mindenkor volt, az rét sem az övék, hanem az cselei bírósághoz való. Ott volt egy *curdalék*, kin az város tavára új víz ment s egy tóból másik tóba az hal ment rajta. Arra csinált volt az cselei bíró egy versét (werrseth), hogy az halak egyik tóból másikra ne mehetnének, kiből nagy kár következék.«²

Ezeket a halastavakat a legrégebb kortól kezdve latin szavakkal nevezték el, amelyek később átmentek a magyar szókincsbe is, mint *morotva*, a *mortua* szóból, ez holt vizet jelentett, a Csallóközben is találunk *zsitva* szót, melyet a *silua* szóból származtatnak (Sytua stagnum),³ ez Ekel határában található régi oklevelekben. Használják a *stagnosa*, magyarosan Stagnóza (mocsaras víz) szavat is nagyobb állóvizek megjelölésére, mint ezt a Gúta és Bálványszakállas között fekvő, ma már ármentesített és csak nagyobb esőzések és magas vízállások alkalmával víz alá ke-

¹Gyulai Rudolf: Komáromi Tört. és Rég. Egylet 1890. Jelentése 27. l.

²Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről. 221. Orsz. Levéltár. Kamarához intézett levelek.

³Wenzel. AUO. IX. 152.

rül, mintegy ötezer kataszteri hold térfogatú terület elnevezésére használták. Ez a név bizonyosan a közigazgatási elnevezésből maradt rajta. Minél belterjesebben végzik a meliorációs munkákat és minél több kultúrterületet nyernek így gazdáink, annál gyorsabban tűnnek el ezek az elnevezések és pár évtized múlva már nem is értik jelentőségüket.

A Csalóköznek vadvizes, erekkel, folyókkal, helylyel-közzel mocsarakkal benépesített földje csak később kezdte megváltoztatni arculatát. A Duna vízfolyásában keletkező szigetek százai mind hallal bőves jó halászhelyeket teremtettek, nyugodt és zavartalan vizeket, ahol kis és nagy hal egyformán szívesen ívott és tartózkodott. Ezeket, ha a vártartomány területéhez tartoznak, a komáromi várgróf örömmel veszi birtokba. Így jelenti a kamarának 1565 szeptember 23-án is, hogy van egy sziget, amelynek titkát megtalálták a komáromi halászok és ott vizákat fognak ki. A szigetet *Fywr*-nek (Für) hívják. Hogy melyik ez a sok dunai sziget közül, azt ma már nem is sejtjük.

Komárom lakóinak zömét, mint említettük, a halászok alkották. Rendes, derék, tisztességtudó emberekből állott az akkori halászok céhe, akiknek még I. Ferdinánd erősítette meg régi kiváltságleveleiket 1546 február havában. Komárom urbáriumát 1592-ben készítik el, de az nem lépett életbe, mivel közben elkezdődött a nagy török háború, amelyben maga Komárom is a török ostromnak volt kitéve 1594-ben. A város lakói elszélednek, nagy része Nagyszombatba menekül. Amikor lassan visszazállingóznak Komáromba, sok az ízetlenség és a vita a várbirtokkal. 1602-ben sem a lakosság, sem a város bírái nem akarják elfogadni az urbariumot, mely a lakosság szolgáztatásait szabta meg a várral szemben. Ugyanis a körültekintő és okos komáromi tanács régi városi szabadalmaival minden magyar királlyal meg szokta erősíttetni. 1602-ben azért van a huzavona, mivel a halásztól ismét egy font borsot követelt a várkormány minden viza után, amit korábban is fizettek ugyan, de ez a szokás idők folyamán feledésbe ment.

A kiküldött biztosok továbbra is a halnegyedet kívánják fentartani.

A komáromi halászok azonban régi szabadalmaiknak új megerősítését kívánják Mátyás főhercegtől, aki abban az időben (1602) bátyját, Rudolf királyt teljhatalommal helyettesítette. A főherceg delegátusai a »fertályos halakból« és így a vizák után is a negyedrészt kívánják.¹ Ókegyelmük sohasem fizetett szívesen a németnek és a halfertály is egyike volt a gyűlöletes dolgoknak Komáromban. A halkereskedés Bocskay járása után ismét felélénkült és 1605-ben Perczl Dénes harmincados² írja a kamarának, hogy aki kereskedik, az fizessen. Azok, akik borral, mézzel, marhával, bőrrel és vizával kereskednek, vámot fizetnek. A harmincad hivatal a legfontosabb szerve volt az akkori pénzügyi kormányzatnak, persze sokan meg is gazdagodtak a harmincadosok közül, akiknek, mint jó szenteknek, maguk felé hajlott a keze.

Posár Lukács uram, a híres-neves régi nemzetség tagja nemcsak Keszegfalván, melynek földesura volt, hanem még Komáromban is bírt bérben jó halászóvizeket, amelyeket szorgalmasan halásztatott. 1605-ben jelentik, hogy Posár javain 500 majd ismét 400 nagy csukát fogtak (Hechten), teszik pedig ezt abból az alkalomból, amikor Posár Lukács csatlakozott Bocskay felkelőihez és így »rebellissé« vált. Gyorsan le is foglalják a javait és jelentik, hogy birtokai közül Szöllös és Keszegfalva igen jó halászóhely és egyben az utóbbi helyen vizafogó is van. Ezenkívül *pati* (Paadt) birtokán is van neki vizafogója.³

Rudolf császár, mint tudjuk, állandóan Prágában tartózkodott, ahol a régiségeket gyűjtötte, itta a bort mértéktelenül és a nőket kedvelte. De néha a halat is megkívánta. 1602 január 12-én sürgős parancsot küld az udvari kamara a komáromi várgrófnak, hogy őfelségének két *viza* és friss kecségék kellenének. Ez utóbbiakat az esztergomi érsekség gútai klauzurájában

¹Bécs. Közös p. ü. levélt. Hung. fasc. 14412.

²A Perczel család őse.

³Bécs. K. p. ü. levélt. Hung. fasc. 14428. 1605 szept. 28.

fogják. Sietve kell felszállítani a halakat Ausztria helytartójához, aki viszont azokat Prágába szállítja.¹

Nagyon természetes, hogy a parancsnak eleget is tettek és harmadnapon vitést vitték a kívánt halakat Bécs felé.

1607-ben Farkas Miklós az esztergomi érsek udvarbírája, akinek érdekes levelét, amelyben halászat és favágás felől rendelkezik, a bécsi közös pénzügyi levéltár őrzi. A tisztartó imígyen ír ispánjának: »Csíkot az asszonyemberekkel fogasson.«² A csíkot mocsaras vizekben fogták és a régi magyar konyha egyik kívánatos és közkedvelt ételle volt a csíkos káposzta. Csikászni csak a réti halászok szoktak. A dunai halász ezt a mesterséget lenézte, hiszen ő a Duna fejedelmi halait fogta. Más a halászó víz és a csikászó kopolya. A csíkot tapogatóval és versével fogták. A favágás felől pedig ezeket írja: Uj szigetben, az hol szegi a Duna, talpfát vágasson, (szeg=szaggat), ahol szegh lábát 25 szálkáról és négy gerendát, Német Péternek is füstös háznak valót stb. Füstös ház, ahol kémény nem volt és a füst a padláson keresztül ment ki a nyitott tűzhelyről.

A paraszt halászok vagy réti halászok igen leleményesek voltak abban, hogyan szerezzék meg a zsákmányukat. A folyóvizeken vagy az állóvizeken rekeszeket csináltak, ahol azután annak minden porcikáját ismerték és hol hálóval, hol meg más szerszámmal szedték össze a halat meg a csíkot. Komárom város 1611. évi jegyzőkönyvében írják, hogy a Dudvágon levő rekeszeknek mind neveik vannak, mint Felsőrekesz, Alsőrekesz, Misló-torok.³ Minden község, ha csak szerét tehetette, halászóvizet szerzett a Duna mentén.

Ezek a halastavak féltett birtokai voltak a falvaknak, mert szívesen tette azokra rá a kezét a földesúr, mint azt már korábban láthattuk főleg a komáromi vártartomány területén. Persze ezek a halastavak

¹U. o. 14427 fasc.

²U. o. 14433 fasc.

³Komárom város 1611. évi jegyzőkönyve.

sohasem voltak mesterségesen készült tavak, amelyekkel a Dunántúlon gyakran találkozunk, hanem a Duna kiöntései után a mélyebben fekvő laposokon megállott vizek és a mélyebb vízmosások után megmaradt kopolyákat nevezték ennek a Csallóközben. Duna pedig ekkor még bőkezű volt mindenkivel szemben és halait megosztotta szegény és gazdag között. Árvizek után rendszeren sok hal maradt a kiöntésekben, a kopolyákban, amelyeket azután rendszeren meghalásztak. Az apró hal azonban a háló szemein ki tudott surranni és ottmaradt a vízben és néhány év alatt ez is szépen kifejlődhetett.

Az adó abban az időben, a nagy török háború alatt, mely pusztasággá változtatta a habsburgi Magyarország nyugati peremét, nagyon fontos dologgá vált és udvari kamara, magyar kamara részen állott minden vonalon, ahol arról volt szó, hogy kapni lehetett. A XVII. század elején újból elkészítik Komárom város urbáriumát, amely megállapította a város szolgálmányait. Erre a kamara alá tartozó harmincadhivatal természetesen megkapja utasításait. Ezekből nem felejtik ki a halászatból várható jövedelmet sem, mert az utasítás meghagyja a kamara emberének, a harmincadosnak, hogy abba pontosan vegye fel, mennyi vizet halásznak vagy halászhatnának a komáromi halászosok.¹

A halászat jogát főleg a papi és szerzetesi birtokok tulajdonosai védik ebben a korban, ahol az erőszak és az ököljog talán erősebben uralkodott, mint maga a jog. *Reiffenberg* Tódor komáromi főkapitány is egyike volt azoknak az embereknek, aki az anyagi érdeket feltétlenül a közérdek elébe helyezte. Komárom lakosai sokat szenvedtek ettől az erőszakos német embertől, aki Csicsó községben is elfoglalta a pannonhalmi apátságot illető halászosvizeket és az apátság vizafogóját. A pannonhalmi apát azonban nem hagyta annyiban a dolgot és 1617-ben panaszt tett az udvari kamarához *Reiffenberg* ellen, amelyben kifejti, hogy Csicsón a Duna bal-

¹Bécs. Volt közös p. ü. levéltár. Hung. 14451 fasc.

partjához tartozó viz a folyó feléig a vártartományt illeti ugyan, de a jobbparthoz tartozó folyórész szintén a Duna feléig az apátság tulajdona.¹

A Szent Klára rendjének pozsonyi apátnője (ab-batissa) 1617-ben folyamodik a királyhoz, hogy a komáromi várbirtok tulajdonában levő *Folio* (Folyó) nevű halastavat engedje át konventjük használatára.² A király ebben az ügyben az udvari kamara útján információt kér a vagyontárgy felől (1617. jul. 29.). A sokat emlegetett *Posár* Lukács, aki Bocskay járásakor, amikor az alispáni tisztséget viselte, a felkelők pártjára állott és már a javait foglalgatták, 1619. esztendőben Komáromvármegye gyűlésén tiltakozik az ellen, hogy a *Bencsere* nevű vizet valaki elzárta, mely az ő halastavát táplálta.³ *Posár* Lukácsnak *Keszegfalyán*, *Szóllósön* és *Vizváron* volt bővesen halászóvize, de ezekhez még a *Zsitva* halászatát is bérelte. *Path* község lakosai, közbirtokos nemesség, jobbágyság elegeyest tiltakoznak ugyancsak Komáromvármegye 1622-ben tartott közgyűlésén a komáromi főkapitány emberei ellen, akik a *Zsitvát* meghalászzák.⁴ Bizonyosan a fizetetlen naszádosok cselekményeiről van ismét szó; akiket most sem fizettek a bécsi kamara hatalmasai valami pontosan.

De olvashatjuk a halászsok kárvallásait is Komáromvármegye közgyűlésein. Így *Pál* János halászmester tiltakozását jelenti be bizonyos *Kesztőczy* Mihály ellen, aki alsóaranyosi halastavát, amelyet bizonyosan bérben bírt, meghalászta.⁵ De *Pál* János uram *Gadócz*, *Alsó-Beők*, *Vythelek* (Ujtelek) és *Fölső-Gellér* határaiban levő halászóvizek ügyében is tiltakozását jelenti be a vármegye rendei előtt, mert idegenek ha-

¹U. o. Hoffinanz. 13274 fasc.

²U. o. k. p. ü. levélt. 14453 fasc.

³Pozsony. Orsz. levéltár. Komáromvármegye közgy. jegyzőkönyve. 1619. évi 214 l.

⁴Pozsony. Orsz. levéltár. Komáromvármegye 1622. évi közgy. jegyzőkönyve 242 l.

⁵U. o. 1623. évi jegyzőkönyv. 282 l.

lássák.¹ Ne feledjük el, hogy ezek az idők épen Bethlen Gábor támadásának idejére esnek és így akkor a háborus napokban gyengén állott a vagyonbiztonság. *Németh* Máté pedig azért tiltakozik, hogy a Dudvág mellett való rétet más bérelje ki, mint ökegyelme, aki ott a Dudvágban is meg-megmerítette hálóját.²

Viszont a komáromi halászok sem igen maradtak meg az ő viziterületükön, hanem felkalandoztak a Nyitra vizén is, amit a lándori népek nem is késtek az érsek úrnak Nagyszombatba megjelenteni. Így azután az esztergomi érsek Komáromvármegye 1646. évi közgyűlésén eltiltja a komáromi halászokat attól, hogy a Nyitra folyóban halásszanak.³ Várkonyi *Amadé* Lénárt nádorhelyettes eltiltja az elhagyott *Kava* pusztán a halászatot 1642. évben.⁴ *Pesthy* János ügyvéd a *Márkházy* eszlád tiltakozását jelenti be a vármegye színe előtt, akiknek *Eötödhatod* nevű mocsarát, mely halban is elég bőves volt, meghalászták.⁵

Ezek a felsorolt adatok eléggé világos képet adnak az alsócsallóközi halászati viszonyok felől. Komáromban van a halászatnak a főpiaca, ahonnét a halat a kalmárok messze földre fuvarozzák. A komáromi halászok számára nem volt elegendő a helybeli halászóvíz, hanem bérelnek az Alsócsallóközben halastavakat és halászóvizeket, amelyekben mindig akadt jóféle hal is. A gútai halász is a komáromi piacra igyekezik behozni áruját, mert a közeli Érsekujvár török kézen van. Így Szimő és Kamocsa is.

A komáromi és a csallóközi halak jó fogyasztója, a bécsi udvar ebben a században is a komáromi piacról fedezte szükségletét. Nem egyszer külön megbizottak járnak Komáromban, hogy a császár vagy a főhercegek asztalára halakat vásároljanak. A szem-

¹U. o. 286. l.

²U. o. 1624. évi 309. l.

³U. o. 1646. évi jegyzőkönyv 427. l.

⁴Fényes Elek. Komáromvármegye.

⁵Pozsony. Orsz. levélt. Komáromvárm. közgy. jegyzőkönyve. 1650. évi 516 l.

füles harmincadosok természetesen minden kivitt áru után behajtották a harmincadot. 1654-ben *Wenighoffer* Mátyás udvari halázmestert is hoppon vették és keményen megharmincadolták. De jött is utána a fekete leves szigorú rendelet alakjában, hogy a beszedett harmincadot azonnal adja vissza és az udvari halázmestert, ha Magyarországon halakat vásárol, sem ő (a komáromi harmincados) se más ne merészelje megharmincadolni vagyis megvámolni.¹

Pár év múlva, 1659-ben, megint felhangzanak a régi panaszok a vár német és magyar helyőrsége ellen, hogy azok szabadon halásznak a város vizeiben.² Nem tudjuk, csak sejtjük, hogy ez azzal a nagy változással van összefüggésben, amely a vártartomány birtoklásában beállott. Eddig ezt a vár főkapitányainak rendszerint bizonyos zálogösszegben adományozta a király egészen 1659. évig, amikor I. Lipót azt 57518 forinton *Zichy* István grófnak, a magyar kamara elnökének és örököseinek adományozza. Az adománylevél szerint *Zichy* István megkapta a következő halászóhelyeket: Ekecsét, ahol elhagyott birtokok vannak, Aszódot vagyis Királyföldét a vizahalászattal, továbbá Kécs, Bök, Alsó- és Felsőaranyos, Füzektő, Monostor jóságokat. Ezenkívül a Komárom alatti vizahalászatot Haresás vagy Jázos vizein és a következő halászóhelyeket: Belleslég, Sebestanya, Felső és Alsó Görbetanya, Csikkentő, Kigyós a Duna balpartján, Komárom környékén, a jobbparton a Neszmélyi tanyát. Ezekon kívül a következő hódolt és csaknem mind a török területen levő községeket: Tök, Budakeszi, Óbuda, Szentendre, Bogdány, Tótfalu és Pilismegyében Monostor, Torda, Váci rév, Szent-Péter, Várad elhagyott falvakat. Innen vékony haszna lehetett *Zichy* Istvánnak, mert ezek a községek csak úgy adózhattak neki, ha a török azt meg nem tudta.³

Ezeket a birtokokat előbb *Puchaim* Kristóf János

¹Bécs. Közös p. ü. levéltár. Hung. fasc. 14533.

²Takáts Sándor. Lapok egy kisváros multjából. 92 l.

³Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. II. Pest, 1851. 241—242.

főkapitány vette meg a császártól 54118 forintot, de rövid időn bekövetkezett halála után utódára, *Puchaim* Adolf Ernő várparancsnokra maradtak. *Zichy* István, az atyja, *Zichy* Pál alezredes, Győr vicekapitánya által korábban megszerzett birtokok közül Ujfalut, Neszmélyt, Almást és Szent-Pétert, valamint Komáromvárosában bírt telkeit és Szent-Pál pusztát ingyen adta át *Puchaim* Adolf Ernő grófnak, ezért kapta meg Lipót királytól a komáromi vártartományból Nagymegyér mezővárost, Izsap, Ekecs, Nagytany, Csicsó, Megyerics, Bogyá és Szöny falukat, Komáromban kőházat, majorsági földet és kertet, a fentebb elsorolt birtokokon és halászójogokon kívül. Így tehát a komáromi várban szolgáló vítézi rendnek, főleg a naszádosoknak koppant az álla a halásztattól, mert azt már *Zichy* István gróf emberei úzték és így értjük, hogy a katonák most már a városi vizeket látogatták meg és azokba merítették meg hálójukat.

Több, mint valószínű, hogy ezeket a jó halászóhelyeket a komáromi halászok vették bérbe a *Zichy* uradalomtól. Azonban később egy sokkal nagyobb ragadozó bukkant föl, aki a szép hasznothajtó vizafogókat nem eresztette ki a kezéből. Ez volt *Hoffkirchen* Lajos gróf, a későbbi komáromi főparancsnok, erőszakos és gonosz ember, aki nem elégedett meg a magáéval, hanem mindig a máséra kacsintott. 1682 április 6-án ifjabb *Zichy* István, tehát a birtokszerző István fia, panasszal fordul az udvarhoz, hogy *Hoffkirchen* az összes vizafogókat a kezén tartja, bár ezeket a király apjának adományozta.

Ennek a *Hoffkirchen*nek a műve volt az, hogy Komáromba német halászokat telepített és az eddigi magyar halászmesterek közé most már németek is kerültek. A XVII. század végén és később annyira elszaporodtak ezek a német halászok, hogy külön céhartikulusokat és német esküszöveget kellett készíteni számukra.¹ Holott a magyar halászok mester-

¹Takáts Sándor. A komáromi vizahalászat. Gazdaságtört. Szemle. IV. 489.

szavai még ma is élnek. *Posár* Máté halászmester halála után hagyatékában az összeírás szerint ezeket találták: öreg gyalmot kis hálójával és vonóköteleivel együtt, kenderidegei is megtaláltattak, továbbá két közhálót, hatöles inával, kocahálót, szákhálót, bőrcét, tarattyút, horgokat, vasróstát, szívókést, sallót, vakarókést, angostort, alattságot (vontatókötél), merítőhálót stb.¹ Nemes Kun György hagyatékában (1663) tíz bőrcé, egy tarattyu bennevaló eszközeivel és horgokkal fordul elő.² Szerencsére a magyar halászok mesterszavai nem mentek veszendőbe, ami annak a jele, hogy magyar és német halász felekezeti sohasem elegyedett össze, míg más iparágainknál a régi magyar mesterszavak elenyésztek, a német kiszorította azokat, mint azt az építőiparban látjuk, de befurakodtak az idegen mesterszók akkor is, ha nemzetiség szerint például külön magyar varga és német varga céhbe tartoztak a mesteremberek.

Rossz idők jártak a halászokra a nagy felszabadító háború idejében, amikor a sokféle nemzet katonája és kalandora mind Buda alá sereglett. A legtöbbnek útja Komáromon keresztül vezetett. A sok zsoldos mind a jó zsákmány reményességében bízott és alig tartották magukat a Tízparancsolathoz, mert amit megkívántak, el is vitték, nem is szép szóval, hanem erőszakkal. Háború alatt rendszeren kevés a becsülete a fegyvertelen szegény embernek. Buda visszavétele után a töröknek délmagyarországi birtokaira került a sor. Ezekben a harcokban a komáromi halászok is szerencsét próbáltak. 1694-ben írják, hogy ez évben a halból, melyből a bérlő azelőtt 3–400 forintot vett be, jóval kevesebb folyt be, mert a *halászok maguk is háborúban voltak*.

Egy a század végén tartott vizsgálaton a tanulómozgások szedése alkalmával sok minden erőszakosság derül ki Hoffkirchen várparancsnok katonáiról, akik kegyetlenül megsarcolták a Dunán közlekedő kereskedőket. Tudott dolog, hogy a XVII. század derekán

¹Takáts Sándor. Emlékezzünk eleinkről. 231. l.

²Komárom város levéltára. V. jegyzőkönyv. 1661-ből.

békesség volt a törökkel, legalább is papiroson és ebben az időben rác kereskedők, akik lassan minden dunamelléki városban megtelepültek, török portékákkal kereskedtek, amelyeket hajókkal szállítottak Bécsig. Komáromban a hajóknak természetesen meg kellett állniok, hogy a harmincadot megfizessék. Később azonban mindebbe beleavatkozott a vitézi rend is és alaposan kivette a vámolásban részét. A tanuvallomásokból csak a halakra vonatkozó részt közöljük.

»Ad primum Punctum. Tudgyák és mondgyák megh, hogy szegény Istenben elnyugodott Gróf Hancz Kristóf Puchám¹ és Spáczay Márton kapitányságokban, mikor az Rácz kereskedők föl jöttek török portékával, akkor micsoda és mennyi regálét vetek az várban portékájoktól és maguk személyektől és most mennyit vesznek?

7. ha valamely friss, sós és *szivatolt* halat fölhoztak, mennyi regálét vetek tőlük?

Ennek előtte — hangzik a felelet — valamely száraz, avagy szivatolt halat behoztak, akkor igen stricte ágáltak az emberekkel, ha minden százbul *két* halat vetek; most ha pro exemplo az harmincadra 15 vagy 16 forintot fizetnek, az várban regále gyanánt 30—40 forintot érő halat is elvisznek.«

Ilyen volt a katonavilág a Kápe-rápe Hoffkirchen Lajos gróf főkapitánysága alatt, aki a század végén nem is lakik Komáromban, hanem Bécsben, mint a haditanács tagja, utóbb meg elnöke.

Nem csoda tehát, ha a komáromi halászok, akik sokat, talán többet szenvedtek a katonaságtól, mint a város többi polgárai, a többi városok, főleg Pozsony példájára céhbe tömörültek és megalkották statutuimaikat. Persze sok víznek kellett lefolyni a Dunán, míg ezek a céhszabályok a jóváhagyásig elértek és sok szép vizának kellett Bécsbe felvándorolnia, hogy az udvari hatalmasok jóindulatát elnyerjék. I. Lipóttól nyert céhlevelüket annak rendje és módja szerint Komáromvármegye 1698. évi közgyűlésében *Suppan* István jegyző kihirdette ugyan,

¹Puchaim János Kristóf gróf várparancsnok. 1641—1657.

de azzal a hozzáadással, hogy ez a földesurak jogainak nem prejudikálhat.¹ A halászcéh már két évvel előbb, 1696-ban is megkísérelte a céhszabályok kihirdetését, de akkor a földesurak ellenállásán törött meg kívánságuk, akik féltették tőlük a maguk jogait és előnyeiket, melyeket az egyesekkel könnyebb szerrel gyakorolhat, mint a céh testületével.

A nemes vármegye messzemenően gondoskodott arról, hogy a komáromi halpiacon elegendő hal legyen. Évégéből mindenkor tilalmazta a halkereskedést és a halak elővételét, mely szerinte drágaságot idézett elő. »Hogi minden féle halak absque scitu Magistratus comitatus et civitatis az kereskedők és halászok senkinek ne adjanak, hanem tartoznak praeiviam Biráknak hirt adny, ha tetszik-e vagy nem meg venny.

Amellett valamint az előbb observáltatott, miért is ujobban statuáltatik, hogi minden halász mester öreg hálójátul esztendő által tartozik egy *vizát vághni* és kivágalni, a mellet minden bőjti napokon is apró hal s öregivel tartani. Aki pedig ezen statutum ellent áll és refractari adodik, az ollyatin Refractariusoknak a halak per judicem competentem confiscáltatik, kiknek 3-mad rész exequalt Biráé, két része P. Franciscanusoké és Ispitalé legyen.«²

Szabályrendeletet alkot a halászok megrendszabályozására, amelyben kimondja, hogy a város kebelében elegendő mennyiségű halakat tartsanak a halak elkobzásának terhe alatt. A kereskedéstől pedig, amelynek révén a piacra a hal drágasága következik be, tartózkodjanak és az senkinek sínes megengedve, ugyanazon büntetés terhe alatt. Mivel pedig *Hencz János* szokta társaival együtt a halakat a környékbeli falvakban: *Gúta, Kamocsa, Szímő, Naszvad, Martos* községekben összevásárolni, ez tilos lesz, de megengedtetik részükre, hogy a piacon halaikat eladhassák. Abban az esetben, ha még sem lenne elegendő

¹Pozsony, Orsz. Levéltár. Komáromvármegye II. közgy. jegyzőkönyve 1698. évi 1. rész. 199. l.

²U. o. 1698. évi 194. l.

mennyiségű hal, a vezetőség megadhatja az elővásárlás szabadságát. Maguk a falusi halárusok is jegyezték meg ezt jól, mert különben 12 forint birságra köteleztetnek¹

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a komáromi halpiacon megjelentek a kereskedők is, akik összevásárolták a halakat és ezek ellen védekezett a vármegye meghozott határozataival. Hogy ez a kereskedés eléggé számot tett ki, azt igazolja Szerdahelyi Gábor munkája, aki 1701. évben azt írja, hogy az itteni halászok illetve halkereskedők egész esztendőben szállítják a vizát Ausztriába és Stájerországba. A kisebb halaknak még nagybőjtben is alig van ára.²

A komáromi halászoknak ezen kívül még meg kellett küzdeniök a falusi halászok versenyével, akik a halat bizonyára sokkal olcsóbban adták, mint a városban lakó és közterheket is viselő, a katonaság önkényeinek kitett halásznép. A Duna halalaival versenyre kelttek a Vág és Nyitra halai, Gúta, Kamocsa és Szímő, Keszegfalva és Martosnak halászhai bizonyára elég gondot is okoztak a komáromi halászcéhnek.

Ugyanez az állapot folytatódik a XVIII. században is, amelynek első felében annyi villongás van a város polgársága és a vár parancsnoksága között, hogy valóságos láncolata a szenvedéseknek és a megpróbáltatásoknak. A katonai parancsnok zsarolásaitól csak úgy tudott menekülni Komárom agyonzaklatott lakossága, hogy erején felül messze túlmenően hozott anyagi áldozatokkal megszerezte a szabad királyi városi jogot 1745-ben, amely kiváltságot 1751-ben az országgyűlés törvénybe is iktatta.

Az önkényes foglalatások még ebben a korban sem érnek véget. 1700. évben Gyerkényi *Pyber* László tiltakozik az ellen, hogy *Prépostszigettye* nevű birtokát a Zichyek elfoglalták. A vármegye a tiltakozást

¹Pozsony. Országos Levéltár. Komáromvármegye közgy. II. jegyzőkönyve. 2. rész 1697. évi 171—172. ll.

²Szerdahelyi. Chorographia. 167—168.

közli *Zichy László* gróffal.¹

A század első éveiben Komárom városának nehéz napjai voltak. A magyar nemzet kiujult sebeinek gyógyítására Rákóczi Ferenc fogott fegyvert és seregei csakhamar egész Nyugatmagyarországot meghódították és Csallóköz is a kurucok kezeibe került. A város védte lakóinak nyugalma és a katonai legfelsőbb hatóság, a haditanács engedélyével követeket küldött Bercsényi Miklós grófnak Somorján levő hadiszállására, utóbb ezek a követek állandóan Rákóczi udvarában tartózkodtak. Itt azután tapasztalták, hogy nem is veszik haragnéven, ha egy-egy szép vizát, vagy tokot küldenek fel a komáromi vizekről. Megyen is a staféta a drága főhállal Bercsényi főgenerális uramhoz, meg Forgách Simon gróf kerületi generálishoz.² Május 12-én újfent szép vizák kerültek a komáromi halászok hálójába. A tanács rendeletére vitest vitték Bercsényi főgenerális asztalára, akitől függött az »indultum«.³ Ugyanezen napon még szebb levelet fogalmaz városi nótárius uram ökegyelme magához *Rákóczi* Ferenc fejedelemhez és a tanács mellékeli hozzá a megfelelő nagyságú vizát is.⁴ Julius 14-én ismét írnak a kegyelmes »fejedelöm«-nek: »némelly friss halakkal

¹Komáromvárm. levéltára. Közgy. jegyzőkönyv. 1700. évi 226. l.

²1706 március utóján ezeket írja Bercsényinek a komáromi tanács: Méltóságos Főgenerális, nekünk Kegyelmes Urunk. Hogy hamarébb alkalmatossággal halakkal nem udvarolhattunk Excellenciádnak, alázatosan kérjük, ne udvariatlanságunk, hanem az vizek apályának tulajdonítani méltóztassék. Ez mostani alkalmatossággal penig kedvesködvén egy darab vizával, ajánljuk is mély alázatossággal Méltóságos uri grátiájába Excellentiádnak magunkat.

³Lévén ezön alkalmatossággunk, ell sem mulaszthattuk Excellentiádnak egy friss vizával kedvesködnünk, möllyetis fris jó egészséggel, hogy elkölthessön, kívánnyuk.

⁴Méltóságos Fejedelm, Kegyelmes Ur! Megh értvén Fejedelemségödnök e tájon való szerencsés ell érközését, ell nem mulathattuk egy kis vizával (ezönn alkalmatosságh által) alázatossan udvarolnunk, möllyet is hogy Feje-

Fejedelemségednek kedveskedvén«. Ebben a levélben panaszt tesznek a kurucokra, akik az izsai halásztanyáról »18 emberünket négy haláshajó és jószágokkal együtt« hajtottak el.¹ Bizony keserves világ volt az, mert a szegény jámbor halászok még azt sem mondhatták el, hogy a hazáért szenvedtek, mivelhogy Lanzenfeld németjeinek szánt ütlegetek és »taglalásokat« vitték haza Komáromba.

De Rákóczi Ferenc asztalára rengeteg halat szálítottak Komárom környékéről is. 1706. esztendőben találjuk feljegyezve: Komáromból hozott két öreg *tokért* (ez ajándék volt) a szekeresembernek 50 dénár italpénz. Naszvadi, gútai halászoknak 185 font halért 12 forint 48 dénár. Naszvadi embereknek 136 font halért 7 forint per den. 6, és 66 fontért per den. 8, 9 forint 48 dénár, két kecségéért 25 dénár. Ismét naszvadi halásznak 150 font halért 9 forint, a gútainak 147 font halért 11 forint. 24 july ismét naszvadi halásznak 257, gútainak 142 font halért 15 forint 42 dénár és 11 forint 36 dénár. Komáromi halásznak vizáért 6 forint, más halakért 8 forint, naponként egy-két mázsa úgy rák is még mindig.² Ezek a nagy összegek azt is bizonyítják, hogy a fejedelem milyen nagy asztalt tartott és mint jó katolikus, a bőjti napokon hallal élt. A szerencsétlen trencsényi csata után a Csallóköz megtisztult a kurucoktól, Komárom város tanácsa sem üzte tovább kétkulacsos politikáját és megszabadult a két malomkő közül.

A városi tanács a megyei határozatok nyomása alatt nagy gondot fordított a halpiacra, hogy azon mindig elegendő hal legyen, elővásárlók meg ne drágítsák annak árát és így gyakran találkozunk ilyen irányú határozatokkal a város jegyzőkönyveiben. Már 1695-ben kimondja a városi tanács: »Se kufár, se tő-

delömséged frís és jó egészségben elkölthessön, kívánnjuk. Stb.

Komárom város levéltára. Acta Rákócziana. 1706.

¹Takáts Sándor. Lapok egy kisváros multjából. 1341.

²Történelmi Tár. 1882 évf. 565 l.

zsér, se fisér praemtiot (elővételt) ne úzzenek». ¹ 1714-ben hatóságilag állapítják meg a halak árát, vagyis *limitálják*. Ez a nemes vármegye hatáskörébe tartozott. 1723-ban kimondja a vármegye közgyűlése, hogy a halak árának limitálásával nem akarja megsérteni a vármegye a földesúri jogokat, vagyis a limitáció csak a halászok árusította halakra vonatkozik, a földesurak a saját eszközeikkel fogott halakat úgy adhatták, ahogyan akarták. ²

A komáromi halpiacon azonban ebben az időben megjelenik egy újabb vevőtípus: a *fisér*, vagyis a halkereskedő. Eddig nem volt biztos az útja, de most kell a hal a pozsonyi piacra, mert a halászok nem győzik azt ellátni. Komáromban legott észrevették a veszedelmet, amely erről az oldalról fenyegette a komáromi érdekeket. ³ Ezt a változást az új kormány-széknek, a helytartótanácsnak 1724-ben Pozsonyban való letelepülése okozta, amely a hal dolgában nem ismert tréfát. Így lendült fel a komáromi halpiac, mely ekkor felvette kapcsolatait a pozsonyi fogyasztókkal. Meglátszik ez a halászok számán is. Míg 1715-ben mindössze 38 halászt írnak össze, öt év múlva, 1720-ban ezek száma 83-ra emelkedik. ⁴ A város is megembereli magát és 1724-ben a városi tanács a Vágó ucca végén (ma Vársor) levő halpiac kikövezése felől rendelkezik. ⁵

Komárom halászata ekkor már országos hírnévnek örvend. Pedig nem volt ekkor sem ez a foglalkozás még színig tejfel, hiszen a szegény komáromi halászok a hatalmas várparancsnok előjogainak is kénytelenek voltak eleget tenni, amelyeket régen megszüntettek. Panaszkodnak is emiatt a vármegyén. ⁶ A komáromi halászok jóhírneve a Tiszáig is elhatol.

¹Komárom város jegyzőkönyve. VIII.

²Pozsony. Orsz. levélt. Komáromvárm. közgy. jegyzőkönyve III. 814.

³Ugyanott. III. 875.

⁴Komáromvármegye monografiája. 847 l.

⁵Komárom város jegyzőkönyve. XVIII. 65 l.

⁶Komáromvárm. jegyzőkönyve, IV. 105 l.

Károlyi Sándor gróf, korának legkitünőbb gazdája 1725-ben a Tiszamentén nagyszabású halászatot kívánt létesíteni és a tiszai halat Komáromba akarta szállítani, mivel jól tudta, hogy ott vannak a legkitünőbb gyalmos halászok és legélelmesebb halkezeskedők.¹ Evégből Komáromban keresett olyan alkalmas embert, aki a halászhoz és a halkereskedéshez egyformán ért. Tervei azonban nem valósulhattak meg.

A szegény Komárom város ügyesbajos dolgaiban is nagy hasznát látta a jó halaknak. Alig hogy a kurucok ellen ilyen meggyőző érvekkel védte érdekeit, odahaza megint nagy baja támadt a várparancsnokkal való viszályaiban. Szerencse, hogy a helytartótanácsot elég közel érték Pozsonyban. A város emberei már 1724-ben ott kopogtatnak a kormányozók ajtáin és amint írva maradt reánk, Meskó báró ügyigazgató 12 arany »discretiot« kapott és azt épen úgy elfogadta, mint a helytartótanács tagjai a jóféle halakat.² Tíz év múlva megint fellángolt a harc a várparancsnok, Castelli gróf és a városi tanács között. Ez az erőszakos katona, épen úgy mint elődei is, a város földesurának toltá föl magát, hogy ebben a minőségében a várost jobban zsarolhassa. Ezért azután a városi tanács személybiztonsága alig ért egy irgalmas kurjantást, mert a parancsnok egymásután fogatta és záratta el őkegyelmeiket.

Ezeket megsokalván, instanciát intéztek a parancsnok felettes hatóságához, a bécsi haditanácshoz és a panasz mellé néhány hordó beszózott vizát is mellékeltek, hogy így jobban kidomborítsák Castelli üldözéseit és visszaéléseit.³ Eközben azonban találtak egy igen jó pártfogóra, aki minden bajuktól megszabadítani ígérkezett a komáromi polgárokat és ez volt az új várparancsnok, a szász *Hildburghauseni* herceg, III. Károly kegyence. Az új parancsnoknak

¹Takáts Sándor. Emlékezzünk eleinkről. 228 l.

²Magyary Szulpic. Komárom város törekvései a szabad királyi jogért. XIII.

³U. o. XXIII.

a városi tanács 10 forint áru hallal kedveskedik,¹ öhercegsége azonban kiadósabb ajándékokhoz volt szokva, de hát a kis halakat sem vetette meg egészen. Megzsarolta a várost is, meg a céheket is, akikre mind kivetette kegyelmének árát, aranyakban szabván meg azt. A város utóbb »kegyes jóltévőjének« nevezte a herceget, aki 12.000 arany ellenében hajlandónak mutatkozott a szabad királyi városi jogot kijárni Mária Terézia udvari kancelláriájában. Az óvatos város azonban előre nem fizetett, hanem előbb látni akarta a privilégiumot.

Meg is kapta a város 1745-ben hallatlan anyagi áldozatok árán a szép címét és ezzel elérte, hogy most már nem basáskodhattak fölötte a várparancsnokok. A privilégium egyik pontja a halak limitatiója, melyet eddig a vármegye gyakorolt. Az illető pont szerint: A halak árának limitatiója a várost illeti, ehhez a katonaság is tartozik alkalmazkodni.² Végre egyszer a város is ur akar lenni a maga portáján, igaz, hogy el is adósodott érte évtizedekre. A hálás komáromiak a királynénak a következő 1746. évben két szép 4 mázsás vizát küldenek Bécsbe, még pedig élő állapotban. Abban az időben nagyszerű ajándék.³ Mondanunk sem kell, hogy a privilégium a halászokra nézve valóságos áldást jelentett. Nem hatalmaskodtak velük ezek után a vár kicsiny és nagy zsarnokai, mint ezelőtt. 1730-ban panaszt tesznek a komáromi halászok a vár tisztartói ellen, hogy királyi adóketés címén adóztatják őket, holott a maguk porcióját a városnak amúgy is megfizetik.⁴ 1738-ban Kemenszky János, Kelecsényi Gergely és Mátyás Péter komáromi halásmesterek kérik a várhoz tartozó *Lacuna* (nagy vízborította terület a Vág balpartján a mai Aranysziget, Madzagos dűlők és Várfölde egy részén) bérletét, valamint a Széki ér (Szegér), Szent Pál, Toth Vág (Todt-Vag, Dod Vág)

¹U. o. XXVIII.

²U. o. XXXIX.

³Takáts i. m. 154 l.

⁴Komáromvármegye közgy. jegyzőkönyve. IV. 145.

Nyitra, Schuttweg és az izsai vizeket. Ebből látszik, hogy a Zichy-féle birtokos-változás ellenére, elegendő halászvíz maradt a vár parancsnokainak kezén. 1741-ben a várkormányzatnak négy vizafogója volt bérbeadva 20, 19, 20 és 19 forintért. A bérösszegek mutatják, hogy ezekben már kevés vizát fogtak abban az időben.

A komáromi várbirtok jövedelme a halászatból kitett 1745. évben 583 forint 53 dénárt, 1746-ban 401 forintot és 1747-ben 212 forintot, tehát a jövedelmezőség csökkenő tendenciát mutat.¹

A Csallóközben a viszonyok nem igen változtak. Most már kevesebb az árvíz, mert az ármentesítés munkája elkezdődött. A gyakori árvizek, melyek végigseperték a Csallóköz földjét, most már ritkábbak lesznek. Meg is becsülik a halászat jogát jobban, mint azelőtt. 1727-ben Konkoly István tiltakozik Komáromvármegye színe előtt a Csajággy ág kihaltával az Örög, Kis Encsere és Tibalth halászhelyeknek adományozása ellen.

A Felsőcsallóközben Szentgyörgy és Bazin várak uradalmainak összeírásaiban olvashatjuk, hogy *Ivány* faluban, mely Károlyi Sándor tulajdona a Duna mindkét ágában van vizafogó, amelyek a földesuréi. A *Landgrez* nevű halászhely azonban most már leelőző lett. *Eberhard* és a hozzátartozó *Tőkés* sziget halászhelyek. *Pruck* (Dunahidas) Vereknye szomszédságában a dunai halászatból évi 12 forint bért hoz a földesúrnak. A szigetet Verth-nek nevezték, most Rauverth. *Misérd* erdőit a Duna mind elszaggatta, épen így *Szemet* falunál is. *Fél* faluhoz tartozik a *Tőkés* sziget, melyet a Duna négy részre szaggatott. Ezeket *Mangród* és *Középsziget*-nek hívják. Ez az utóbbi Fél, Sáp és Tamásháza határán van. Félhez tartoznak még *Alfalu* és *Patószeg*. A Thököly mozgalom idejében *Alsónyárasd* teljesen elpusztult. *Felistál* is sokat szenvedett. *Kürt* és *Kiskürt* határában három halastó is van: *Urtava*, *Csalató* és *Egyháztó*. Vámosujfalu, ahol egykor ügyes halászónépek laktak a hozzátartozó *Huzamér* birtokkal együtt, nem szolgál ha-

¹Bécs. Közös p. ü. levéltár. Hung. 15165 fasc.

lászattal az uraságnak. Az összeírás felemlíti még Kis-Paka (korábban Lak-Paka), Béke — ez valamikor igen népes község volt — falvakat és a Pomza birtokot. Majd *Ujfalú* község következik, ahol a Dunán való halászat el van tiltva. *Királyfalva* községnél említi az összeírás a halászatot, de ez mind tiltott dolog a jobbágnak, csak az uradalomnak van fenntartva. *Alsó Szeli* község 1617-ig tartozott az uradalomhoz, attól kezdve a turóci prépostság birtoka lett négy halastavával együtt, amelyeknek nevei: *Dombocz*, *Sásvize*, *Tóges* (Tógyes vagy Tökés?) és *Által Ásvány*. Szelinek két malma van a Dudvágon.¹

Pozsonyvármegye azóta, hogy a helytartótanács ott települt le, nagy gonddal őrökdi afelett, hogy a pozsonyi piac hallal elegendőképen legyen ellátva. Ugy látszik, szokásos volt a helytartótanácsosoknak halat is ajándékozni, legalább erre vonatkozik a vármegye 1740. évben hozott határozata, amelynek értelmében az alispán felhatalmazást nyert arra, hogy az udvari dicastériumok tagjainak, amikor azokat gratificálni akarja, hallal szolgálhasson és utasítja a megyei perceptort, hogy ezt kiadásban számolja el.² 1745-ben már panasz van a halpiacra, mert a *komáromi* halászok és halkereskedők a külső halászsoktól összevásárolják a halakat és a főhalakat egyeseknek osztogatják ki, aminek következtében a pozsonyi piacra kevés hal kerül. Ha a vidéki halászsok (a csallóközickek) idejönnek, úgy ezek lássák el a pozsonyi piacot.³

Amint a következmények mutatják, a pozsonyi halpiacon nem volt olcsó a hal, mert maga a helytartótanács látja szükségesnek a közbelépést 1753-ban kiadott rendelkezésében. Ez megállapítja, hogy a halak árai közt nagy eltérések vannak, a hatóság feladata ennek a megvizsgálása és az erről való jelentésnek felterjesztése. A szolgabíró hivatása, hogy

¹A Szentgyörgy és Bazin várak birtok-összeírásai. 1737.

²Pozsony. Orsz. levéltár. Pozsonyvármegye közgy. jegyzőkönyve. V. 157 l.

³U. o. V. 565 l.

a halkereskedőket beidézze és az árkülömbözetet rövid úton való tárgyalás útján kiküszöböljék. A pozsonyi halkereskedők a halak árát a minőség szerint állapíthatják meg, ennél viszont két körülmény játszhatik szerepet. A kereskedő vagy első kézből vásárolja a halat, vagy pedig kereskedőtől, amely esetben a hal természetesen drágább. Szerepet játszik az is, hogy a hal friss és eleven-e, vagy nem. Ha a kereskedő élő halat vesz, nagyobb árat is fizet. A hal ára a város által bizonyíttassék és az is, hogy első kézből való beszerzés-e vagy pedig halkereskedőtől vásárolt-e az áru? A városbíró erről hivatalosan tanusítványt adjon. A halkereskedők nyilatkozatát a helytartótanács leküldi.¹ Mivel a vármegye nem intézkedett sürgősen, sürgős választ kér a helytartótanács.

Azonban ez a rendelkezés sem ért sokat, mert a hatósági intézkedések igen nehézkeseknek bizonyultak. 1756-ban újabb rendeletet bocsát ki a helytartótanács három kemény pontban: az alispánoknak meghagyja, hogy mi módon támogassák a halárusítás ügyét, kisérijék figyelemmel, milyen áron árusítják a halakat a piacon, vagy a bárkából a pozsonyi és a külső (vidéki) halászok. A halak neveit külön rubrikába írva minden hó végén tegyenek erről jelentést. Azután adják okát, hogy a nagyobb fajta halak, mint a viza, tok miért nem jönnek a piacra kellő mennyiségben vagy egyáltalán nem is kerülnek a piacra, a pozsonyi halászok hiábavaló kifogásait ne vegyék figyelembe. Végül eltiltja Pozsony városát, hogy a behozott halak után valami taksát szedjenek.² A rendelkezést utóbb oda módosítja, hogy az alispán csak az első kézből beszerzett halakról tegyen jelentést, míg a többiekről, tehát főleg a kereskedelem útján forgalomba jutó halak árai felől a város tartozik jelentést adni havonta.³ Pozsonyvármegye megírja jelentésében, hogy úgy a halászok, mint a halkereskedők komáromi lakosok, akik a pozsonyi piacot felkeresik,

¹U. o. V. 1009 l.

²U. o. 1186—1187 ll.

³U. o. V. 1208 l.

amely az egész vármegyében egyetlen empórium, ahol halakat eladni szoktak.¹

Nyilvánvaló, hogy ez a gyámkodás arra vezetett, hogy a pozsonyi piacra még kevesebb hal került. Ez feltűnt a helytartótanácsnak is és siet védelmét kiterjeszteni a vidéki halászokra, akiket érthető okokból a pozsonyi halászok nem néztek jó szemmel, tehát 1760-ban elrendeli, hogy a halpiacon helyet rekesszenek a vidéki halászoknak, ahol a pozsonyi halászok nem árusíthatnak.² Két év múlva, 1762-ben, megint új rendeletet küld a helytartótanács a halszükség megszüntetése céljából. Felteszi, hogy a szükség az elővásárlásokból származik, ezért a halkereskedők tartoznak készleteiket kiárusítani, de fontonként 3 dénárnál nagyobb többletet venniök nem szabad 12 forint bírság alatt. Csalás esetén eskü alatt nyomozandó ki a tanúság.³

A helytartótanács nem fárad meg a rendeletek kibocsátásában. 1762-ben a pozsonyi halászokat veszi védelmébe és úgy rendelkezik, hogy ne akadályozzák azt, hogy a helyi halászok összevásárolják a halakat.⁴ Majd beleüti az orrát a bürokrácia is, mert a következő évben új rendelet megy a vármegyéhez. Ennek értelme szerint minden hónapban jelentést kell tenni a helytartótanácsához az első kézből vásárolt halak mennyiségéről és el kell számolni a megyében elkelt halak minden fontjáról! Mert a jobb minőségű halak — a pozsonyiak nagy kellemetlenségére — ritkán kerülnek a piacra. Védőszárnyai alá veszi a vidéki halászokat, akiket eddig a pozsonyi halászok üldöztek, akik nélkülözték a haltartókat vulgo bárkákat, ezek számára mindenképen helyet kell biztosítani a pozsonyi halpiacon. Kihirdetendő előttük a halászati rendtartás, az ármegállapítás vagyis a limitatio és buzdítandók, hogy minél számosabban

¹U. o. V. 1199 l.

²U. o. VI. 208 l.

³U. o. VI. 408 l.

⁴U. o. VI. 433.

jöjjenek a piacra.¹ Elképzelhető, hogy a vármegye nem nagyon lelkesedhetett az ilyen aprólékos munkáért, mely új terhet rakott reájuk és utálkozva dobták félre a megyeházán ezt a piac-csöszködési munkát kívánó rendelkezést.

Még alig száradt meg ezen a rendeleten a ténna, már nyomon követte a másik. Ez is panaszkodik, hogy a pozsonyi piacon növekszik a halakban való szükség, evégből a vidéki halászokat minden taksa-fizetés alól fel kell menteni, számukra a Duna mellett való szabad és alkalmas hely biztosítandó. A helytartótanács igéri, hogy a vidéki halászoknak minden panaszát meghallgatja bármely időben, amit ki kell előttük hirdetni.² Ezt megelőzte a halak árának a szabályozása, a limitáció 1763 július 7-én. A rendelkezés szerint az intézkedések megtörténtek a halárak beszerzésére, de nem igen érkeztek válaszok (az egyidejűleg megkeresett Komárom, Győr és Esztergom vármegyékből). A halak ára a jövőben pontosan szabályoztassék a pozsonyi piacon, amit a vármegye aljegyzője és a városi piaci biztos végeznek el a régi módon, de mindig a pozsonyi »consul«, tehát városbíróval egyetértésben. Azt a régi elvet, hogy az elővásárlás tilalmas, fentartják, azonban úgy, hogy a közönséget emiatt kár ne érje, a vidéki halászokat és a halkereskedőket a piacon megtűrik a legközelebbi közgyűlésig, mivel nem lehetetlen, hogy a halak árai limitáció nélkül is kialakulhatnak. A pozsonyi halászokat illetőleg *Késmárky* pozsonymegyei szolgabíró teszi meg a szükséges intézkedéseket. A megyei közgyűlés határozata öt pontban foglalja össze a szükséges rendelkezéseket.

1. Igazolni kell, hogy mennyi halat szereznek szabad kézből, ezt igazolhatják Győrmegeye jegyzője, vagy Komárom szabad királyi város, ahonnan halakat hoznak fel. A helytartótanács Galántai Balogh Lászlót bízza meg a képviseletével az ellenőrzés terén. Különös figyelemmel kell kísérni, hogy a jobb minőségű

¹U. o. VI. 555—556.

²U. o. VI. 581—582.

hal hol szerezhető be első kézből.

2. A vidéki halászok ritkábban hoznak be a pozsonyi piacra halat és a halhiány ennek tulajdonítható. A helyi halászok szokott halászó helyeiken nem mindig tudnak fogni, ahol pedig bővebben foghatnának, ott a vidéki halászok megtámadják és zavarják őket. Előfordult olyan eset is, hogy a vidéki halászok bővesen hoztak halat a piacra, de azt nem akarták megszabott áron eladni és azt inkább visszavitték, amint azt a múlt hetekben is megtette egy vidéki halász, *aki tiszai halakat* hozott ide. És mivel a pozsonyi halászok nem vehetik meg az idehozott vidéki halakat, a vidéki halászok viszont a limitált árakat alacsonynak találják, ebből származik a halinség mivel így a vidéki halászok elmaradnak a piacról.

3. A vidéki halászokat mi ne akadályozzuk abban, hogy ideszokjanak, legkevésbé a réveken, ahol csak a megszokott taksát fizessék. A vereknyei híd bérlőiben megbízhatunk, mert ott a törvényes járandóságon felül nem terhelik őket.

4. A piacon tartott vizsgálat arról győzte meg a kiküldötteket, hogy a vidéki halászok rendelkezésére is elegendő befogadóképességű bárka áll, amelyekben a halakat tarthatják. A helyi halászok ezeknek a megőrző készülékeknek *évszázados* használatában vannak a szokás szerint, ezért csak a fenntartás, károk, időjárás, jégzajlás és más esetlegességekért fizessenek csekély taksát nekik a vidékiek, ami méltányos dolog.

5. Ugy a helyi, mint a vidéki halászok egyformán igényelhetnek helyet és állást a piacon és ezt úgy rendezzék be, hogy egy sor helyi, egy sor vidéki halász árulhasson. Mivel a halpiacon kijelölt hely alkalmatlansága sok vidéki halászt elidegenített a várostól és sűrűen fordultak elő esetek, hogy a vidéki szekerek lovait a Dunára vezették és ezzel több szerencsétlenség is történt, legcélszerűbb, ha a vidéki halászok mindezt a helytartótanácshoz intézett kérvényben adják elő, mert a vármegye felterjesztéseinek ez ügyben

nem volt eredménye.¹

A limitációt az 1763. nov. 9-én tartott megyei közgyűlés azonban felfüggeszti azzal a megokolással, hogy a halak ára túrhetően leszállott és abban most nagyobb a bőség, mint az előző időkben.² Ezzel az ügygel elég sűrűen foglalkozik a vármegyei hatóság, talán nem is a saját jószántából, mint inkább kénytelenségből.³

Röviden ismertetjük a pozsonyi halászok szabadalmait az alábbiakban. Főnnebb megemlékeztünk III. Endre királytól a város polgárainak adott szabadalmáról és kiváltságairól, melyek közé a halászok is bele voltak foglalva. Írásos céhszabályuk 1517-ben kelt.⁴

A pozsonyi halászoknak céhszabadalmainak már Zsigmond idejében van nyoma. Így az 1423-ban megerősített szabadalmak közt, melyet a váraljai (suburbium) népek kaptak, az olvasható, hogy a váraljai halászok a halfogás harmadát tartoznak a vár tiszttartójának beszállítani.⁵ Tanulmányunk rendjén megemlégtünk, hogy a pozsonyi kétféle halászfelekezet — a rekesztő és gyalmos halászok — céhlevelét Ákosházi *Sárkány* Ambrus országbíró adta ki még 1517-ben hiteles formában. A pozsonyi halászok privilegiumaikat megújíttatják az új királlyal, Ferdinánddal is, aki II. Lajos király szabadalmait megerősíti. 1613-ban a pozsonyi halászok ismét megerősítetik szabadalmaikat, melyeket Ferdinánd, majd Miksa királytól nyertek.

Egy század mulva, 1712-ben kelt újabb céhszabályaikat a városi tanács konferálja.⁶ Itt kell megemlítenünk, hogy Pozsonyban a hajósok és a halász-

¹U. o. VI. 630—633.

²U. o. VI. 678.

³U. o. VI. 630, 759, 789, stb.

⁴Kiadva: Király János dr. Pozsony város joga a közép-korban. 443—445 ll.

⁵Kemény Lajos. A pozsonyi vár és váralja. 66. l.

⁶Pozsony város levéltára. Protocollum Actionale. 1762 márc. 12.

mesterek közös céhben tömörültek, ez volt a »Sanct-Nicolai Bruderschaft«, amely a XVI. század közepén alakul (Schiffer-Zunft). Tagjai közt nemcsak hajósok és halászok vannak, hanem előkelő városi polgárok is szerepelnek. (Burgstaller Johann Christoph, a belső tanács tagja, Dantzi Stephanus Ungar, a magyar kamara könyvvezetési osztályának jegyzője, Khainwald Caspar városkapitány, Klobucsiczky Stephanus Camer-Schreiber, Klaus Johann Jacob városkapitány, a belső tanács tagja, Mallik Johann Christoph városkapitány, Partinger Christoph városbíró (1629), Pongrátz Adam Christoph polgármester (1683), Pongrátz Ignaz senator (1732), Paxi Johann, a belső tanács tagja, Reingruber Johann, kamarai őrnök, Schäffer Dávid városkapitány, Segner Andreas, a belső tanács tagja, Szécseny Georg népszószóló (1718), Sumer Johann Andreas, a Szent Márton templom kántora (1732), Tolnay Johann városkapitány (1661), Voittl Christoph szobrász, Wiettinger Andreas orgonista, Wielandt Johann Michael, a belső tanács tagja, stb.)¹

A céh terjedelmes névsorában a következő halászokat találjuk: Peckolori Georg (1691), Seegruber Georg (1716), Haibel Georg (1729), Haibel Franz (1748). Azonban a névsorban foglalkozással meg nem jelöltek között igen sok halászmester van.

Legutolsó céhszabadalmukat *Mária Terézia* adományából kapják 1764. évben.² Mielőtt kihirdetnék, a vármegye felterjeszti az örökös főispánhoz (a Pálffy grófi család széniora), hogy az uradalom átvétele vajjon nem sérti-e a szabadság jogait. Erről a helytartótanácsot is értesítik. Ezzel a céh legalább elérte azt, hogy egyesítette az egy foglalkozáshoz tartozókat, kifelé, a hatóságokkal szemben azonban a céhek sem voltak elég erősek jogukat megvédelmezni.

A céhszabadalom azonban bátrabbakká tette a pozsonyi halászokat és már 1765-ben azt látjuk, hogy a halpiacon maguk szeretnék diktálni a rendtartást.

¹Kemény Lajos szives közlése.

²Pozsony. Orsz. levéltár. Pozsonyvármegye közgy. jegyzőkönyve. 174—179, 769—770 ll.

A vármegyének jelentik, hogy a pozsonyi halászok megakadályozzák a halak eladását csütörtökön vagy más bőjtnap előtt való napon. Pozsony városát evégből figyelmezteti a vármegye, hogy minden vásáros és ezeket követő napokon — szombat kivételével — ne akadályozzák azokat, akik halakat árulni akarnak. Nemkülömben arra is felhívják a várost, hogy a halak adás-vételét ne korlátozzák bizonyos órákra.¹ A halak árát egyébként minden hónap végén hivatalosan is feljegyzik és felküldik a helytartótanácshoz.²

1768-ban felujulnak a panaszok a hal hiánya és drágasága miatt. Az alispán azt jelenti, hogy a pozsonyi halászokat utasította, hogy azok, ha Győrön túl, egész Esztergomig vásárolják a halakat, egyúttal szegezzenek is be bizonyítványokat, hogy mennyiért vásárolták első kézből a halakat. Ezt a rendelkezést ugyanis korábban a helytartótanács adta ki és a megye kéri, hogy a magas helytartótanács rendelkezék az iránt, hogy a pozsonyi halászok az első kézből vett halakról az alispánnak tegyenek, az viszont a helytartótanácsnak tehessen jelentést.³

Pozsony városa azonban a vidéki halászokat nem jó szívvel támogatta, mert még 1769-ben is alkalmas elárusítóhelyet kívánnak számukra a Dunaparton.⁴ Ismételve közléseztik, hogy a vidéki halászok a megállapított áron szabadon árusíthatják halaikat.⁵ A halászok azonban panaszkodtak a szolgabíráknak, hogy a molnárok malmaik körül vesszőből font kötéseket alkalmaznak, amelyek kis rekesztékeket alkotnak. A vármegye utasította a dunai molnárokat, hogy 1773. tavaszáig ezeket láncokkal és vashorgonyokkal pótolják. Erről a helytartótanácsot is informálják.⁶ 1775-ben a limitatio elkészítésekor azt jelenti a pozsonyi alispán, hogy azt a szokott módon dolgozták

¹U. o. 1765. 188. l.

²U. o. 1765. évi 224. l.

³U. o. 1768. évi 677, 739. ll.

⁴U. o. 1769. évi 210, 236. ll.

⁵U. o. 1769. évi 29. l.

⁶U. o. 1772. évi 477. l.

ki, bár leapadtak a vizek és így a halfogás is gyérebb lett, de Győrmegyében tudtak halakat szerezni.¹

Az 1780-as évektől kezdve a pozsonyi halpiac árai árai a győri, komáromi és az esztergomi halárak szerint igazodnak, illetve a limitatio alkalmazza magát ezekhez.² Mindazonáltal a jó halnak mindig megvolt az ára és aki a jó halat szerette, az nem is sajnált fontjáért pár krajcárral többet fizetni. A közönséges, az úgynevezett »fehér« hal, melyhez a keszeg és kárászfélék tartoztak, akkor is nagyon olcsó volt, épen úgy, mint ma.

II. József 1781-ben áthelyezi a helytartótanácsot Budára és ettől fogva kevesebbet foglalkoznak a hatóságok a hal árával. A pozsonyi halászat egyre jobban összezsugorodik. Utolsó céhmesterük *Oetzelberger Antal* volt 1853-ban (Kis Vödritz 224. sz.).³Rajta kívül még két mester dolgozott akkoriban: Heybl János Kis Vödritz 258. sz. és Heybl György Nagy Vödritz 268. sz. Amint láttuk, a Heybl halászdinasztia évszázados multra tekintett vissza. Vagyonos jólét élt valamikor ezekben a házakban és a régi Pozsony tekintélyes polgárai lakták. A régi jó idők napjai úgy elmúltak mikért a kútfőkből lefolyó forrásvizek.

Míg Pozsony piaca már a XVIII. század vége felé a halhiánnyal küzködik, addig Komárom halpiacán elegendő halat árultak. Persze itt is éber szemmel őrködött a magisztrátus, hogy a halkupecek ne igen

¹U. o. 1775. évi 732. l.

²U. o. 1780. évi 54; 1781. évi 515, 596, 700; 1782. évi 28, 108, 187; 1783. évi 570; 1784. évi 129. ll.

³Kemény Lajos szives közlése. Ugyanő megmentette az utókor számára sikerült rajzokban Haybl János halászmester házának szép ujjarokk portáléját (Váraljai révpart 12), ahol az ajtó fölötti oromdíszen hal van kifaragva. A hajós és halász céh egykori háza (Vártelek ut 1.) pompás barokk kapu-boltíve fölött levő oromdíszen a vigyázó Istenszem látható háromszögbe zártan. Legszebb azonban a Petőfi utca 10. sz. alatti háznak gazdagon tagozott barokk-kapuja. A Haltér 5 sz. háznak portáléja is a XVIII. sz. barokkos formáit őrzi.

garázdálkodjanak és a fogyasztókat meg ne károsítsák. Időnként ugyanis érezhető volt a halhiány. A városi tanács azonban erélyesen lép közbe. 1761. február 7-én határozatban hívja fel a halászsokát, hogy a piacot elegendő hallal lássát el éven át.¹ A komáromi céhbeli esküdt halászok a katonai kincstárnak 1758-ban a nagyobb halak negyedéből 60 forintot fizetnek a neszemélyi halászokkal egyetemben.

Valóságos izgalmas okmány az a városi régi jegyzőkönyvekben, ahol a városi magisztrátus, élén a városi főbíróval, mint a halászcéh főcéhmesterével, hadakozik azért, hogy a komáromi piac hallal elégségesképen el legyen látva. Évtizedeken keresztül üldözi a *fiséreket* vagyis a halkereskedőket, akik a halat öszszevásárolják és elviszik idegenbe. Ezeket a városi tanács jegyzőkönyvei rendszeren, mint *külföldiek*-et említik.

»A halászat dolgában sek felől való panaszok sürűven jönnek az három státusbeli Biráknak és Magistratusnak fülökben, mellekre nézve hogy a kösségnek kiáltása és az iránt az halászok ellen való panasza szűnnyön s az piarci mindenféle halból bővösködgyék és ne szűköllön: Mától fogva ezután halászok céh mestere tartozzék és köteles légyen minden péntekszombat napokon és Bőjty napokon kiválképpen, úgy az negyvennap böitön valahol kezek alat halok lészén, viza, tok és más halakot az közönséges piarcra bé hozattanyi. Mellnek funtya két pénzzel főlebb adatik el, hogy sem mint kinn adhatna el másaiát. Söt pénteken előbb, hogy sem piarczon ki viszi, köteles, vagy ki vághandó halat, városi Biró Uramnak, ugy mint fő czéh mester uramnak mondgya be, hogy annak az üdönék mivolta szerént szabhassa árát, kit ha a czéhmester elmulatna, comperiáltattván, halok, sehez a determinatiohoz nem alkalmaztattná magát, tehát mihánt olkor hal nem lészén az piarczon, azonnal mindgyart *Régi szokás szerént*, fő czéh mester uramnak telles hatalma lészén, *harmad magával* ragattat-

²Komárom város tanácsának jegyzők. XXI. k. 252 l.

ván megh, az *czéhmestert* smind addigh tartattassa fogva a *Tömlöcz fenekén*, mighlen az egyik péntekről a másik péntekre s jelentett böjty napokra, eöleg-hendő böséghez viza, tok köteles halak a mikor annak ideje lészen s más haluk is nem lészen.«¹

Ezt a rendszabályt 1699-ben hozták a nemes három státusok, ugyismint a nemesi, katonai és polgári renden levők tanácsa. Volt is hal a piacon mindig elegendő, azonban a tanács örökdő szeme mindenem megakad és a szegény halászok dolgába mindig beleártja magát. Még biztost is rendel fölējük, hogy »jó vigyázással legyen« a halászcéh tagjaira. Ennyi erélynek meg is lett a kívánt foganata. De hát hogy olcsó is, meg jó hal is legyen és mindenkor bővesen, hogy »a kösség ne kiáltson«, azt nehezen lehetett elérni. Mert misem természetesebb, hogy halász és *jisér* ilyen körülmények közt jól megértették egymást és hát ezért árulták a komáromi fő-halakat — a pozsonyi piacon.

A komáromi halászok első ismert céhrendtartása 1696-ból való, melyet I. Lipóttól nyertek.² Ezt 1698-ban hirdetik ki a vármegye gyűlésében.³ Ujabb céh-szabadalmukat *Mária Terézia* királyné adja nekik 1765-ben.⁴ A szabadalomnak érdekesebb cikkelyeit a következőkben ismertetjük:

1. Mivel a Vasárnapot az Ur Isten az maga tiszteletire rendelte, azért mindnyájan a halászok szombaton estve éjjél előtt haza jönni, ha a szélkül vagy mástól meg nem akadályoztatnak, tartoznak és a Vasárnapot megüllék, a ki pedig jöhetne és meg nem jönne s el maradásának más helyes okát nem adhatná és a Céhnek hírére lenne, ha öreg halász 2 frtra, ha koczás 1 frtra büntetessék a czéhnek ládájába.

5. Amelly halász legény czéhbéli halász Mester lenni kívánkozik, az magát a Czéhmester előtt je-

¹Komárom város levéltára. Gyűlési jegyzőkönyvek. X. 3—4 ll.

²Komáromvármegye monografiája. 488. l.

³Komáromvármegye jegyzőkönyve. 1698. III. 79. l.

⁴Tudományos Gyűjtemény. 1823. évi VI. kötet.

lentse a véget és legelsőben is jelentő pénzü a Czéh ládájába 1 frtot tegyen le, azután böcsületes születését, tanuló és 3 vándorló esztendeinek helyesen lett kitöltését bizonyítsa meg szokott levél által stb.

13. Az Tanyákon halászó halászok közül az kik renddel szoktak tanyát vetni, kiki úgy vigyázzon halászásra, kiváltképpen akkor, a mikor az örök halaknak fogásának ideje szolgál, hogy mihelyt az, ki előtte tanyát vett, letévén az őrfáját, mingyarást utánna Tanyát vessen, hogy késedelmes volta miatt kár ne következék, ha pediglen azt nem cselekedné, az ollyaténnek büntetése legyen 50 pénz.

15. Az Dunán, az mint privilégiumok tartja az halászoknak, mindenütt szabadon halászhatnak, de úgy mind azonáltal, hogy a földes Uraságnak, az kik földén halásznak, hirt adjanak, a kik a Czéhez kötelesek, ha pediglen a Halászok közül valamelyik valamely földes urnak az Tanyáján avagy földén Vizát, Tokot vagy Söreget (mellyek másképpen köteles halaknak hivatnak) fogand, tehát abból járandó negyedét az földes Urnak, az kinek tanyáján fogatik, igazán kiszolgáltassa.

A régebbi 1696. évi céhszabadalom szerint az akkori idők szelleméhez képest a vallási szertartások megtartására helyeztek fősúlyt. 1699-ben azokat a nem katolikus halászokat, akik a körmenetről elmaradtak, a város megbüntette. A városi tanács 1699. évi jegyzőkönyvében találunk a céhszabályzatra vonatkozó adatokat.¹ Nem volt akkor halban hiány, amikor a városi tanács elrendelte 1706-ban, hogy a halászok csupán a saját maguk által fogott halakat árulhatják.²

Érdekes, hogy mikor ezeket a régi céhszabályokat a vármegye közgyűlésén kihirdették, a földesurak ellenemondtak, ami azonban nem vált hatályossá. A vármegye akkor szabályrendeletet alkot a halak árusításáról, melyben főleg az elővételt tiltja

¹Komárom város levéltára. Tanácsí jegyzőkönyvek. X. 57.

²U. o. X. 46.

el.¹ 1699-ben pedig a vármegye úgy rendelkezik, hogy a halászok elegendő halat tartsanak, amiről a város is mindig gondoskodott.² Hogy a komáromi halásznak mindenkor jó híre-neve volt, arról tanuskodik Buda városának megkeresése, amelyben tudtul adja, hogy a halat piacára bárhonnán bevihetik és azt szabadon árulhatják.³

A város vezetősége 1728-ban az országgyűléshez terjeszti fel sérelmeit orvoslás céljából és ennek tizedik pontjában a halpiacon főképen a »válogatott« halak szűkét úgy magyarázzák, hogy »a halászok visszatartván magukat a három dénár ártól« — mint-hogy a várban ezen az áron tartoztak adni a halnak fontját, a válogatott fő-halakat vidéken adják el, ahol annak árát jobban megfizetik. Ezen visszaélés — ugymond a városi tanács — mint a közönségre nézve nagyon hátrányos, végképen megszüntetendő, vagy csupán a fenséges herceg személyére⁴ szükséges halra szorítandó.⁵

Sok víz folyt le ettől az országgyűlési panasztól, melynek kevés foganatja lett, addig, amíg a város ki nem harcolta tenger pénzzel és vizahallal a város elibertatióját, vagyis szabad királyi városi rangját. Nem sajnálta a kormányzékéktől, udvari és magyar kancellária, magyar kamara és helytartótanács tisztviselői jóféle komáromi halon hirtak. Sőt ehhez az udvari és más magas kormányzékai tisztviselők annyira rászoktak, hogy a város győzhette a halakat vásárolni. *Kubinszky* kancelláriai tisztviselő 1745. március 20-án írja a város tanácsának, hogy a privilégium már készen van, tisztázzák és most a haditanács-hoz teszik át avégből, hogy a város és a vár határát megállapítsák a város egyetértésével. Jónak látja,

¹Pozsony. Orsz. levéltár. Komárom várm. jegyzőkönyve. III. 51 és 74 ll.

²U. o. III. 111 ll.

³Komárom levéltára. Tanácsi jegyzőkönyv. IX. 54.

⁴A Hildburghauseni szász herceg, a komáromi vár akkori parancsnoka.

⁵Komárom város sérelmei a várparancsnokság ellen 1728.

hogy ebben az ügyben a város gondoskodjék *halakról* és a privilégium átvételekor a városbíró majd ugyis felutazik és azzal tér vissza Komáromba. A szükséges halakat Bécsben is összevásárolhatja és akiknek szükséges, odaajándékozza.¹

Mielőtt Komáromvármegye határozatait ismertetőnk, amelyek a halak árának megszábasára vonatkoznak és nagyjából azonosak a pozsonymegyei határozatokkal, megemlítjük még az 1767. évi jó viza és tokfogás eredményeit, melyekből megismerjük a komáromi halászmesterek neveit is. Galambos István elad egy 42 fontos tokot 11 ft. 34 dénár, Czigány Márton egy 18 fontosat 5 ft. 4 d., Kálmán János egy 40 fontos tokot 11 ft. 20 d., Barna Mátyás 165 fontos vizát 46 ft. 20 d., egy 46 fontos tokot 12 ft. 88 d., Varga Ferenc 3 vizát és 3 tokot, mely 670 fontot nyomott, 187 ft. 60 d., Rác András 3 vizát 530 fontban 148 ft. 40 d., ismét Varga Ferenc 3 tok 130 font 36 ft. 40 d., Barna János egy tok 15 font 4 ft. 20 d., ismét Kálmán János két tok 65 font 18 ft. 20 d., ismét Varga Ferenc három tok és egy viza 300 font 78 ft., Szokolay György négy tok egy viza 295 font 79 ft. 65 d., megint Varga Ferenc egy viza 155 fontos 40 ft. 30., Izsán egy tok 46 fontos 13 ft. 80 dénár. Az összes halakat Fazekas Ferenc fakereskedő vásárolta meg fontját 26–28 dénár, az Izsán vett tokot 30 dénár. Fazekas uram aligha fizetett rá a vásárra.

A nemes vármegye a pozsonyi helytartótanács rendelkezéséhez képest havonta közli a komáromi halpiac árait.² A következő 1766. évben és 1768-ban a vármegye limitálja a halak árát.³

A vármegye 1772. évben elrendeli, hogy a halászok ne csináljanak ártó gödröket és árkolásokat a Duna medrében.⁴ Ehhez tudnunk kell, hogy ebben az évszázadban, amikor a dunai hajózás még lovakkal

¹Komárom város levéltára. Tanácsi jegyzőkönyv. XI. 280.

²Pozsony. Orsz. levéltár. Komárom várm. közgy. jegyzőkönyve VII. 122 l.

³U. o. VII. 237 és 737 ll.

⁴U. o. VIII. 639 l.

való vontatás útján történt, a halászok tisztítják a Duna medrét a *tőkétől*, melyeket a víz a partmenti erdőkből lesodort, azok a fenéken megakadtak és ott torlaszt alkottak. Ha a megrakott hajó ilyen tőke fölött haladt el és súlyánál fogva nem tudott engedni az alsó nyomásnak, feneke betört és rakományával együtt elsüllyedt. Ilyen károk később a francia háborúk idejében fellendült gabonakereskedelem nagyobb forgalmában sűrűen fordultak elő, ezeknek a károknak a kiküszöbölésére alakult Komáromban a Cs. kir. szabadítékos rév-komáromi hajóbiztosító társaság, amely az *első* biztosító társaság volt az országban.¹ Ebben az időben a hajóvontatás következtében virágzott fel Komáromban a hajóács ipar és a szeke-resek is nagy és bőséges kereseti forráshoz jutottak a vontatás következtében.

A helytartótanács eleget gyötörte Komáromvármegyét is rendeleteivel, amelyektől a pozsonyi halpiac drágább árait leszállítani és mérsékelni reménykedett. 1773-ban a halak ára felől kér információt, a következő 1774. évben pedig annak időről időre leendő felterjesztését rendeli el.²

Az 1774. évi limitatio árai a következők: a halkereskedők a szomszédos uradalmak halászóvizeiből a csuka (Lucius) fontját 12, a ponty (Carpio) fontját 10 dénárón vehetik, ugyanezek árai a piacon a csukáé 16 dénár és a pontyé 13. Aki drágábban adja, az kihágást követ el és halait elkobozzák.³ 1775. évben a limitatio több halféle árát állapítja meg. Így a márna (barbo) és ponty (carpio) és más kisebb halféleség fontja 12 dénár, a harcsáé 25 dénár, a tok és vizáé — egészben mérve — fontja 30 dénár, kimérve 40 dénár. a kecsége fontja 20 dénár.⁴ Később Pozsonyvármegye keresi meg komárommegyei »kedves barát-

¹Gyulai Rudolf. A cs. kir. szabadítékos rév-komáromi hajó biztosító társaság története. Komárom, 1897.

²Komáromvárm. közgy. jegyzőkönyve. VIII. 848 és IX. 6. II.

³U. o. IX. 69—70 II.

⁴U. o. IX. 369—370. II.

taít és atyafiait», hogy a halmak piaci árát minden hónapban közöljék. Ugyanezt a helytartótanács is sürgeti.¹

Korabinszky egyébként igen megbízhatlan Lexikonában azt írja 1786-ban, hogy Komárom város jövedelme víza és halfogásból évi 39 forint.² Ugyanezt írja nyolc évvel korábban megjelent munkájában is.³ Mikor a második nagy földrendés (1783) után II. József a komáromi vár erődjellegét megszünteti és azt fegyházzá alakítja át, a komáromi halászok is felszabadulnak a várbírtok és várparancsnokok reájuk gyakorolt nyomása alól.

A komáromi halászatról Fényes Elek munkájában⁴ szintén megemlékezik és ebben azt írja, hogy a Duna vizát, tokot, a Vág csukát, harcsát, pontyot, kecségét szolgáltat. A csallóközi és udvardi járás számos *halastavai* ugyanezeket a halmemeket adják. Ebben az időben, amikor már a gőzhajózás két évtized óta megindult a Dunán Pest és Bécs között, víza és tok alig-alig tévedt ide, de nem helytálló a halféléknek a folyók szerint való felsorolása sem, mert a Dunában és a Vágban ugyanazok a halfélék tenyésznek és fordultak elő már abban az időben is, csak úgy, mint azelőtt. A tok és víza vándorló halak voltak. Ezeket a Duna kereskedelmi forgalma erről a vidékről elriasztotta. Ritka eset az, hogy vizát vagy tokot fognak ezeken a vizeken a halászok.

Ép így nem helytálló Fényes Eleknek az az állítása sem, hogy a komáromi vár jobbágysai igen csekély adót fizettek a vár főkapitányának, a földesuruknak, »például: néhány vizát vagy halat«. Ha így lett volna, bizony nem búsultak volna olyan sokszor Komárom lakosai, akiket a kemény katona parancsnokok dologra hajtottak, mert nem tizenkét nap robotot szol-

¹U. o. XII. 312 és 321 ll.

²Geographisch-historisches und Produkten Lexicon von Ungarn. Pressburg, 1786.

³Almanach von Ungarn. Wien und Pressburg, 1778.

⁴A Magyar Birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. I. kötet. Komárom Vármegye. Pest, 1848.

gáltak ebben az időben, hanem sokkal többet. Ezért akart oldozkodni a város új privilégiumok szerzésével a vártartomány kötelékeiből. A halakból, mint azt láttuk, a kapitányok a rendes negyedrészt kapták és a köteles halakat joguk volt megtartani, mivel azokat a halászoknak be kellett mutatniok.

A komáromi halászat a XIX. században nagy változáson ment át. Az addigi ősfoglalkozás és céhrendszer révén mesterséggé alakult át. Még a század elején a derék *Holéczy* Mihály komáromi evangélikus rektor és jeles író tollából azt olvassuk,¹ hogy Komáromban háromféle halászfelkezetet van, úgymint *őreg hálósok, kocások és horgászok*. Őreg hálós halászmester mindössze 8; de azt nem írja, hogy a halászbokraik milyen népesek. Egyesek halkereskedést üznek és a halakat Nagyszombatba, Pozsonyba és Bécsbe viszik. Azt írja felőlük, hogy igen ügyes tok- és vizafogók. Fényes szerint² 1848-ban Komáromban 19 halászmester *egy* legény és 5 inas volt, ami teljesen lehetetlenség, hiszen akkor is tanyával halásztak, mint ma és a tanyavetéshez legalább öt emberre van szükség tehát nem lehetett egy legény, hanem sokkal több.

Történeti szempontból sokat már nem mondhatunk a komáromi halászat multjáról, hiszen a viszonytagságos mult részletes tárgyalása rendjén elérkezünk a halászat jelenéhez. Talán még említsük fel azt a feledésbe ment piaci rendet, amely szerint a hosszú évtizedek óta a Vágó-utca (a mai Vársor-utca) végén levő halpiacot 1855 szept. 2-tól kezdve a Kis-duna városi hídfőjéhez helyezte át és a halászok itt állították fel halvályuikat. Pénteki napon mindig itt árulták a halakat, de más napokon a városházával szemközt annak déli házsorai előtt mérték a hatalmas halasdézsákból. Néhanapján egy-egy nagy fogásról hallatszik hír. Egy-egy nagy halóriás, 40–50 kilós harcsa okoz feltűnést, melyet a halpiacon kimérnek és a halak barátai és kedvelői elkapkodnak. Ilyen nagy

¹Tudományos Gyűjtemény. 1825. évi V. kötet.

²Fényes i. m.

halfogás történt 1887-ben,¹ 1901-ben ötvenkilős harcát fognak, melynek csudájára járnak a népek.² 1896-ban az ezredéves országos kiállításon nagy feltűnést keltett a komáromi halászeszközök kiállítása, amely *Hermann Ottó*, a nagy természettudós és *Tuba János*, akkori országos képviselő érdeme volt. Hermann Ottó nagy munkájában³ halhatatlan emléket állít a komáromi halászatnak, amelyet sok ideig tanulmányozott és abból a mesterszavak százait tanulta el, de elismerkedett az ifteni halászat akkor még meg nem rontott életével is.

Az elmúlt század végén megalakult a komáromi halászati társulat és a magyar kormány halászati felügyelőt alkalmazott, aki vigyázott arra, hogy a halászat ne fajuljon el rablómesterséggé és a halak szaporodjanak. Millió és millió halikrárt vagy apró halat eresztettek el a Dunába, hogy a haltenyésztést mesterségesen is előmozdítsák.⁴ A halászati törvény megállapította a tilalmi időket az egyes halfajták kímélete szempontjából. Ezt halászaink nem fogadták jó szívvel, sőt szervezkedtek is ellene.⁵ A haladó időt azonban megállítani és óramutatóját visszaigazítani már nem lehet.

A csallóközi halászattal és annak történetével foglalkozott *Khin Antal* somorjai tanár is,⁶ aki *Somorja* város, *Doborgaz* és *Vajka* községek halászatának több érdekes epizódját jegyezte fel. Somorján is céhbe tömörült a halászság. Megemlékezik egy Somorja harárában, a szigetben 1710-ben történt eseményről, ahol a városi burgerek látták, hogy a Dunában hatalmas viza vetette föl magát. Erről nagy hamarsággal értesítik a vajkai halászokat, akik gyorsan feleveztek a

¹Komáromi Lapok. 1887. évi 11. sz.

²U. o. 1901. évi 30. sz.

³A magyar halászat könyve. I–II. kötet. Budapest, 1887.

⁴Komáromi Lapok. 1894. évi 8., 1900. évi 10., 20., 1908. évi 49.

⁵U. o. 1888. évi 23., 26., 1889. évi 21., 22. sz.

⁶Khin Antal. Csallóköz vizái. Híradó, 1926. június.

tárában, a szigeten 1710-ben történt eseményről, ahol a városi burgerek látták, hogy a Dunában hatalmas viza vetette föl magát. Erről nagy hamarsággal értesítik a vajkai halászokat, akik gyorsan feleveztek a nagy szerszámmal és először három darab vizát fogtak, a legnagyobb 320 fontot nyomott. Mikor újonnan tanyát vetének, akkoron megint fogtak nyolc vizát és a fialó igen kezdett szakadozni és a tizenkét halásznak még segítségre volt szüksége, hogy a zsákmányt partra vonja. A vizákat Bécsbe adták el.¹ Az utolsó vizát Khin előadása szerint 1906-ban fogták a vajkai halászok a sülyi Dunaágban. Három mázsát nyomott a halóriás és igazán csodás dolog, hogy ilyen messzire föluszott.

Somorján a hagyomány szerint a Duna, vagy egyik ága magának a városnak a mai területén folyt, sok szigetet is alkotott, tehát a halászat feltételei adva voltak. A XVII. században a város számadáskönyveiben ennek sűrű nyomait találtuk meg. Mivel azonban Somorja város földesúri birtoka volt a Szentgyörgyi és Bazini grófok jogutódainak, a XVII. században oly nagy jelentőségre jutott Pálffy-családnak, a városnak halászóvizei is a földesurat illették. A számadáskönyvekből az tűnik ki, hogy a *Holt Dunát* halásztatta a város, mint tulajdonát.²

Sok halat is vásárol a város, amelyen át vezetett az országút Komárom felé. Ezekben a mozgalmas években, amikor már a törökkel való leszámolás nagy mérközései kezdődtek, rengeteg ember járt-kelt és a szegény Somorja város kénytelen volt ellátni széllel bélelt katona-lovagokat, százféle hivatalos járatban levőket, a magasrangú katonák kurirjait épen úgy, mint a földesurak cselédjeit. Szívesen jártak ki az urasági tisztartók, akiknek vitést vitték a sok ajándékot az évnek minden szakában. A sok póka, meg »tyukfi« mellett megy rendszeren a kövér ponty és harcsa is. Se szeri, se száma a vendégeskedésnek, amelylyel a város köteles volt, ha urasága és azok vendégei

¹Somorja város jegyzőkönyve. 1710.

²Somorja város számadáskönyvei. 1667—1669.

meglátogatták. Rengeteg halat küld a Pálffyoknak Királyfalvára (a mai Királyfa), Vörösköre, Bazinba. A pozsonyi vicispán is kirándul Somorjára, ahol Pozsonymegye közgyűléseit tartotta a XVII. században és ilyenkor a város illendőképen vendégelte meg. A közgyűlési ebédeken ott szerepel a hal és azok ára a városi számadáskönyvekben.

Az 1661. október havában volt a városnak halakból nagyobb bevétele. A rajkai (Mosonmegye) halászoknak ad el a város 30 forint árut, a nótáriusnak 5 forint, egyeseknek 6 forint, majd 15 forint értékűt, a város kamarása pedig 44 forint 50 dénárt fizet be bíró uram kezeihez. ¹ A bevétel meghaladta a száz forintot. Jó részét azonban kifizette bíró uram az »Hall árából« az uraság ott időző tiszttartójának, de jutott belőle »magyar prédikátor uramnak, német prédikátor uramnak, Pater Kelenovich uramnak«, a magyar, német és a katholikus »schola mesternek« is. Az uraság megkövetelte a somorjaiaktól a halat és szaporán adogattja ki rendeleteit, hogy halakat szállítsanak, ezért sűrűn olvassuk a számadáskönyvekben, hogy »az Úrnak« ennyit és ennyit szállítanak, vagy a Holt Dunát halásztatják meg számára.

De az »úrnak« más alkalmakkor is vitték a jóféle halakat, teszem fel az új bíró bemutatásakor, akit ősi szokás szerint Szent György napján választottak, azután újesztendőre és ha nem volt hal a somorjai halásznál, úgy vettek a rajkai halásztól. »Halat vettünk az rajkai Dunán önagysága számára, Királyfalvára küldettük 1 forint.« ² »Az úr önga számára Királyfalvára 3 harcsát és 1 pontyot 1 forint 5 dénaron«. (1668. aug. 22.) Az »Úrnak« Királyfalvára 48 darab halat vettünk 3 forint 6 dénárért« (1669. márc. 5.). Mikor az uraság jószágigazgatója (prefektus), Spáczy János uriszék tartására megjelenik, bő asztallal várta Somorja tanácsa és az étlapot sejtethjük a vásárolt holmiktól: öt hal 1 forint 30 dénár, 3 hering, fűszerszámok, faolaj, nádméz, 20 cipó, 2 és fél

¹U. ott 1661. év.

²Számadáskönyv. 1668. szept. 19.

font vaj, számos tikmony (tojás) mellett találunk egy *pint csikot* is. Húsfélék bőjti időn nem kerülhettek az asztalra. Hogy a nemes mozóváros boráros mesterei 35 pint bort szolgáltak fel, ebből megérteni hagyták nekünk, gyöngé utódoknák, hogy prefektus uram és a kíséretében levő lényelők az öt halat bővesen megöntözték.¹

Ilyen vendégségek a legsűrűbben adódtak és Somorja bírójának borbíró embernek is kellett lenni, ha meg akart felelni tisztének. 1667 április 14—16. napjain »Gróf úr önagysága asszónnyal és öt német gróf urakkal, Zichy István úr önagysága² és fiával együtt« három napig vendégeskedtek és ez alkalommal *hat* forint ára hal fogyott el a bőséges asztalon.³ Alig egy hét múlva (április 20) már ismét megyen »az Urnak« 5 forint 78 dénárnyi hal kastélyukba.

A város gyakran halásztat és a fogott halakat vagy a piacon értékesíti, vagy Pozsonyba viteti, sőt a rajkai halászoknak is ad el belőlük. 1668 júniusában 66 dénár »halnak való lajtot« vásárol. A város kiadásai között gyakran látjuk, hogy halászoknak kenyeret vagy húst vásárol, ebből azt következtethetjük, hogy a somorjai halászok részért halásztak.

Somorján kívül a szomszédos *Gutor* és *Doborgaz* és a kissé távolabb eső *Vajka* községek halászeit említik a régi okiratok. 1710. esztendőben Somorja város szerződést köt a halászatra nézve, de sem a somorjai, sem a doborgazi halászokat nem vonja be, hanem a vajkai halászokkal köt szerződést, mely így hangzik: Nemes *Samaria* szabad királyi mezőváros az egyik részről, másik részről pedig a Vajkai halászok, nevezet szerént pedig Nemzetes Molnár Mihály, Pettő Moysis, Nagy György, Molnár György, ifjú Jankó Márton, Tatig György, Jankó János, Trombitás Jakab és öregebbik Jankó Márton, Pécs István, Szabó János, Gazda János között lett ilyen alku:

Primo. Somorjai uraimék kiadván fölül irt vajda

¹Ugyanott. 1667.

²A magyar kamara elnöke.

³Ugyanott. 1667.

halász uraiméknak az tanyát, respectu fundi et accessoriorum az just Domini proprietatis et libera dispositionis feönn tartják magoknak és successoraiknak fölülirt somorjai uraimék in perpetuum.

Secundo. Meg lévén máron contentálva halász uraimék az tanya tisztítása iránt (Tiz tallérral és egy akó borral), valahol tanyának való helye lészen somorjai funduson, tartoznak eö kegyelmék aztot egy pénz fizetés nélkül megtisztítani,¹ hacsak mód adatik benne.

Tertio. Meg nevezett halász uraimék tartoznak mindenkor elegendő hálókat, hálóhoz való köteleket és hozzá tartozandó szerszámot tartanyi, ellenben pedig a város is, ha kivántatik a tanya, vagyis a part tisztítások, tartozik elegendő embereket szerezni, elrendölnyi.

Quarto. Tartoznak azon halász uraimék *hüt* szerint somorjai uraiméknak vizának, toknak, söregnek az harmadát kiadnyi, az apró halnak az hetedike az városé.

Quinto. Az Uristen áldását adván az vizát és másbéli halat somoriai uraimék az halászokkal egyenlő akarattal adják el.

Sexto. Isten adván érnünk, az jövő esztendőben, halászok közzé és mellé rendölnek somoriai uraimék egy városi embert, az kinek az halban annyi része lészen, mint egy legénynek.

Septimo. Nem lészen szabad a nemes városnak senkinek vajkai halász uraimékon kívül a tanyát kiadnyi, hanem a jövendőben ök eö kegyelmük magoktól állítanának az viza fogásában és így magok akarnának tartanyi az tanyát.

Octavo. Szabad lészen somoriai uraiméknak, mint az vajkai és mint pedig az somoriai Dunában meg fogandó vizákat és halakat az fisérek között lennyi mód és szokás és ugyan alku szerint megh vennyi. A mely halhoz az halász uraimék akarnak állanyi, közös költséggel afféle halakat Bécsben vagyis más hova eladván a nyereségnek úgy az veszteségnek egyik

¹Tisztításon a mederből a víztől lesodort fagyökerek, az úgynevezett tökéek kiszedését kell értenünk.

haszon fele somoriai uraiméké lészen, másik haszon fele pedig halász uraiméké.

Nono. Gutori halászkoknak, se másoknak ne legyen szabad *hálójuk vesztése alatt* tanyás helyen halásznyi.

Decimo. Minden pénteken és böjtös napokon tartoznak halász uraimék *ex prorio* somoriai bíró uraknak, két feő Tanácsnak és Nótárius uraimnak, ha lészen, hallal gazdálkodnyi.¹

A szerződésből az világosodik ki, hogy somoriai uraimék mód felett megbecsülték a vizát, amelyben ugyanebben az évben bőves fogást tevének vajkai halász uraimék. A halász felekezet faluk szerint különült és nem látszik valószínűnek, hogy közös céhben tömörült volna. A mult század végén azonban már itt is megalakul az egész dunai halászerdekeltség bevonásával a halászati társulat.

Doborgazon is, Somorja mellett, élnek halászkok. A *Khin* család már századok óta úzi ezt a mesterséget, apáról fiúra száll a családban a halászhagyomány. A *Khin* család német eredetű, mert Somorja valamikor környékével együtt német volt. A család 120 évig halászott a somorjai vizeken. 78 évig bérelte a vajkai Dunarészt és 40 év óta dolgozik a doborgazi vizeken.² Ezek már az utolsó Mohikánjai a Csallóköz halászatának, mely egyre pusztul. Valamikor, még csak évtizedek előtt is, amikor még nem épültek ki Csallóköz védtöltései és az árvizek sűrűbben látogatták ezt a nagy szigetet, csaknem minden dunamelléki falunak megvoltak a halászházai. Nem céhbéli halászkok, nem volt tanult mesterségük, de a tudomány apáról fiúra szállt közöttük. Most már csak imitt-amott akadnak gyalmos halászkok a falvakban.

Még a háború előtt *Gúta* községben, mely az ország legnépesebb faluja, több halász is foglalkozott a vágdunai halászzattal. Egyedül *Gúta* több megyét és

¹Somorja város levéltára. Protocollum ex anno 1710. 186—188. ll.

²Császár István. Csallóköz legöregebb halászájánál. Híradó, 1928. jul. 20.

Bécset is elláthatja hallal, mert halban bőves.¹ Sőt Gútán hálógyár is működött, amely az államfordulat után megszűnt. A halászat a vérébe megy azoknak, akik azzal foglalkoznak. A martosiakkal történt, akik a Vágduna, Nyitra és a Zsitva folyók közé vannak be-
 ékelve és községük egy mélyedésben fekszik, hogy 1820-ban földesuruk, Rudnay Sándor hercegprimás át akarta őket telepíteni Öreg-Csémre, dunántúli birtokára. De a martosiak megköszönték a primás gráciáját és azt felelték neki: Csémen nincsen víz, ahol halászni lehessen. Így azután ott is maradtak a vizek között, sokszor azok torkában.

A Csallóköz is megszűnt aranykert lenni, mert már nem aranyásznak benne. Már nem is tündérviz, mint volt hajdanában, miről apánk nagy búsán szólt. Ma kulturterület és a kultúra ellensége minden népi szokásnak és foglalkozásnak. Lassan megöli a halászatot is.

Még nagyobb baj érte a csallóközi halászatot az államfordulat utáni években, amikor a határforgalom biztonsága érdekében az éjjeli halászatot betiltották és a halászcsonakokat minden éjjel a határpénzügyőrök a parthoz lelakatolták. Nagy csapást jelentett ez a halászokra, akiknek a mestersége legeredményesebben mégis csak a késő esti vagy a kora hajnali órákban űzhető. Ugy értesülünk, hogy mikor ezeket az utolsó sorokat írjuk, a tilalom már megszűnt és a csallóközi halász szerszámba éjjel nem esik bele a moly. Hiszen ez így is van rendjén, mert ez az ősi foglalkozás, amelynek történetét beláthatlan ezer esztendő homálya takarja el szemünk elől és csak a levéltárakban kopó elsárgult oklevelek kúsza soraiban maradt írva annak valamelyes emléke, mindig magyar kezekben volt és maradjon is meg azokban.

¹Topographia magni regni Hungariae. 1750.

Alapy Gyula dr. munkái:

Monografiák:

- Huszonöt év a komáromi iparos ifjúság közmivelődési egyesületének történetéből. Komárom, 1901.
Gyulai Rudolf élete és működése. Komárom, 1907.
Komáromvármegye és az utolsó nemesi fölkelés. Komárom, 1910.
Bűbájosok és boszorkányok Komáromvármegyében. Komárom, 1914.
Brigetio, a római katonaváros. 1914—1915.
Komáromvármegye levéltárának középkori oklevelei. Komárom, 1917.
A Komárom-Vidéki Takarékpénztár ötvenéves története. Komárom, 1923.
A Jókai Egyesület tizenöt éve. Komárom, 1926.
A csallóközi halászat története. Komárom, 1933.

Irodalomtörténet:

- Komáromvármegye és város írói. Budapest, 1908.
(Megyei monografia.)
Kultsár István 1760—1928. Komárom, 1911.
Jókai és a Felvidék. Pályadíjat nyert tanulmány. 1925.
Jókai és szülőföldje. 1925.
A szülőföld Jókai regényeiben. Komárom, 1925.

Családtörténet:

- Komáromvármegye nemes családjai. Komárom, 1911.
Magyarország címeres könyve (Liber armorum) I. Budapest, 1913.
Az Aranyosi Aranyossy család. Komárom, 1914.
A Szlováni Beöthyek. Komárom, 1914.
A Nagyszeghi Sárkány család. Komárom, 1915.

Bibliografia:

- A Komáromvármegyei Könyvtár címjegyzéke. Komárom, 1906—1908.
A Komárommegyei Múzeum Egyesület könyvtárának címjegyzéke. Komárom, 1907.

A komáromi népkönyvtár címjegyzéke. Komárom, 1909.
Komárom város nyilvános közkönyvtárának címjegyzéke. Komárom, 1927.
Kultsár István és könyvtára. Komárom, 1928.

Allamtudomány:

(Questor) Allamszámvitel. Budapest, 1897.
Az illetőség jogvitája. Komárom, 1924.

Folyóiratok, Értesítők:

A Komáromvármegyei és Komárom városi Muzéum Egyesület értesítője. Komárom, 1904—1909.
Komárom. 1913—1916.
Levéltárosok Lapja. (Családtört. folyóirat.) Komárom, 1914—1916.
Nemzeti Kultúra. Komárom, 1933.

Hibajavítás.

A 39. oldalon említett **Marchmeger** nevű birtok nem a Morva folyó, hanem a **Duna** mellett, Somorja közelében feküdt. Nem függött össze a mai Nagymagyar és Kismagyar községekkel.